

Heidi Niemi

SOSIAALITYÖN JA TYÖLLISYYDENHOIDON RAJAPINNALLA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Heidi Niemi: Sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnalla
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2021

Tämä pro gradu -tutkielma liikkuu sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnalla. Sosiaalityö ja työllisyydenhoito käsitetään omiksi funktionaalisiksi pääjärjestelmiksi, joilla on omat systeemiset alajärjestelmänsä, kuten kuntouttava työtoiminta, sosiaalinen kuntoutus ja nuorten Ohjaamot. Tässä tutkielmassa pääkysymyksenä on systeemin eri osien muodostaman viranomaisverkoston yhteiskehittäjäyys, jonka tavoitteena on pidempään työttömänä olleen työnhakijan voimaantuminen. Lähtökohtaisesti on nähtävissä kunnallisen sosiaalityön ja valtiollisen työllisyyspolitiikan erilaiset tavoitteet, vaikka asiakas on sama. Kun työllisyyspolitiikka tavoittelee osallistumista avoimille työmarkkinoille, sosiaalityössä tehtävänä on suojella ja voimaannuttaa vaikeissa elämäntilanteissa eläviä työttömiä.

Tutkimuksessa käytetään kahta aineistoa. Äänekosken kaupungissa sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta vuonna 2019 kerätty kyselylomakeaineisto valottaa asiakkaan näkökulmaa pääkysymykseen. Vastauksia saatiin yhteensä 17, jolloin vastausprosentti oli 57. Työntekijän näkökulmaa aiheeseen tuo nuorisotakuun kuntakokeiluista vuonna 2016 kerätty teemahaastatteluaaineisto. Aineistossa on haastateltu yhteensä neljää henkilöä kolmesta kokeilukunnasta ja keräsin tämän aineiston alun perin väitöskirjaani varten. Aineistot on analysoitu kvalitatiivisesti sisällönanalyysin avulla merkityksiä hakien. Lisäksi Äänekosken kyselylomaketutkimuksen analysoinnissa on käytetty kvantitatiivista menetelmää taulukoitujen vastausprosenttien osalta.

Äänekosken kyselyn vastaajista 70 prosenttia näki itsensä kolmen vuoden päästä eläkkeellä, vaikka sama määrä vastaajista (70 %) oli alle 50-vuotiaita. Sen hetkiset tavoitteet liittyivät elämänhallinnan kysymyksiin, vertaistukeen, osallisuuteen ja mielekkääseen tekemiseen sekä yksilökohtaiseen ymmärretyksi tulemiseen. Nuorisotakuun kuntakokeilusta kerätty työntekijöiden teemahaastatteluaaineisto taas osoitti, miten kokonaisuudessa on määräävä vaikutus osiinsa nähden. Työttömän työnhakijan ympärillä olevan viranomaisverkoston systeemin eri osien ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman kokonaisuuden hahmottamista. Kuten tämäkin tutkimus osoittaa, työttömien työnhakijoiden kirjo on Suomessa hyvin laaja ja jopa lähes puolella pidempään työttöminä olleista on haasteita työkyvyn kanssa. Työttömän henkilön voimaannuttamiseen pyrkivien eri viranomaistahojen tulee tiedostaa oma toiminnallinen viitekehysensä sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmissä ja heillä tulee olla tarvittava ammatillinen tieto. Heidän tulee tämän pohjalta osata antaa oma ammatillinen työpanos viranomaisverkostossa, tehdä yhteistyötä ristiriitoja välttäen ja saavuttaa yhteinen ymmärrys toiminnan tavoitteesta.

Asiakkaan kohtaaminen ja palvelujen oikea-aikaisuus korostuvat työskenneltäessä yhteiskehittäjäydessä pidempään työttöminä olleiden parissa ja tavoiteltaessa asiakkaan voimaantumista. Jokainen asiakas tulee nähdä yksilönä ja osata huomioida juuri hänen tilanteensa, kuten Mary Richmond jo yli sata vuotta sitten opetti. Kolmantena osakysymyksenä on hyvinvointiyhteiskuntamme luoma toimintaympäristö yhteiskehittäjäyden tarkasteluun. Tutkimustuloksena tähän tullaan sosiaalityön liittämisyrittämyksen ytimeen katsottaessa asiakasta valtavirtakeskuksesta ja sen arvoista käsin. Tullaan aivan perustavanlaatuisiin kysymyksiin työttömän työnhakijan omasta vastuusta ja yhteiskunnan toimenpiteiden välisestä suhteesta. On kuitenkin syytä uskoa ihmisten elämäntarinoiden muutoksiin ja olla mahdollistamassa niitä. Vaikkei lopulta päädyttäisi työllistymiseen avoimille työmarkkinoille, kokemus osallisuudesta yhteiskunnassa ja mielekäs toiminta saavat ihmisen tuntemaan itsensä tarpeelliseksi ja lisäävät hyvinvointia. Covid 19-viruksen aiheuttamat poikkeusolot osoittavat, että sosiaalinen kestävyys voi nousta hyvinvointivaltiossamme taloudellisen kestävyuden yläpuolelle. Oikeus terveyteen ja elämään nousevat kaikkein tärkeimmiksi arvoiksi.

Avainsanat: työtön työnhakija, aktiivinen työvoima- ja sosiaalipolitiikka, voimaantuminen, funktionaalinen systeemiteoria, yhteiskehittäjäyys, sosiaalinen kuntoutus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Heidi Niemi: At the interface of social work and employment services
Master's thesis
University of Tampere
Social work
April 2021

This master's thesis moves at the interface of social work and employment services. Social work and employment services are perceived as two separate functional main systems with their own systemic subsystems, such as rehabilitative work, social rehabilitation and youth guidance points (e.g. Ohjaamo). The main issue in this thesis is the co-development of a network of authorities formed by different parts of the system. The aim of the network is to empower a jobseeker who has been unemployed for a long time. Municipal social work and public employment policy have clearly different goals, even if the client is the same. The employment policy aims at increased participation in the open labour market, whereas the task of social work is to protect and empower the unemployed person who is facing a difficult life situation.

Two materials are used in this study. The questionnaire material collected from social rehabilitation clients in the city of Äänekoski in 2019 sheds light on the client's perspective on the main question. Altogether 17 responses were received, bringing the response rate to 57%. The thematic interview material collected in 2016 among participants in the Youth Guarantee municipal experiment, provides the employee perspective on the topic. A total of four individuals from three municipalities were interviewed, and this material was originally collected for my doctoral thesis. The materials have been analysed qualitatively using content analysis and searching for meanings. In addition, a quantitative method for tabulated response rates has been used in the analysis of the Äänekoski questionnaire survey.

70% of the respondents to the Äänekoski survey saw themselves retired in three years' time, although the majority (70%) was under the age of 50 years. At the time, their goals were related to life management issues, peer support, inclusion and meaningful engagement, as well as a feeling of being understood. However, the thematic interview material collected from the Youth Guarantee municipal experiment showed how the whole is more important than the sum of its parts. Understanding the different parts of the system of authorities around the unemployed jobseeker is not possible without understanding the whole picture. As this study shows, the spectrum of unemployed jobseekers is very wide in Finland, and almost half of those who have been unemployed for a long time are struggling with their work ability. The various authorities seeking to empower the unemployed person must be aware of their framework in the functional systems of social work and employment services, and must have the necessary professional knowledge. Based on this, they must be able to make their own professional contribution in the network of authorities, co-operate avoiding conflicts and reach a common understanding of the purpose of the activity.

A genuine meeting with the client as well as timely services are emphasised when working in co-development with those who are long-time unemployed and aiming at empowering the client. Every client should be seen as an individual whose unique situation should be taken into account, as Mary Richmond taught us for more than a hundred years ago. The third sub-question is the operating environment created by our welfare society for examining co-development. As a result of the research, this brings us to the heart of the efforts of integrating social work when looking at the client from the mainstream perspective and its values. These are very fundamental questions about the unemployed jobseeker's own responsibility and the relationship between public measures. However, we need to believe in and enable changes in people's life stories. Even if the end result might not be employment in the open labour market, the feeling of being included in the society as well as meaningful activities make us feel necessary and increase our well-being. The exceptional circumstances caused by the Covid-19 show that social resilience can rise above economic resilience in our welfare state. The right to health and life becomes the most important value.

Keywords: unemployed jobseeker, active labour and social policy, empowerment, functional systemic theory, co-development, social rehabilitation

The originality of this thesis has been checked using Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	6
1.1. Tutkimuskysymyksen perustelu	7
2. TEORIA JA KONTEKSTOINTI	12
2.1. Systeemiteoria ja funktionaalinen järjestelmä.....	12
2.1.1. Työllisyydenhoidon aktivoiva funktiojärjestelmä.....	13
2.1.2. Sosiaalityön funktiojärjestelmä	14
2.2. Työnteon merkitys toimintaympäristössämme	15
2.3. Yhteiskehittäjyys sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnalla	17
2.4. Kuntouttava sosiaalityö rajapinnalla	18
2.4.1. Moniasiakkuus ja suunnitelmat rajapinnalla.....	20
3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	23
3.1. Tutkimuksen pääkysymys ja kolme osakysymystä	23
3.2. Aineiston kuvaus ja kerääminen.....	25
3.2.1. Nuorisotakuun kuntakokeilun aineisto	25
3.2.2. Äänekosken sosiaalisen kuntoutuksen aineisto	27
3.3. Tutkimusaineiston käsittely ja analyysimenetelmä.....	30
3.4. Eettinen pohdinta.....	32
4. RAJAPINNAN ASIAKASPROSESSI	34
4.1. Tieto ammatillisina käytänteinä ja sisältöinä ja sen käyttö asiakasprosesseissa	34
4.2. Eri viranomaisten välinen yhteistoiminta.....	36
4.3. Tavoite ja sitä kohti kulkeminen.....	39
4.3.1. Tavoitteellisuus sosiaalisessa kuntoutuksessa	41
4.4. Yhteiskehittäjyden ristiriitoja rajapinnassa	43
4.5. Äänekosken kaupungin sosiaalisen kuntoutuksen kyselyn tulosten tarkastelua.....	46
4.6. Asiakkaan työkyvyn tunnistaminen ja tavoitteena oleva voimaantuminen	50
5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	54
5.1. Rakenteellisen keskeneräisyyden pitkäkestoisuus.....	55
5.2. Asiakkaan tilanne, tavoitteet ja yhteiskunnalliset haasteet.....	58
5.3. Loppusanat	59
LÄHTEET.....	61
LIITE 1. Nuorisotakuun kuntakokeilun haastattelukysymykset.....	67
LIITE 2. Sosiaalisen kuntoutuksen palautekysely.....	72

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1 Sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuneiden ikäjakauma.....	31
Taulukko 2 Asiakkaan tavoite sosiaalisessa kuntoutuksessa	42
Taulukko 3 Vastaukset keskiarvolukuina kysymyksiin 2.–9.	46
Taulukko 4 Missä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat näkevät itsensä kolmen vuoden kuluttua? ...	52

1. JOHDANTO

”Jos vaarana on syrjäytyä työelämästä, ei ketjureaktiona saisi olla syrjäytyminen yhteiskunnasta ja ihmisarvoisesta elämästä.” Näin osuvasti kirjoitti Vappu Karjalainen vuonna 2011 (227). Universaalien pohjoismaisen hyvinvointivaltion kontekstissa sosiaalityön lähtökohtiin kuuluu yhtenä keskeisistä syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten integroiminen yhteiskuntaan, palauttaminen yhteiskunnan normaaleiksi kansalaisiksi (Raunio 2000, 14). Liityntä (ihmissuhteet) ja inhimillinen kasvu ovat sosiaalityössä tutkimuksellisesti ja tieteellisesti ydinkysymyksiä (Niemelä 2009, 225). Osallistuminen työntekoon on ollut Suomessa valtakulttuurina jo vuosisatojen ajan ja sen on nähty liittävän ihmisiä yhteiskuntaan. Vastaavasti niitä, jotka eivät ole kyenneet työntekoon, on kontrolloitu eri tavoin eri aikakausina.

Tämä tutkimus tarkastelee sosiaalityön ja työllisyydenhoidon välistä rajapintaa. Aikuissosiaalityön asiakkaat, jotka tässä rajapinnassa ovat, ovat usein pitkäaikaistyöttömiä. Osa heistä on työkykyisiä, Raija Kerättären (2016, 71) tutkimusten mukaan hieman yli puolet. Pitkäaikaistyöttömyys yhteiskunnallisena ongelmana sai alkunsa 1990-luvun alun talouden laman myötä. Pitkäaikaistyöttömyys ja tästä seuraavat psykososiaaliset ja taloudelliset ongelmat ovat tulleet kuntien peruspalveluissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden keskeiseksi työkentäksi (Tuusa 2005, 18) jo parin vuosikymmenen ajan. Toisaalta ajattelutavassamme on tapahtunut käänne, joka on tarkoittanut osatyökykyisten työhön pääsemisen ja työssä pysymisen kannatettavuutta (Vuorento & Terävä 2015, 33).

Tutkimus käsittää työllisyydenhoidon ja sosiaalityön omiksi funktionaalisiksi järjestelmiksi. Rajapinnassa tapahtuvalla eri tahojen yhteiskehittäjyydellä tavoitellaan asiakkaan voimaantumista. Sosiaalityöntekijöiden tulee liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin ja tarvittaessa kontrolloida niitä, joiden liittämistä on vaikeuksia (Juhila 2006, 49). Huono-osaisuuteen liittyvä tutkimus ja politiikka ovat väistämättä kytköksissä yhteiskunnassa käytävään keskusteluun yksilön vastuusta ja aloitteellisuudesta omaan työllistymiseensä nähden sekä mahdollisesta sosiaalisen tuen tarpeesta (Saari 2015, 250). Kasvun ja työllisyyden ensisijaisuutta korostavaan politiikkaan liittyy ikään kuin sen kääntöpuolena liiallisesta tai tarpeettomasta sosiaaliturvariippuvuudesta kannettu huoli (Saari 2015, 217).

Antti Rinteen ja hänen jälkeensä Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa tavoitteena on sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä Suomi. Sosiaalisella kestävyydellä tarkoitetaan sitä, että kan-

namme vastuuta toinen toisistamme ja yhteisestä tulevaisuudesta. (Valtioneuvosto 2019, 1 ja 6.) Hallituksen keskeisenä talouspoliittisena tavoitteena oli ennen Covid 19 -epidemiaa nostaa työllisyysaste 75 prosenttiin ja vahvistaa työllisten määrää vähintään 60 000 henkilöllä vuoden 2023 loppuun mennessä (Valtioneuvosto 2019, 12). Tavoite oli erittäin kunnianhimoinen ja tarkoitti merkittävää panostusta niin pitkäaikaistyöttömiin, osatyökykyisiin kuin työkyvyttömiinkin. Viimeisen kahden vuoden aikana pitkäaikaistyöttömyys olikin viimein lähtenyt laskuun, mutta Covid 19 -epidemian myötä suunta on vaihtunut. Tammikuussa 2021 pitkäaikaistyöttömiä oli 93 400, mikä on 30 000 enemmän, kuin vuotta aikaisemmin (Työ- ja elinkeinoministeriö 2021, 12).

Tutkimus etenee johdannosta tutkimuskysymyksen perusteluun, jossa tuodaan esiin, miksi aihetta on tärkeä tutkia. Lähtökohtaisesti aihealue on Suomessa suhteellisen uusi. Kehityskulku näyttää siltä, että pitkäaikaistyöttömyys on jäänyt pysyväksi ilmiöksi yhteiskuntaamme ja aihetta on alettu tutkia yhä enemmän. Perustelu ja tämän jälkeen aiheen laajempi kontekstointi tuovat esiin tämän toimintaympäristön. Tutkimuksessa sosiaalityön ja työllisyysenhoidon funktionaaliset pääjärjestelmät jakautuvat systeemiin alajärjestelmiin. Ne ovat kuntouttava työtoiminta, sosiaalinen kuntoutus, työvoiman palvelukeskusten toiminta (TYP) ja nuorten Ohjaamot. Tämä on tutkimuksen läpiluotaava taustateoria. Teoria ja kontekstointi -osion lopuksi käsitellään yhteiskehittäjyyttä, jota tapahtuu järjestelmien rajapinnassa. Yhteinen tavoite on usein moniasiakkuudessa olevan työttömän henkilön voimaantuminen (empowerment) ja siirtyminen lähemmäksi avoimia työmarkkinoita.

Tämän jälkeen päästään varsinaiseen tutkimuksen toteuttamiseen tutkimuskysymyksiin, aineiston kuvaukseen ja itse tutkimusaineistoon. Näitä on kaksi, joista ensimmäinen on vuoden 2015–2016 työllisyysenhoidon kuntakokeilusta kerätty teemahaastatteluaineisto. Toinen aineisto on Äänekosken kaupungissa vuonna 2019 kerätty kyselylomakeaineisto sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta. Ensimmäinen tutkimusaineisto tuo esiin työllisyysenhoidon ja sosiaalityön rajapinnassa työskentelevien työntekijöiden/viranhaltijoiden äänen, toisessa aineistossa esiin pääsee työllisyysenhoidon ja sosiaalityön rajapinnan asiakkaiden ääni. Lopuksi esitetään tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset.

1.1. Tutkimuskysymyksen perustelu

Jo 1900-luvun alkupuolella vaikuttaneen taloustieteilijän John Maynard Keynesin teoreettiseen ajatteluun sisältyi vahva sosiaalinen ulottuvuus. Hän näki työllistämisen keskeisyyden liittyen taantumien ja laman torjuntaan. Häntä on pidetty yhtenä hyvinvointivaltion perustajaisista. (ks. Backhouse

& Bateman 2011, 130–131.) Hyvinvointivaltioita alettiin rakentaa toisen maailmansodan jälkeen ja perinteisesti suomalainen sosiaalipolitiikka on perustunut pohjoismaiseen hyvinvointimalliin (Raunio 2000, 21). Uusliberalistisen ajattelutavan voi kuitenkin nähdä saavuttaneen yhä enemmän jalansijaa. Tänä päivänä suomalaisen yhteiskuntamme voi mielestäni Anu Kantolan (2006, 171) tavoin luokitella kilpailukyky-yhteiskunnaksi. Tällöin valtion ja kansalaisen suhde määrittyy kannustamissuhteeksi, jossa yritteliäisyys on ihmisen tavoiteltava ominaisuus. Palvelujen tuottamisessa on siirrytty monien tuottajien malliin, ”welfare mixiin”, mitä voidaan pitää merkinä etäännyttämisestä pohjoismaisesta universaalista hyvinvointimallista. Tämä tarkoittaa pyrkimystä kaventaa kansalaisten oikeutta julkisesti rahoitettuihin ja tuotettuihin palveluihin. (vrt. Raunio 2000, 24.)

Kilpailukyky-yhteiskuntaan voi katsoa kytkeytyvän aktivointipolitiikan, jonka juuret ulottuvat 1970-luvun Yhdysvaltoihin. Lodemel (2004, 195–222) kirjoittaa työllistämishajelmista viimesijaisen toimeentuloetuksien saajille. Suomessa voidaan katsoa, että aktiiviseen työvoimapolitiikkaan on siirrytty pikkuhiljaa pitkäaikaistyöttömyyden muuttuessa rakenteelliseksi ongelmaksi. Aktiivinen työvoimapolitiikka tarkoittaa aktivointitoimenpiteitä passiivisten tukien vastaanottamisen sijaan. Työtömän on esimerkiksi osallistuttava koulutukseen tai oltava valmis vastaanottamaan kokoaikatyö, muutoin hänen työttömyysturvansa on vaarassa katketa.

Työhallinnon hoitaman aktiivisen työvoimapolitiikan rinnalle on noussut kuntien ja niiden sosiaalitoimen vastuulla oleva aktiivinen sosiaalipolitiikka. Aktiivinen sosiaalipolitiikka tarkoittaa työmarkkinoiden, talouden ja sosiaalisen välisten suhteiden erittelyä. Tässä sosiaalinen ymmärretään ihmisen yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen toimijuuden kaikenpuolisena tukemisena ja vahvistamisena. Karjalaisen (2011, 228) mukaan sosiaalipoliittinen näkökulma on kuitenkin työllisyys-, talous-, ja sosiaalipolitiikan keskinäistä painoarvoa arvioitaessa erityisen huonosti erottuva. Aktivointi, velvollisuus ja vastikkeellisuus kuuluvat pitkäaikaistyöttömän arkeen. Aktiivisen sosiaalipolitiikan voikin työllisyshoidon yhteydessä nähdä toimina, jotka tähtäävät vaikeasti työllistyvien kuntouttamiseen ja toimintakyvyn lisäämiseen, henkilökohtaisten työllistymispolkujen ja aktivointisuunnitelmien sopimiseen sekä viimesijaisen toimeentuloturvan (toimeentulotuen) suuntaamiseen aktivointiin. (Julkinen 2003, 427.)

Yhteiskuntapoliittinen muutos on tarkoittanut sitä, että paikallisista hyvinvointipalveluista huolehtivien viranomaisten, kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon, työhallinnon ja Kelan tehtävät ja toimintaympäristö ovat muuttuneet merkittävästi 2000-luvulla (Tuusa 2005, 1). 2000-luvun alussa laki kun-

touuttavasta työtoiminnasta (189/2001) nosti peruspalvelujen sosiaalityön pitkäaikaistyöttömien aktiivoinnin, viranomaisyhteistyön ja työllistämisen keskiöön (Tuusa 2005, 18). Kuntouuttava työtoiminta oli osa työn, sosiaaliturvan ja kansalaisuuden (ideaalien) suhteiden välistä yhteiskunta- ja sosiaalipoliittista linjanvetoa ja se vahvisti sosiaalipalvelujen roolia työllistämässä (Saari & Behm 2017, 146). Vaikeasti ratkaistavat työttömyyden ja köyhyyden ongelmat ovatkin vaatineet uusia keinoja asiakastyöhön sekä uusia tapoja tehdä paikallisesti yhteistyötä eri toimijoiden välillä (Tuusa 2005, 1). Kriittisesti arvioiden sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen muutosten myötä monien erityispalvelujen, kuten päihdeongelmaisten, mielenterveyskuntoutujien, kehitysvammaisten ja maahanmuuttajien resurssit heikkenivät ja palveluverkosto oheni tuntuvasti. (Tuusa 2005, 18–19.)

Tänä päivänä arkielämän epäjatkuvuudet, kuten työttömyys ovat sosiaalityöntekijöiden työn keskiössä ja nämä tilanteet edellyttävät toimintatapojen muodostamista tässä ja nyt (vrt. Karvinen, Pösö & Satka 2000, 5). Palveluorganisaatioiden ja hallinnon vastuulla ovat uusien palvelukonseptien kehittäminen, kansalaisten joustavista palveluista huolehtiminen sekä työntekijöiden työprosessien edistäminen. Sosiaalityö ja sosiaalipalvelut ovat useiden muutostekijöiden keskiössä, mikä haastaa alan tutkimusta analysoimaan ja pohtimaan kehittämisen vaihtoehtoja sekä teknologian tuomia mahdollisuuksia. Tutkimustiedolle on tarvetta eri tasoilla. (Pohjola, Kääriäinen & Kuusisto-Niemi 2010, 13.)

Sosiaalityön tutkimuksen voi nähdä suunnistaneen mielenkiintoisille teille 1990-luvulla. Rajanveto yleiseen yhteiskuntatieteeseen merkitsi sellaisen uudenlaisen asiantuntijuuden ja tiedon etsimistä, jonka perusta on sosiaalityössä käytännöllisenä toimintana ja sitä rakentavissa prosesseissa sekä niistä nousevassa kokemuksessa ja käytännön tiedossa. Niin käytännön sosiaalityössä kuin sosiaalityön tutkimuksessakin on kaivattu sellaisia analyttisiä välineitä ja tietoa, jotka mahdollistavat ammattikäytäntöjä rakentavien prosessien näkyväksi tekemisen ja ymmärtämisen, arvioinnin ja kehittämisen. (Karvinen, Pösö & Satka 2000, 5.) Esimerkiksi sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnassa oleva sosiaalinen kuntoutus on suhteellisen uusi sosiaalipalvelu. Sen mukaan ottaminen vuonna 2014 säädettyyn sosiaalihuoltolakiin (1301/2014) on yksi osoitus siitä, miten aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat muuttuvat ja muuntuvat jatkuvasti (vrt. Juhila 2008a, 43). Tutkimuksen on myös kuljettava ajassa ja vastattava aina uusiin haasteisiin ja kysymyksenasetteluihin.

Vuonna 2016 Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos (THL) toteutti kuntakyselyn sosiaalisesta kuntouutuksesta. Kyselyyn vastasi yhteensä 177 kuntaa, mikä tarkoittaa 60 prosenttia Manner-Suomen kunnista. Kyselyn vuonna 2017 julkaistut tulokset osoittivat, että suurilta linjoiltaan sosiaalista kuntoutusta pidetään kunnissa selkeänä tavoitteineen ja sisältöineen. Käytäntö on se, että siihen katsotaan

kuuluvan monipuolisesti sosiaali-, terveys-, päihde-, mielenterveys- ja työllisyyspalveluita. Sosiaalisen kuntoutuksen kaltaista toimintaa oli lisäksi harjoitettu kunnissa jo pitkään. (Puromäki, Kuusio, Tuusa & Karjalainen 2017, 5.)

Näin oli aiemmin myös kuntouttavan työtoiminnan osalta, kunnes se 2000-luvun vaihteessa haluttiin lakisääteistää. Yhteistä kuntouttavan työtoiminnan kanssa on myös se, että käytännön tason toteutus voi vaihdella hyvin paljon ja siinä on merkittäviä kuntakohtaisia eroja. Toisaalta voi kysyä, mikä on kuntouttavan työtoiminnan ja sosiaalisen kuntoutuksen välinen ero. Kuntakyselyssä, kuten empiriaosiossa tarkasteltavassa Äänekosken kaupungissa kolme vuotta myöhemmin, sosiaalisen kuntoutuksen suhde kuntouttavaan työtoimintaan ja se, missä palvelupolun vaiheessa asiakas hyötyisi eniten sosiaalisesta kuntoutuksesta, herätti erityisiä näkemuseroja (vrt. Puromäki ym. 2017, 4).

Aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan harjoittamisen myötä voidaan kysyä, ovatko suomalaiset aktivoituneet odotetun laisesti ja onko tavoitteisiin päästy. Tulos on, että odotettua vähemmän (Saari & Behm 2017, 152, ks. myös Valtiontalouden tarkastusvirasto 2011, 89–93). Tämä on osoitettu myös kansainvälisissä vertailuissa. Vappu Karjalainen (2011, 237–240) on koonnut yhteen tutkimustuloksia aktivointitoimenpiteiden vaikutuksista eri maissa artikkelissaan ”Aktiivisen sosiaalipolitiikan risiiritainen tehtävä”. Hän tulee siihen tulokseen, että työttömät, joilla on useita vaikeuksia, eivät juurikaan hyödy aktivoinnista. Parhaiten työsiirtymiä on nuorilla ja asiakkailta, joilla on vähemmän ongelmia ja ammatillista koulutusta. Selkeimpiä hyötyjä on saavutettu aktivointiin osallistuneiden sosiaalisen selviytymisen paranemisessa.

Tämän tutkimuksen kohderyhmäksi on valikoitunut tutkimushetkellä pääosin osatyökykyisiä tai käytännössä työkyvyttömiä henkilöitä. He voivat olla monenlaisen aktivoinnin kohteena. Mirkka Vuorento ja Kimmo Terävä (2015, 30–36) tarkastelevat teoksessaan ”*Osatyökykyisen työssä jatkamisen ja työllistymisen tukeminen*” kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta osatyökykyisten tukemisesta ja työelämään pääsemisestä. Teos osoittaa esimerkiksi sen, että vaikka syrjintää estävä lainsäädäntö on välttämätöntä, se ei yksinään ole riittävä kannustin vammaisten ja pitkäaikaissairaiden työllistämiseksi. Toisaalta esimerkiksi työllisyys Hankkeiden myötä tarjottu koulutus ja harjoittelu, ammatillinen ohjaus ja tuki sekä työhön sijoitus voivat olla vaikuttavia työllistymisen tukimuotoja.

Vuorento ja Terävä (2015, 44) kirjoittavat, että aikaisemman tutkimuksen pohjalta voidaan sanoa, että erilaisia osatyökykyisten tukemisen keinoja on kehitetty ja tutkittu suhteellisen paljon. Osa kei-

noista on todettu näyttöön perustuvaksi, osittain tulokset ovat ristiriitaisia. Vaikka käytäntö todettaisiin vaikuttavaksi, se ei välttämättä toimi kaikkialla. Lähtökohtaisesti henkilön työkykyisyys voi olla vaillinainen monin eri tavoin ja tämä lähtökohta asettaa omat haasteensa tutkimustulosten yleistettävyydelle. Toisaalta tässä tutkimuksessa käytettävät kaksi aineistoa ja näkökulmaa vahvistavat aiheen moniulotteisuuden esiin tulemistä.

Sosiaalityö on yhteiskunnallista toimintaa, joka on ollut historiallisesti kiinteästi yhteydessä hyvinvointivaltion kehitykseen ja erilaisiin hyvinvointitehtäviin. Aikakausien murroksessa sosiaalityö on edellyttänyt aina uudenlaista osaamista. (Tuusa 2005, 26.) Postmoderni aika, jossa nyt elämme, on vaikuttanut sosiaalityön hahmottamiseen. Sen myötä on tultu tietoiseksi kaiken muuttuvuudesta, monimutkaisuudesta sekä ei- jatkuvuudesta. Aikaa luonnehtii arvaamattomuus, erilaisuus, erot ja tietämisen tulkinnallisuus, sekä erilaisten perspektiivien tärkeys ja oikeutus. Ajassamme korostuu tilannekohtainen asiantuntijuus ja reflektointi. (Karvinen-Niinikoski 2009, 138–139.) Voidaan kysyä, onko aktivoivalla työotteella sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnassa ylipäättään mahdollista päästä parempiin tuloksiin ja jos on, miten toimintaa voisi muuttaa ja kenelle sitä kannattaa kohdentaa.

2. TEORIA JA KONTEKSTOINTI

2.1. Systeemiteoria ja funktionaalinen järjestelmä

Varhainen sosiaalityön vaikuttaja Mary Richmond (1917, 5–6) kehitti tapauskohtaisen sosiaalityön käsitteen ”casework”. Yksittäinen tapaus tarkoittaa ihmisen moniulotteista elämäntilanteen kysymystä, joka on ratkaistavana. Systeemiteoreettisessa ajattelussa asiakastapaus voidaan nähdä systeeminä, muodostuipa se minkä tasoisesta sosiaalisesta yksiköstä tahansa. Mallissa tarkastellaan kutakin asiakastapausta eritasoisten systeemien tasolla, yksilön, ryhmän ja yhteisön. Sosiaalityön tulee pystyä liikkumaan kaikilla systeemien tasoilla. Asiakassysteemin kokonaistilanne ratkaisee, millaista lähestymistapaa kulloinkin käytetään. (ks. Howard 1973.)

Timo Toikko (2005, 207–209) kirjoittaa, että systeemiteoreettiset mallit avasivat Suomessa 1980-luvun alussa uusia näkökulmia sosiaalisen käsitteeseen. Näkisin, että tutkielmani aiheeseen liittyen on liikuttava sekä yksilön, ryhmän että yhteisön tasoilla. Työssä pysyminen, työstä pois jääminen, poissaolo sairauden ja sen aiheuttamien seurausten vuoksi sekä työhön paluu ovat erityisiä prosesseja, joihin eri konteksteissa ja tilanteissa systeemin eri tekijät vaikuttavat tapauskohtaisesti, osa edistävästi ja osa estävästi (Tuusa, Seppänen-Järvelä, Henriksson, Juvonen-Posti, Pesonen, Syrjä & Savinainen 2018, 127).

Aktivointipolitiikka tarkoittaa pohjimmiltaan sitä, että työttömäksi jäänyt, työttömyysturvaa tai toimeentulotukea saava henkilö palaisi mahdollisimman pian takaisin palkkatyöhön (Karjalainen & Keskitalo 2013, 7). Aktivointiin voi katsoa kuuluvan tapauskohtainen sosiaalityö. Siinä työskennellään yksilöllisellä työtavalla, joka perustuu suoraan kasvokkaiseen vuorovaikutukseen sekä tapauskohtaiseen harkintaan ja räätälöintiin (ks. Toikko 2005, 271). Jokaisen työttömän asiakastapauksen systeeminen tarkastelu tuo tietoa henkilön taustasta ja elämäntilanteesta. Jokaisen tilanne on lähtökohdiltaan omanlainen ja asiakkaaseen on keskityttävä yksilönä, jotta voidaan saada aikaan toivottuja hyötyjä erityisesti hänelle itselleen, mutta myös koko systeemille.

Tutkimukseni on funktionaalisten pääjärjestelmien, sosiaalityön ja työllisyydenhoidon systeemisinä alajärjestelminä ovat kuntouttava työtoiminta, sosiaalinen kuntoutus, työvoiman palvelukeskusten toiminta ja nuorten Ohjaamot. Sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnassa voi nähdä olevan

useita muitakin systeemisiä alajärjestelmiä, kuten Kelan kuntoutuspalvelut, joten tutkimuksen pää-tarkastelu on rajattu edellä mainittuihin palveluihin. Kaiken keskiössä on työttömän, pääosin pitkäai-kaistyöttömän henkilön asiakastapaus ja asiakkaan elämänhallinnan vahvistaminen. Tämä on sosiaa-lityön keskeinen tehtävä, jos sosiaalityötä tarkastellaan syrjäytymis- ja liittämispuheen kehyksessä. Se on työllistämistehtävää epämääräisempi, mutta yhteistä näille kahdelle on yksilöistä liikkeelle läh-tevä jäsennostapa: asiakkaan tukeminen, kannustaminen ja valmentaminen kohti hallitumpaa, itse-näisempää ja oma-aloitteellisempaa elämää. (Juhila 2006, 63.)

2.1.1. Työllisyydenhoidon aktivoiva funktiojärjestelmä

Aktivointi-idea on muuttunut pysyväksi toimintamalliksi ja aktivointipolitiikka on tullut Suomeen jäädäkseen, kirjoittavat Juho Saari ja Minna Behm (2017, 152). Aktivointia koskevat linjaukset ovat konkretisoituneet yleisistä periaatteista toimeenpanokelpoisempiin ja yksityiskohtaisempiin mallei-hin viidentoista vuoden aikana. Saaren ja Behmin mukaan tämä kertoo oppimisprosessista ja sosiaa-listen käytäntöjen vakiintumisesta.

Työllisyydenhoidon kolmannet kuntakokeilut alkoivat vuoden 2021 maaliskuun alusta. Niistä säätä-vän kokeilulain (1269/2020, laki työllisyyden edistämisen kuntakokeilusta) mukaisesti vastuu alle 30-vuotiaista, vieraskielisistä ja maahanmuuttajista työttömistä työnhakijoista on kokeiluun osallis-tuvilla kunnilla jo työttömyyden alkutaipaleella (ks. tarkemmin 4 §). Palvelut voivat olla esimerkiksi ohjausta ja neuvontaa, työnhaku- ja uravalmennusta, työvoimakoulutusta tai työ- tai koulutuskokei-lua. Työllisyyskokeilut yhdistävät siten valtion ja kuntien resurssit työllisyyskysymyksen hoidossa. Kokeiluihin osallistuu noin kolmannes Suomen kunnista ja ne kestävät kesäkuun 2023 loppuun asti. (ks. kokeilulain 3 ja 23 §.) Suomeen valmistellaan samalla Pohjoismaista työvoimapalvelujen mallia, joten työllisyydenhoidon koko järjestelmä on muutoksessa. Esimerkiksi Ruotsissa toimiva vajaakun-toisten työllistämismalli ”Samhal” on valmisteilla myös Suomeen.

Tämän tutkielman työllisyydenhoidon systeeminen alajärjestelmä, alle 30-vuotiaille nuorille tarkoi-tetut nuorten Ohjaamot, voivat olla nuoren työttömäksi jääneen henkilön tukena. Niistä voi saada ohjausta ja neuvontaa työllistymiseen ja koulutukseen liittyvissä asioissa. Lisäksi ne voivat toimia apuna nuoren arjen hallinnassa. Työttömyyden pitkittyessä kuntaviranomaisen toimijuus ja aktivointi tulevat yhä vahvemmin mukaan etenkin niissä kunnissa, jotka eivät osallistu kuntakokeiluun. Työ-

voiman palvelukeskuksen asiakkuus voi alkaa niin arvioitaessa alle 25-vuotiailla nuorilla puolen vuoden ja tätä vanhemmilla työttömällä pääosin yli vuoden kestäneen työttömyyden jälkeen. Tällöin arvioidaan työttömän henkilön sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalvelujen tarve. (ks. laki työllistymistä edistävstä monialaisesta yhteispalvelusta, TYP-laki 1 ja 2 §.) Lähtökohtaisesti kunnallisten sosiaalipalvelujen, kuten kuntouttavan työtoiminnan tai sosiaalisen kuntoutuksen avulla voidaan edistää niin sosiaalityön kuin työllisyydenhoidon tavoitteita.

Aktivointipolitiikka tähtää itsestään ja lähimmäisistään huolehtiviin, hyvän elämänhallinnan omaaviin, mieluiten palkkatyön kautta yhteiskuntaan liittyneisiin kansalaisiin ja tätä kautta yksityisen vastuun lisäämiseen. Tällaisen ihannekansalaisen vastakohta on passiivinen, elämäänsä hallitsematon ja (palkkatyöstä) syrjäytynyt kansalainen. Kunnallisen aikuissosiaalityön asiakkaiden ei useinkaan lähtökohtaisesti ajatella täyttävän ihannekansalaisen kriteereitä, eikä niiden saavuttaminen ole välttämättä helppoa, mutta silti niitä kohti on pyrittävä. (Juhila 2008b, 54–55.) Käytännössä aktiivitoimet kohdistuvat hyvin epävakaaassa työmarkkina-asemassa oleviin, usein myös työ- ja toimintakyvyltään heikentyneisiin ja vähävaraisiin kansalaisiin (Karjalainen 2011, 230).

2.1.2. Sosiaalityön funktiojärjestelmä

Vuonna 2014 säädetyssä sosiaalihuoltolain 15 §:ssä sosiaalityö on määritelty seuraavasti: ”*Sosiaalityöllä tarkoitetaan asiakas- ja asiantuntijatyötä, jossa rakennetaan yksilön, perheen tai yhteisön tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, sovitaan se yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa sekä ohjataan ja seurataan sen toteutumista ja vaikuttavuutta. Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä, jonka tavoitteena on yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa lieventää elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä.*” Sosiaaliohjauksen sosiaalihuoltolaki määrittelee tarkemmin seuraavassa, 16 §:ssä.

Hallituksen esityksessä sosiaalihuoltolaiksi aikuissosiaalityö nähdään aikuisikäisille suunnatuksi, suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi sosiaalityöksi. Sitä annetaan muun muassa työllistymisen tukemiseen, asumisen ja toimeentulotuen järjestämiseen. Sosiaalityössä saadaan hyötyä myös muista sosiaalihuollon palveluista, kuten päihdehuollosta ja toimeentulotuen myöntämiseen liittyvästä asiakastyöstä. Tavoitteena on asiakkaan kuntoutumisen, sosiaalisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan

edistäminen. (HE 164/2014 vp., 16.) Nuorten sosiaalityötä ei määritellä erikseen, mutta sosiaalihuoltolain 3.1 §:ssä nuoreksi määritetään henkilö, joka on 18–24-vuotias. On vielä huomioitava, että hyvinvointivaltioon paikantuvana toimintana sosiaalityötä määrittää olennaisesti viimesijaisuus. Se on osa ammatillista toimintaa, joka viime kädessä vastaa ihmisten selviytymisestä, toimeentulosta ja toimintakyvystä yhteiskunnassa. (Raunio 2000, 12.)

Sosiaalityön funktiojärjestelmissä sosiaalityön orientaatiota voi tulkita siten, että sen on mahdollista olla toimijana useissa eri funktiojärjestelmissä olematta oma alajärjestelmänsä lainkaan. Tällöin se vaikuttaa aina kyseisessä autopoieettisessa funktiojärjestelmässä, tuottaa informaatiota, välittämistä ja ymmärtämistä kulloisenkin areenana olevan järjestelmän sisällä sekä aiheuttaa hälyä ja häiriöitä ympäristössä oleviin funktiojärjestelmiin. Sosiaalityö on moniäänistä. (Kilpeläinen 2009, 83.) Toisaalta sosiaalityön voi katsoa olevan oma funktiojärjestelmänsä, jollaisena se tässä tutkimuksessa käsitetään. Smalley painotti sosiaalitoimistojen tehtävän olevan antaa käytännölle muoto ja suunta (ks. Smalley 1967). Näin hän kirjoitti 1960-luvulla ja kuljettaessa 2020-lukua ihmisten itsemääräämisoikeus on otettava aiempaa vahvempana huomioon osana kasvun prosessia.

Kyösti Raunio (2000, 11) kirjoittaa, että sosiaalityö on Suomessa pääosiltaan hyvinvointivaltion ja tämän taustalla olevan julkisen organisaation varaan rakentuvaa ammatillista toimintaa. Sosiaalityö on siten lopulta aina kytköksissä yhteiskunnalliseen aikaansa ja sen asiantuntijuus on tässä mielessä jatkuvassa muutoksessa (Juhila 2018, 22–23). Hyvinvointivaltio määrittää myös asiakkaan kanssa tapahtuvan työskentelyn menettelytapoja (Raunio 2000, 11) ja lainsäädäntö on keskeinen keino ohjata toimintaa. Sosiaalityön tulevaisuutta miettinyt selvityshenkilöryhmä kirjoittaa, että hyvän sosiaalityön tulee vastata asiakkaiden toiveisiin ja tarpeisiin. Näitä voivat olla esimerkiksi toiminnallisuus, matalan kynnyksen palvelut, kotikäynnit, jalkautuva sosiaalityö sekä ryhmätoiminnat. (Karjalainen, Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 12.) Kokonaisuudessaan voi nähdä, että työllisyys- ja sosiaalipoliitikat ovat niveltyneet toisiinsa johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi (ks. Saari & Behm 2017, 154).

2.2. Työnteon merkitys toimintaympäristössämme

Yhteiskuntapolitiikan on vaikea hylätä työnteeseen perustuva sosiaalinen järjestys. Ansiotyö näyttää yhä edelleen korvaamattomalta sosiaalisen järjestyksen lähteeltä ja yhteiskuntaan osallistumisen väylältä. Kaikkialla Euroopassa (ja maailmassa) tavoitellaan työllisyysasteiden nostamista ja sosiaaliturvavetoisen elämän lopettamista. Lisäksi oikeus sosiaalivakuutukseen ansaitaan useimmissa maissa

työsuhteessa, tekemällä palkkatyötä. (Julkunen 2003, 417 ja 421.) Hallitusohjelman työllisyysasteen 75 %:n tavoite (Valtioneuvosto 2020) edellyttää yhä räätälöidymppää työskentelyä työttömyys- ja sosiaaliturvan varassa olevien henkilöiden parissa. Erilaisilla osallistavilla, aktivoivilla ja kuntouttavilla toimenpiteillä katsotaan lähtökohtaisesti olevan mahdollista päästä kiinni yhteiskunnan toimintaan ja työelämään. Tämän katsotaan olevan niin yksilön, kuin koko yhteiskunnan etu.

Ihmisen inhimillisen toiminnan tasoja ja ulottuvuuksia voidaan jäsentää kolmeen osaan; ihmisen oleminen (eläminen); ihmisen tekeminen (työ)toimintana ja omistaminen pääoman kartuttamistoimintana. Näiden kolmen osa-alueen voidaan katsoa muodostavan hyvinvoinnin perustan. (Niemelä 2009, 216–223.) Tässä tutkielmassa keskitytään keskimmäisenä mainittuun osaan, ihmisen tekemiseen. Se on toiminnallisuutta, jota voi pitää sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Sosiaalityössä tiedonmuodostuksen ohella toiminnanmuodostus kohdistuu sellaisiin ihmisen hyviin seikkoihin ja niiden vajeisiin, jotka koskevat ihmistä toimivana olentona. (Niemelä 2009, 209.) Tekemisen tasolla ihminen toteuttaa kulttuurista eetostaan, tarkoitustaan. Lisäksi tekemisen tason sosiaalisella, yhteisyyden ja liitynnän ulottuvuudella ihminen luo sosiaalisia suhteita. Sosiaaliseen pääomaan kuuluu keskeisesti luottamus (Niemelä 2009, 219–221), jonka edellä mainittujen tekijöiden lisäksi voi katsoa joutuvan koetukselle työttömyyden myötä.

Puutteet ihmisen tekemisessä, kuten työttömyyden kohtaaminen, voivatkin olla katastrofinen asia hänen elämässään. Elämästä voi puuttua mielekkäisyys, kun ei ole hyödyllistä tekemistä, yhteiskunnassa arvostettua osallisuutta ja osallistumista työelämään. (Niemelä 2009, 219–221.) Jo sosiaalityön varhaisen kehittäjän Mary Richmondin mielestä ihminen on luontaisesti sosiaalinen. Tämä on toinen lähtökohta tähän tutkielmaan. Richmond käsitti sosiaalityön ihmis-, eli sosiaalisten suhteiden tarkasteluksi. (Richmond 1917, 38–41.) Näen, että tähän yhdistyy toiminnallisuus. Oleellista sosiaalityössä on Richmondia lainaten vielä se, että jokainen on erilainen. Tämän takia sosiaalityössä jokainen asiakas ja hänen elämäntilanteensa on ainutkertainen, oma tapaus, kuten Richmond jo 1800-luvulla osoitti. (Richmond 1917, 5–41.)

Työhön paluun prosessissa voi nähdä olevan kaksi kriittistä kynnystä. Toinen on työstä pois jääminen ja toinen on vaihe palata töihin. (Wynne & McAnaney 2004, 5–6.) Vuonna 2011 Fassier, Durand ja Loisel (99–105) kehittivät aikaisemman tutkimuskirjallisuuden perusteella käsitteellisen viitekehyksen työhön paluun intervention implementointiin vaikuttavista tekijöistä. He testasivat tätä usean tapaustudkimuksen avulla. Prosessin lopputulos oli, että työssä jatkamisen ja työhön paluun interventioiden toteutukseen vaikuttavat tarve, monitahoisuus, edut, riskit, arvot, ammatilliset toimintatavat,

organisatoriset toimintatavat, resurssit sekä lainsäädäntö ja politiikka. Edellä mainituissa kriittisissä kynnysvaiheissa on keskeistä tunnistaa henkilön tuen tarpeet ja motivaatiotekijät. Kun työtön tarvitsee tukea, hänelle tulisi osata suunnata näissä kriittisissä kynnysvaiheissa monialaisia ja oikea-aikaisia työssä jatkamista tai työhön paluuta tukevia interventioita.

2.3. Yhteiskehittäjäyys sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnalla

Pohjimmiltaan huono-osaisuuden luonne edellyttää tänä päivänä moniammatillista työtä. Työote on palveluja käyttävien ihmisten kannalta perusteltua, monimutkaisiin ongelmiin ei ole olemassa yksinkertaisia ratkaisuja. Holistinen, kokonaisvaltainen ihmiskäsitys on yksi avain moniammatillisen työotteen perusongelmiin. (Jalava & Virtanen 1995, 22–23.) Sosiaalihuollon palvelurakenteissa sekä tutkimuksessa puhutaankin yhä useammin erilaisilla yhteisyyttä ja relationaalisuutta painottavilla käsitteillä. Näitä ovat esimerkiksi monitoimijuus, yhteistoiminta, ekosysteemi, kumppanuus, vuorovaikutus, dialogisuus, palveluintegraatio, kokonaisvaltaisuus, palveluketjut sekä monitieteinen tiedonhallinta. Käsitteet ilmentävät yhteiskuntapolitiikan ja hyvinvointipalvelujärjestelmän muutosta ja vaikuttavat sosiaalityön toimintaympäristöihin ja sosiaalityön tekemiseen. (Lindh 2019, 20.)

Vuonna 2014 säädetyin sosiaalihuoltolain tarkoitus oli saada painopistettä siirtymään erityispalveluista yleispalveluihin, vahvistaa asiakkaiden yhdenvertaisuutta sekä tiivistää viranomaisten yhteistyötä (HE 164/2014 vp., 1). Pitkäaikaistyöttömät ovat usein eri ammattilaisten muodostamien verkostojen, kuten työvoiman palvelukeskuksen asiakkaina ja sitä kautta tehdään rajatyötä. Rajatyön voi määritellä Cooperin (2012, 11) tavoin suuntaviivoina, oletuksina ja sääntöinä, joita eettiset ja tekniset standardit asettavat keskusteluissa, joissa keskitytään potentiaalisiin ongelmiin ja siihen, mitä nämä pitävät sisällään. Rajatyössä kehykset ohjaavat yksilön toimintaa, mielestäni myös ammattilaisten. Kehykset ovat päällekkäisiä ja limittäisiä ja ne ilmenevät arkisissa käytännöissä. Rajatyötä luonnehtivat osaaminen, velvollisuus ja toimivalta suhteessa muihin. (ks. Slembrough & Hall 2014, 98–101.)

Rajatyötä voidaan toteuttaa yhteiskehittäjäyden metodilla. Voidaan puhua englanninkielisestä termistä ”co-production”, jossa yhteiskehittäjäydeellä pyritään parantamaan asiakkaan työ- ja toimintakykyä. Tuki nähdään työmenetelmänä, jolla asiakasta autetaan saavuttamaan asetettuja tavoitteita. Tuki voi olla monenlaista, kuten rahallista tukea, palveluiden järjestämistä tai ohjauksen ja neuvonnan antamista, mutta yhdistävänä tekijänä näyttäytyy se, että tuen antaminen on suunnitelmallista ja

välineellistä. (Niemelä 2009, 225.) Aktiivinen työvoima- ja sosiaalipolitiikka ohjaavat yhteiskehittäjyyttä edellä esitetyssä rajatyössä.

Rajatyöhön voi nähdä liittyvän useita kysymyksiä, kuten sen, missä määrin työntekijällä on kannustetta, aikaa ja mahdollisuuksia toimia niin, että asiakkaan erilaiset tuen tarpeet tulevat esille. Toisaalta voidaan kysyä, miten pystytään varmistamaan, että asiakas saatellaan asiaankuuluvaan palveluun? (ks. Piirainen & Kiviranta 2019, 14.) Laajemmin ajateltuna sosiaalityön kannalta olennaisia ovat rajat, jotka ovat hyvinvointivaltiollisen palvelujärjestelmän sisällä. Raja, jonka toisella puolella ovat universaalit, kaikille kansalaisille tarkoitetut sosiaalipalvelut ja sosiaaliturvaetuudet ja toisella tarveharkintaan tai kontrolliin perustuvat järjestelmät. Kirsi Juhila (2006, 82) kirjoittaa, että syrjäytyneille on varattu ennen kaikkea tarveharkintaan tai kontrolliin perustuva puoli, joka on sosiaalityön ydintoiminta-alue. Mutta tämäkin puoli hajoaa vielä erilaisiksi jaoiksi.

Lopulta sosiaalihuollon vastuulla on osallisuuden ja toimintakyvyn tukeminen silloin, kun asiakas ei sosiaalihuollon ja asiakkaan yhdessä muiden tahojen kanssa tekemän arvion perusteella kykene sillä hetkellä työllistymään työsuhteiseen työhön tai osallistumaan työ- ja elinkeinohallinnon palveluihin ja, kun asiakas on riskissä joutua tai jo joutunut lähiyhteisönsä, yhteiskunnan toiminnan tai työelämän ulkopuolelle (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 12). Esimerkiksi sosiaalinen kuntouttaminen on usein vasta lähtökohtana, että muita toimenpiteitä voitaisiin edes suunnitella tai, että vaikutukset olisivat kestäviä (Karjalainen 2017, 257).

2.4. Kuntouttava sosiaalityö rajapinnalla

Mennäkseni tarkemmin ”kuntoutus” -käsitteeseen, se voidaan käsittää ihmisen tai ihmisen ja ympäristön muutosprosessiksi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen sekä hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen erilaisissa muutostilanteissa. Kuntoutusta on yleensä perusteltu sekä sen yksilölle tuottaman että yhteiskunnallisen hyödyn kannalta. (Järvikoski 2013, 13–15.) Kuntoutuksen myötä ihminen tulee osalliseksi sellaista toimintaympäristöä, jossa käsitellään terveyden, työ- ja toimintakykyyn sekä yksilöllisiin tarpeisiin ja ominaisuuksiin liittyviä asioita (Ylilahti 2014, 25). Lähtökohtana on kokonaisvaltainen näkökulma toimintakykyyn. Tällä tarkoitetaan ihmisen fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia voimavaroja tai edellytyksiä, arjessa selviytymistä ja osallistumisen mahdollisuuksia sekä vuorovaikutuksellista toimintaa hänen elinympäristössään ja elämäntilanteessaan (Tuusa ym. 2018, 132).

Yhteiskunnallisessa näkökulmassa painottuvat kuntoutuksen taloudelliset hyödyt ja kuntoutuksen merkitys lisätyövoiman tuottajana (Pensola, Kesseli, Shemeikka, Rinne & Notkola 2012, 21). Kuntoutuksen voi aina nähdä toteutuvan sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa. Yleensä sen toteutuksessa hyödynnetään monialaista ja -toimijaista yhteistoimintaa. (Tuusa ym. 2018, 125.) Esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen laajuutta käytännön tasolla osoittaa se, että siihen kuuluvia sosiaalipalveluja voidaan antaa sosiaalitoimistossa tai ne voivat olla asiakkaan kotiin annettavia palveluita tai vaikkapa apua muussa asioinnissa (Puromäki ym. 2017, 4). Jotta tavoitteisiin voitaisiin päästä, kuntoutustoimenpiteiden tulee olla oikea-aikaisia, niitä on oltava saatavilla ja niihin on osattava hakeutua. Kuntoutuksen ulkopuolelle jääminen voi olla kohtalokasta yksilön terveydelle, toiminta- ja työkyvylle sekä sosiaaliselle osallisuudelle, koko hyvinvoinnille. (Pensola ym. 2012, 7 ja 12.)

Hallituksen esityksessä laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain muuttamisesta on seuraava ilmaisu: ”Kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu. Kuntouttava työtoiminta on myös työttömyysturvalain (1290/2002) mukainen työllistymistä edistävä palvelu.” (HE 13/2020 vp., 3) Kuntouttavan työtoiminnan yksi selkeä tavoite on parantaa asiakkaan edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla. Lisäksi tavoitteena on edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua koulutukseen ja työ- ja elinkeinoviranomaisen tarjoamaan julkiseen työvoimapalveluun. (ks. laki kuntouttavasta työtoiminnasta 1 §.)

Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä löytyy sosiaalihuoltolain 17.1 pykälästä. Lainkohdan mukaan ”Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi.” Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen osalta työelämävalmiuksien lisääminen on selkeä tavoite. Tämä ilmaistaan 17 §:n 2 momentissa seuraavasti: ”sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näiden keskeyttämistä.” Sosiaalinen kuntoutus edellyttää eri ammattilaisten välistä yhteistyötä ja sosiaalityön rooli on usein keskiössä ainakin ohjaavana tahona. Ihmisen työelämävalmiuksien joko välillinen tai välitön parantaminen on sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena, todetaan THL:n tutkimusraportissa vuodelta 2017 (Puromäki ym. 2017, 4).

Sosiaalisen kuntoutuksen voi katsoa toimivan monella asiakkaalla ainakin välillisesti samojen tavoitteiden edistämiseksi kuin kuntouttavan työtoiminnan. Vuonna 2016 Peppi Saikku kirjoitti Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksessä, ettei kuntouttavan työtoiminnan ja sosiaalisen kuntoutuksen

välinen raja ole välttämättä selkeä. Sosiaalinen kuntoutus voidaan nähdä matalan kynnyksen kuntouttavana työtoimintana, kuntouttavaa työtoimintaa edeltävänä palveluna tai suurempana kokonaisuutena. (emt. 86 ja 92.) THL:n kuntakyselyn tulokset vuodelta 2016 osoittivat, että myös kuntien kesken näkemykset vaihtelivat erityisesti sosiaalisen kuntoutuksen suhteesta kuntouttavaan työtoimintaan. (Puromäki ym. 2017, 4.)

Aikuissosiaalityön uudelleenmuotoiluissa keskeistä on ollut kuntouttavan sosiaalityön ymmärtäminen tiettyä työmenetelmää laajempaan suuntaukseen, joka hyödyntää monialaista ja verkostoituvaa työtapaa. Kuntouttavan sosiaalityön ajatus on, että samaan aikaan huomioidaan sekä yksilön näkökulma että yhteisöllinen ja rakenteellinen näkökulma. Kuntouttava sosiaalityö on sekä ennalta ehkäisevää, että havaittuja ongelmia korjaavaa. Se on sektoritoimijoiden rajoja ylittävä käsite, joka luo pohjaa moniammatillisten työkäytäntöjen kehittymiselle. (Karjalainen 2017, 255–257.) Lisäksi viime vuosina kuntoutuksen yhteyttä työhön on pyritty tiivistämään (Vuorento & Terävä 2015, 12). Hyvinvointivaltion sosiaaliturvan ja palvelujen kehityksestä paljolti riippuu, millaiseksi sosiaalityön asiakaskunta, asiakkaiden ongelmat ja ongelmien mahdolliset ratkaisut muodostuvat (Raunio 2000, 11–12). Tämä koskee myös kuntouttavaa sosiaalityötä.

2.4.1. Moniasiakkuus ja suunnitelmat rajapinnalla

Kirsi Juhila (2018, 168) näkee sosiaalityön moniasiakkuuden usein perusteltuna, ja toteaa, ettei asiakkaan välttämättä koe sitä huonona. Esimerkiksi työttömyyden myötä on luonnollista asioida työ- ja elinkeinotoimistossa ja työvoiman palvelukeskuksessa, päihdeongelmissa A-klinikalla ja mielen-terveyden haasteissa terveyskeskuksessa. Asialla on kuitenkin kääntöpuoli, asiakas voi kokea järjestelmän hajanaisena, eikä hän aina tiedä, kenen kuuluisi auttaa ongelmassa. Näin on etenkin niiden kohdalla, joille on kertynyt kasautuvaa huono-osaisuutta.

Monialaisessa työssä on tärkeää rakentaa sellaisia tukemisen prosesseja, jotka lähtevät asiakkaiden tavoitteista. Tällöin kyetään tunnistamaan tuen tarve sekä tuottamaan akuutti apu tilanteissa, joissa asiakas kohdataan. (Karjalainen ym. 2019, 3.) Esimerkiksi työvoiman palvelukeskuksessa tavoitteena on edistää pidempään työttömänä olleen työttömän työnhakijan työllistymistä tarjoamalla hänelle palvelutarpeen mukaisia julkisia työvoimapalveluja sekä sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalveluja (TYP-laki 1 §). Tämän arvioivat yhdessä työ- ja elinkeinotoimisto, kunta ja Kansaneläkelaitos.

Pekka Karjalainen (2017, 256) kirjoittaa, että työvoiman palvelukeskuksissa näkökulma on rajautunut pitkälti työllistettävissä oleviin asiakkaisiin. Osittain hän on varmasti oikeassa, mutta on paljon tilanteita, joissa työtön henkilö on ollut työvoiman palvelukeskuksen asiakkaana vuosia, eikä hänen tilanteensa voida katsoa edistyneen esimerkiksi kohti työelämää. Asiakkuuden päättäminen tapahtuu TYP-lain 6 §:n mukaan tilanteessa, kun työ- ja elinkeinotoimiston, kunnan ja Kansaneläkelaitoksen yhteisen arvion mukaan työttömällä ei ole enää monialaisen yhteispalvelun tarvetta. Monialaisen yhteispalvelun tarpeen päättymisen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että työtön henkilö on päässyt palkkatukityöhön tai aloittanut opinnot. Toisaalta se voi tarkoittaa myös sitä, että hänellä on niin vakavia terveydellisiä ongelmia, että hän kuuluu ensisijaisesti terveystalvelujen piiriin ja hänen tulisi selvittää mahdollisuus päästä työkyvyttömyyseläkkeelle.

Työvoiman palvelukeskuksen asiakkaalla on oikeus monialaiseen työllistymissuunnitelmaan ja kuntouttavan työtoiminnan asiakkaalla aktivointisuunnitelmaan. Ensin on selvitettävä mahdollisuus tarjota työtä tai julkisia työvoimapalveluja. Näiden toimenpiteiden ohella suunnitelma voi sisältää työllistymismahdollisuuksia parantavia sosiaali-, terveys-, kuntoutus- ja koulutuspalveluja. (ks. laki kuntouttavasta työtoiminnasta 8 § ja TYP-laki 1 §.) Vuoden 2021 alusta lähtien tuli voimaan kuntouttavan työtoiminnan lain muutos, minkä myötä aktivointisuunnitelmaan ja monialaiseen työllistymissuunnitelmaan on kirjattava toiminnan tavoite sekä henkilölle annettava tuki ja ohjaus palvelun aikana. Muutoksella haluttiin korostaa henkilön tarvitsemaa tukea ja ohjausta, sillä niillä on vaikuttavuutta kuljettaessa kohti asiakkaan voimaantumista. (ks. HE 13/2020 vp.) Suunnitelmia laadittaessa on tärkeää kuulla työtöntä itseään, arvioida aiempia toimenpiteitä ja niiden vaikutuksia, pohtia nykytilannetta ja miettiä työllistämistä edistäviä toimenpiteitä (STM 2018).

Kirsi Juhila (2018, 65–67) kirjoittaa, että suunnitelmallisuus liittyy olennaisesti sosiaalityön muutos- ja ongelmanratkaisutyöhön. Lakiin perustumisen lisäksi se on ammatillinen velvollisuus. Yhdessä asiakkaan kanssa pohditaan, millaisten askeleiden ja interventioiden kautta ongelmat voidaan ratkaista tai ainakin ottaa tulevaisuudessa paremmin haltuun. Työllisydenhoitoon liittyvissä suunnitelmissa korostuu tulevaisuuden suunnittelu ja eteneminen kohti työllistymistä. Suunnitelmat voi nähdä sopimuksina, joissa asiakkaalle syntyy oikeuksia ja velvollisuuksia. Asiakkaalle syntyy esimerkiksi oikeus päästä kuntouttavaan työtoimintaan ja sosiaalityöntekijälle velvollisuus tehdä tästä hallinnollinen päätös sekä sopimus palveluntuottajan kanssa. Tämän jälkeen asiakkaalla on velvollisuus osallistua toimintaan, jotta hänen työnhakunsa ja työttömyysturvansa pysyvät voimassa. Työllisydenhoidon ja sosiaalityön funktionaalisten alajärjestelmien systeemeissä asiakkaalle laaditaan myös muita suunnitelmia eri lakien velvoittamina, keskeisenä lain julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta

2 luvun 6 §:n säätämä työllistymissuunnitelma tai sosiaalihoitolain 39 §:n mukainen asiakassuunnitelma. Mikäli hänelle tehdään palvelutarpeen arvio, voi se myös tapahtua sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmien rajapinnassa.

3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1. Tutkimuksen pääkysymys ja kolme osakysymystä

Heikommassa asemassa olevat kansalaiset ovat heikommilla myös vapauksissa ja valintojen tekemisessä. He joutuvat helpoiten marginalisoitumisen, vaikuttamismahdollisuuksien vähenemisen ja kansalaisuuden kaventumisen poluille. Toisaalta taas pienetkin asiakkuudessa saadut kuulluksi tuleminen ja osallistumisen kokemukset voivat nostaa näiltä poluilta elämänhallinnan väylille ja vahvistaa kokemusta täysivaltaisesta kansalaisuudesta. (Niiranen 2002, 63.)

Tutkimuksen pääkysymyksenä on tarkastella sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmien rajapinnassa tapahtuvaa yhteiskehittäjyyttä, jolla pyritään saamaan aikaan asiakkaan voimaantumista. Lähtökohtaisesti katsotaan, että kuntoutuksen avulla yksilöllä on mahdollisuus kulkea kohti voimaantumista (empowerment). Käsite ”empowerment” voidaan suomentaa eri tavoin, se voi tarkoittaa muun muassa valtaistumista, voimaantumista tai voimavaraistumista. Esimerkiksi valtaistavassa lähestymistavassa keskeistä on yhteiskunnallinen ja yksilön elämään liittyvä eriarvoisuus, osattomuus tai vääryys, jota pidetään sellaisenaan muutosta vaativana. Valtaistumisessa lähtökohtana pidetään sitä, että asiantila tiedostetaan muutosta vaativaksi ja vääryyden poistaminen on päämäärä. (Hokkanen 2009, 329–331.)

Sana voimaantuminen kuvaa Liisa Hokkasen (2009, 329–331) mukaan parhaiten yksilökeskeisyyttä, -vastuullisuutta ja -toimijuutta korostavaa kohdesuuntautunutta ja kokemusta korostavaa empowermentia. Voimaantumisessa etsitään aiempaa antoisampaa tapaa määritellä itseä, omaa tilannetta ja suhdetta ympäristöön. Empowerment voidaan nähdä myös prosessina: se on keino muutoksen aikaansaamiseksi (Hokkanen 2009, 317). Näen edellä kuvatun voimaantumisen olevan samankaltainen, kuin Kirsi Juhilan määrittelemä voimaantuminen sosiaalityössä. Se tarkoittaa olennaisesti heikossa, alistetussa tai haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten ja ryhmien itsetunnon, rohkeuden, osallisuuden ja vallan lisääntymistä omassa elämässään, yhteisöissään ja yhteiskunnassa ylipäätään. (Juhila 2018, 90.)

Pääkysymys jakautuu kolmeen osakysymykseen, joista ensimmäinen tarkastelee työntekijätahon toimijuutta sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmien rajapinnalla. Tutkimuksen ensimmäisenä analysoitava aineisto, jossa haastateltiin nuorisotakuun kuntakokeilun toteuttajia, tuo tähän

tulkinta-apua viranomaistahon institutionaalista näkökulmasta. Keskeisiä tarkastelun kohteita ovat viranomaistyöskentely yhteiskehittäjyydessä, tiedon hankkiminen ja käyttäminen sekä sosiaalityöntekijän rooli rajapinnalla. Tarkasteluun nostetaan myös yhteiskehittäjyydessä vastaan tulevia haasteita.

Toinen osakysymys tarkastelee asiakkuutta sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmien rajapinnalla. Apuna käytetään tapausteoriaa ”casework”, jonka mukaisesti jokainen asiakas on oma, yksilöllinen tapauksensa. Sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmien ja niiden alla toimivien systeemijärjestelmien tulisi yhteiskehittäjyydessä toimia tästä näkökulmasta pyrkiessään kohti asiakkaan voimaantumista. Esimerkiksi sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnan systeemijärjestelmän, sosiaalisen kuntoutuksen, tulisi perustua aina asiakkaan toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen kokonaisvaltaiseen selvittämiseen (HE 164/2014 vp., 111). Tutkimuksen toinen aineisto on kerätty sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta Äänekosken kaupungista ja sen avulla vastataan toiseen osakysymykseen. Tarkastelun kohteena ovat keskeisesti toiminnan tavoite ja sisältö, asiakkaan oma tavoite ja kokemus tätä kohti kulkemisesta.

Kolmas osaongelma kysyy, millaisen toimintaympäristön hyvinvointiyhteiskuntamme luo yhteiskehittäjyyteen ja asiakkaan voimaantumiseen? Miten sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmät systeemisine alajärjestelmineen toimivat ja voivat onnistua saamaan aikaan asiakkaan voimaantumista? Kolmas osaongelma hyödyntää molempia tämän tutkielman aineistoja. Tarkastelussa ovat tärkeitä myös aiheeseen liittyvät aiemmat tutkimustulokset sekä kirjalliset lähteet. Miten asiakas huomioidaan järjestelmässämme yksilöllisenä tapauksena, ja voidaanko vaikutuksia saada aikaan? Kolmas osaongelma kytkeytyy myös asiakkaan omaan vastuuseen ja vastavuoroisuuteen. Näillä on Juho Saarta (2015, 129) lainatakseni kiistatta tärkeä rooli, kun huono-osaisia kannustetaan erilaisiin aktivointitoimenpiteisiin, jotka tähtäävät työhön, koulutukseen tai kuntoutukseen. Tutkielman lopuksi esitetään johtopäätökset tulevaisuuteen katsoen.

3.2. Aineiston kuvaus ja kerääminen

3.2.1. Nuorisotakuun kuntakokeilun aineisto

Mennäkseni tarkemmin tämän tutkielman ensimmäiseen aineistoon, se on osa julkisoikeuden alan väitöskirjani haastatteluaineistoa. Väitöskirjan nimi on ”*Kunta työllisyydenhoitajana -Työpakosta kokeiluihin*” ja se tarkastettiin 14.9.2018. Haastatteluaineisto kuuluu väitöstyöni empiriaosuuteen ja se on kerätty vuonna 2016 touko–elokuun välisenä aikana. Haastatteluaineisto koskee vuosina 2015–2016 toteutettuja nuorisotakuun kuntakokeiluja, joissa sovellettiin lakia kuntien velvoitteiden ja ohjauksen vähentämistä ja monialaisten toimintamallien tukemista koskevista kokeiluista (1350/2014, kuntakokeilulaki). Väitöskirjassani keskityin aineiston oikeustieteelliseen näkökulmaan lain tulkinnan ollessa keskiössä. Nuorisotakuun kuntakokeiluilla oli siitä säätäneen kuntakokeilulain 24.2 §:n mukaan tarkoitus edistää ”*toimivien asiakaslähtöisten prosessien sekä kunnallisten ja työ- ja elinkeinohallinnon viranomaisten yhteistoiminnan ja tiedonkulun toteuttamista tavoitteena tehokkaat ja vaikuttavat palvelut ja palvelukokonaisuudet nuorisotakuun piiriin kuuluville nuorille*”.

Nuorisotakuun kuntakokeilut olivat osa Jyrki Kataisen hallituksen kuutta kuntakokeilua, joista hallitus päätti rakennepoliittisen ohjelman toimeenpanoa koskevassa päätöksessään 29.11.2013 (Valtioneuvosto 2013). Näistä kaikista kuudesta kokeilusta säädettiin kuntakokeilulaissa. Puhuttiin ”normienpurkutalkoista” ja kuntakokeilujen avulla haluttiin vähentää kuntien tehtäviä ja niiden suorittamisen ohjausta. Nuorisotakuun kuntakokeilulla on liittymäkohta vuosina 2012–2015 toteutettuihin työllisyydenhoidon kuntakokeiluihin. Osoitin väitöskirjassani, miten työllisyydenhoidon vastuita ja velvoitteita on koko 2000-luvun ajan siirretty kunnille ja kokeilut ovat olleet yksi keino tässä.

Toki tästä oli paljon hyötyjä nähtävissä, kuten palvelukokonaisuuksien siirtyminen lähemmäksi asiakasta. Useissa kunnissa lisäksi toivottiin parempaa kokonaisuutta työllisyydenhoidosta. (ks. tarkemmin Niemi 2018). Tänä päivänä kehitys kulkee kohti yhä vahvempaa kuntien roolia, josta viimeisimpänä osoituksena ovat uudet, maaliskuun 2021 alusta alkaneet työllisyydenhoidon kuntakokeilut. Valmisteilla oleva sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen kokonaisuudistus tulee voimaan tullessaan muuttamaan kokonaisuasetelmaa, sillä esimerkiksi kuntouttava työtoiminta siirtyisi hyvinvointialueiden järjestettäväksi.

Mukaan pääseminen vuosina 2015–2016 toteutettuihin nuorisotakuun kuntakokeiluihin perustui kuntien hakemuksiin Valtiovarainministeriölle ja valintaan hakemusten perusteella. Kokeiluja toteutettiin yhteensä viiden keskustaajungin ja kuuden keskustaajungin ja ympäryskunnan muodostaman kuntaryhmän alueella (ks. tarkemmin alueet kuntakokeilulaki 2.1 § 6 kohta). Mikäli kyse oli kuntaryhmästä, kokeilu toteutettiin keskustaajunkivetoisesti vastuuhenkilön vetämänä. Väitöskirjassani haastattelin yhtätoista nuorisotakuun kuntakokeilussa työskentelevää vastuukunnan henkilöä yhteensä yhdeksästä kuntakokeilusta. Kahdessa haastattelussa oli siten mukana kaksi vastuukunnan henkilöä. Haastattelujen otos oli 85 % kokeilukunnista (ks. tarkemmin Niemi 2018, 224–225).

Tein väitöskirjani teemahaastattelut yhdeksällä eri paikkakunnalla haastateltavien työtiloissa. Pyysin ja sain luvan nauhoittaa haastattelut ja kirjoitin ne pikimmiten aina puhtaaksi. Teemahaastattelujen osalta voidaan puhua puolistrukturoidusta haastattelusta. Tällöin valitaan etukäteen teemat ja esitetään niihin liittyviä tarkentavia kysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.) Haastattelumenetelmä antaa mahdollisuuden edetä myös toisessa, kuin haastattelukysymysten mukaisessa järjestyksessä. Haastateltaessa nuorisotakuun kuntakokeilun työntekijöitä käytin tätä mahdollisuutta. Tämä edisti jälkikäteen ajatellen myös sitä, että haastateltavat tuottivat vapaammin puhetta sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnasta.

Pian aloitettuani kirjoittamaan tätä sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa luin haastatteluvastaukset työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajatyön näkökulmasta. Haastattelemani henkilöt työskentelivät kunnan nuoriso- tai työllisyyspalveluissa (5 henkilöä), nuorten Ohjaamoissa (4 henkilöä) tai varsinaisesti nuorisotakuun kuntakokeiluhankkeessa (2 henkilöä). Nuorisotakuun kuntakokeilua toteuttaessaan he käytännössä työskentelivät työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajapinnassa. Rajapintaan kohdistuvia varsinaisia kysymyksiä en esittänyt väitöskirjan teemahaastatteluja tehdessäni, mutta tätä puhetta havainnoin jo tuolloin vaihtelevassa määrin.

Valikoin tekstistä yhteensä neljän henkilön vastaukset kolmesta vastuukunnasta. Valintaperusteena toimi se, miten paljon työntekijöiden puheessa tuli ilmi sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinta-keskustelu. Lisäksi painotin sisällön mahdollisimman suurta merkitsevyyttä. Näin teemahaastattelujen otos on valikoitunut sattumanvaraisesti kaikista teemahaastatteluista. Alustavan valinnan tehtyäni pyysin henkilöiltä sähköpostitse suostumuksen haastatteluaineiston hyödyntämiseen tässä pro -gradu -työssäni. Sain kaikilta myöntävän vastauksen. Haastattelujen yhtenä etuna pidetään haastateltavien helppoa tavoitettavuutta myöhemminkin (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2003, 195) ja tämä toteutui kohdallani. Paikkakuntien vähyden takia tarkempi tieto niistä on anonymisoitu.

Teemahaastattelulomakkeessa, joka on tämän tutkimuksen liitteenä, oli yhteensä 27 kysymystä. Pääosa kysymyksistä kohdistui kuntakokeilulain soveltamiseen nuorisotakuun kuntakokeilussa. Poikkeuksena tästä olivat kysymykset 1. ja 26. Kysymys 1. kysyi kunnan näkökulmaa kokeilukulttuuriin ja kysymys 26. kysyi toimintaympäristön näkökulmaa työllisyydenhoidon velvoitteiden ja vastuun siirtoon valtiolta kunnille. (ks. tarkemmin liite 1.)

Nuorisotakuun kuntakokeiluilla haluttiin tehokkaita palvelukokonaisuuksia nuorille ja avuksi tiedonhallintaan otettiin käyttöön NT-Typpi -tietojärjestelmä. Tärkeä työskentelykohde oli moniammatillisen palvelusuunnitelman käyttöönotto ja tallentaminen NT-Typpi -tietojärjestelmään. Moniammatilliseen palvelusuunnitelmaan kirjattiin eri viranomaistahojen, kuten terveydenhuollon, sosiaalityön ja koulutussektorin tietoja nuoresta työllistymisen polun näkökulmasta. Moniammatillisten palvelusuunnitelmien avulla tavoiteltiin parempaa kokonaistietämystä nuoren työllistymispolusta ja sitä kautta vaikuttavampia palveluja. (ks. väitöstutkimuksen tulokset Niemi 2018, 274–280.)

3.2.2. Äänekosken sosiaalisen kuntoutuksen aineisto

Tämän pro -gradu -tutkielman toinen aineisto koostuu vuonna 2019 sosiaalisessa kuntoutuksessa Äänekosken kaupungissa olleiden vastauksista lomakekyselyyn. Työskentelen vs. sosiaalityöntekijänä Äänekosken kaupungissa aikuis- ja perhesosiaalityössä. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistyö käynnistyi elokuussa 2019 ja osallistuminen kehittämistyöryhmän työskentelyyn on tämän jälkeen ollut osa työtehtäviäni. Tärkeänä kehittämistyöryhmän työvälineenä oli asiakaskyselyn toteuttaminen, jotta asiakkaiden ääni saataisiin paremmin esiin. Vastasin tämän kyselyn toteuttamisesta. Olen saanut luvan aineiston käyttämiseen pro gradu -työssäni Äänekosken kaupungilta ja kyselyyn vastanneilta henkilöiltä.

Äänekoskella sosiaaliseen kuntoutukseen voi osallistua useilla eri toimijatahoilla kaupungin sisäisesti, kolmannella sektorilla, myös yksityisellä puolella ja seurakunnassa. Asiakas voi osallistua sosiaaliseen kuntoutukseen 1–5 päivää viikossa eri tuntimäärillä. Työ- ja päivätoimintakeskus Dynamossa, jossa on suurin osallistujamäärä, toiminta on suunnitelmallista ja ohjattua, mitä on tavoiteltu myös muihin sosiaalisen kuntoutuksen kohteisiin. Itse toiminnan sisältö voi Dynamossa olla esimerkiksi ruoanlaittoa, ulkoilua, arjen taitojen harjoittelua, kuntosalilla käyntiä, askartelua, puu-, metalli- tai pihatöitä sekä retkiä. Myös ryhmäkeskustelut ja vertaistuki ovat tärkeitä. Muiden kohteiden toiminnan sisältö riippuu enemmän kohteesta ja voi olla esimerkiksi päiväkodissa lasten kanssa olemista

tai kirpputorilla sen toimintaan liittyviä tehtäviä. Usein tavoitteena on asiakkaan hyvinvoinnin lisääminen saamalla hänet osalliseksi säännöllistä toimintaa ja siihen liitettyjä muita palveluja.

Asiakkaan kuntoutumista on voitu viranomaistyössä seurata eri tavoin, kuten suunnitelmien avulla. Dynamossa asiakkaalle on laadittu kuntoutumissuunnitelma ja lisäksi kuntoutumista on seurattu keskusteluissa Dynamon ohjaajien kanssa. Toisaalta asiakkaan kuntoutumista ei ole välttämättä juuri seurattu ja toiminnan sisältö ja tavoitteet ovat saattaneet riippua liian paljon siitä, missä asiakas on sosiaalisessa kuntoutuksessa. Tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus ovat kuitenkin tärkeitä. Grönlund (2010, 101) toteaa, että oma suunnittelutyö tarkentuu työtä tehtäessä, kun kuntoutujien elämäntilanteeseen ja hänen mahdollisiin omiin tavoitteisiinsa päästään työn edetessä entistä tarkemmin tutustumaan.

Suunnitelmallisuuden ja vahvemman ohjauksen lisäksi Äänekoskella haluttiin lisätä sosiaalisen kuntoutuksen määräaikaista luonnetta sekä liikkuvuutta palvelupolulla eteenpäin. Yksi selkeä tavoite on eteneminen sosiaalisesta kuntoutuksesta kuntouttavaan työtoimintaan. Lisäksi toimintaa haluttiin suunnata vielä vahvemmin nuoriin ikäluokkiin. Nuorilla ongelmana voi olla esimerkiksi päihderiippuvuus, mielenterveysongelmat ja päivärhythmi voi olla kadoksissa. Nuoria voi myös olla vaikea saada sitoutumaan juuri mihinkään säännölliseen toimintaan. Näitä kaikkia edellä mainittuja asioita kehittämistyöryhmä halusi lomakekyselyn avulla selvittää asiakkaiden näkökulmasta. Tärkeää oli myös saada tietoa asiakkaiden taustoista sekä heidän kokemuksistaan ja tavoitteistaan.

Lähtökohtaisesti aineisto oli Äänekoskella tarkoitus kerätä jokaiselta vuonna 2019 sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuneelta. Valmisteltaessa sosiaalisen kuntoutuksen kyselyä tiedon saaminen siitä, ketkä olivat olleet kyseisessä palvelussa vuonna 2019, osoittautui yllättävän haasteelliseksi. Päätöksiä tehdään kahdessa eri tietojärjestelmässä ja niitä voivat eri päätösotsikoilla tehdä useat ihmiset, joista osa ei enää ollut kaupungin palveluksessa. Sosiaalista kuntoutusta voidaan myöntää Arjen tuessa, vammaispalveluissa sekä aikuis- ja perhesosiaalityössä. Lopulta tietojärjestelmistä löytyi 30 päätöstä, jotka liittyivät sosiaalisen kuntoutuksen myöntämiseen.

Tutkimusaineisto kerättiin Äänekosken kaupungissa 11.–29.11.2019 välisenä aikana. Niille, jotka olivat jo päättäneet sosiaalisen kuntoutuksen 11.11.2019 mennessä, yritettiin ensin soittaa ja, jos he eivät vastanneet puheluun, laitettiin tekstiviesti. Tämän lisäksi toisten sosiaalialan työntekijöiden avustuksella pystyttiin tavoittamaan muutama henkilö. Tuolloin vallinneen postilakon takia kirjeitse lähestyminen olisi vienyt liian paljon aikaa sen arvioituun hyötyyn nähden.

Ihmiset vastasivat kyselyyn kahdella tavalla. Ne, jotka olivat parhaillaan sosiaalisessa kuntoutuksessa, vastasivat heidän toimipaikastaan käsin ja vastaukset postitettiin minulle. Heillä oli mahdollisuus käyttää kyselyyn vastaamisessa apunaan toimipaikan työntekijöitä. Muutama jo sosiaalisen kuntoutuksen päättänyt henkilö kävi täyttämässä kyselylomakkeen sosiaalitoimistossa sosiaalialan työntekijän ollessa tarvittaessa apuna. Vastauksia saatiin yhteensä 17, joten vastausprosentti oli lopulta 57. Jatkossa palaute sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta on käytännössä kerättävä itse palvelun aikana, jotta on mahdollista saada useampi vastaus.

Kyselylomake alkoi oikean ikäryhmän ympyröimisellä ja tämän jälkeen kysymyksiä oli yhteensä 12. Kysymykset 2.–9. pyysivät ympyröimään oikean vaihtoehdon väittämiin luvuista 1–4. Luku 1 tarkoitti täysin samaa mieltä, 2 jokseenkin samaa mieltä, 3 osittain eri mieltä ja 4 täysin eri mieltä. Kysymykset 1. ja 12. pyysivät ympyröimään oikeat/oikean annetun vaihtoehdon. Kyselylomakkeessa käytettiin siten pääosin vastausten valmiina annettua luokittelua. Luokituksen käyttötarkoitus on aineiston systemaattinen jaottelu yleensä ennalta määrättyihin ilmiöluokkiin, ja se soveltuu ammatillisen tiedon uudelleenkäyttöön esimerkiksi asiakastyössä, hallinnossa ja tilastoinnissa. (Kuusisto-Niemi & Lehmuskoski 2010, 67.) Kysymykset 7., 8. ja 9. kysyivät vielä tarkemman perustelun vastaukselle sekä kysymys 9. tämän lisäksi kehittämideoita toiminnan sisältöön. Kysymykset 10. ja 11. kysyivät ”Mistä olet pitänyt erityisesti?” ja ”Mistä et ole pitänyt?”.

Kyselylomake, eli survey -tutkimus tarkoittaa tiedonkeruuta standardoidussa muodossa joukolta ihmisiä (Hirsjärvi ym. 2003, 125). Empiirisen tutkimuksen aineistonkeruun menetelmät on perinteisesti jaettu laadulliseen, eli kvalitatiiviseen ja määrälliseen, eli kvantitatiiviseen menetelmään. Kyselylomakkeella kerätty Äänekosken materiaali kuuluu molempiin, sekä kvalitatiiviseen että kvantitatiiviseen aineistoon ja nämä menetelmät voivatkin täydentää toisiaan. Kvantitatiivisen tutkimuksen voi nähdä käsittelevän numeroita, kvalitatiivisen merkityksiä. Usein nämä ovat vastavuoroisesti toisistaan riippuvaisia. (Hirsjärvi ym. 2003, 128.) Kvantitatiivista menetelmää noudattavat Äänekoskelta kerätyt vastaukset lomakkeen kysymyksiin 2.–9., joita piti arvioida asteikolla 1–5. Nämä tulokset on ilmaistu prosenttilukuina.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tarkoitus ymmärtää tutkimuskohdetta, kuvata todellista elämää, toteavat Hirsjärvi ym. (2003, 152). Ensimmäisessä aineistossa tämä tarkoittaa nuorisotakuun kuntakokeilun toteuttajien teemahaastatteluja, joissa he vastatessaan varsinaisiin haastattelukysymyksiin

samalla kuvasivat työskentelyä sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnalla. Äänekoskella kerättyssä aineistossa kvalitatiivinen menetelmä tarkoittaa sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden vastauksia kyselylomakkeessa olleisiin avoimiin kysymyksiin.

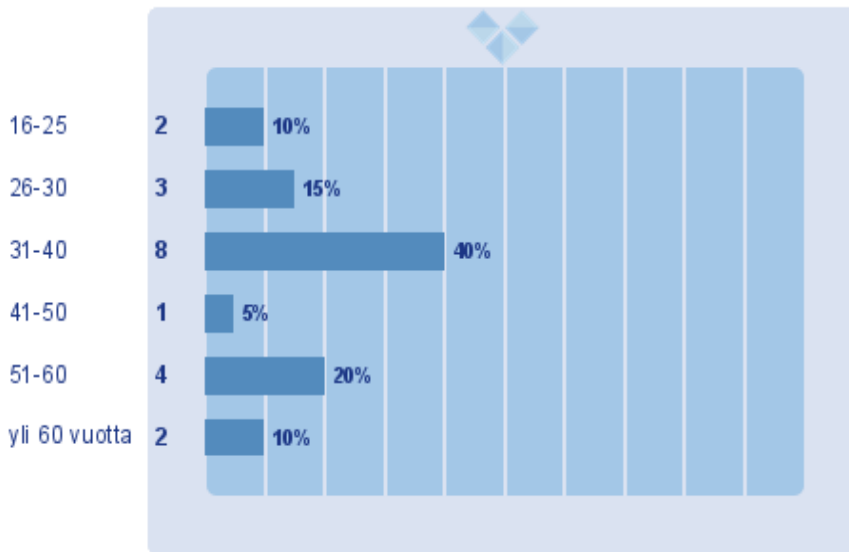
3.3. Tutkimusaineiston käsittely ja analyysimenetelmä

Äänekosken kaupungissa kerätty aineisto on primääriaineisto, jonka keräämistä olen itse johtanut. Nuorisotakuun kuntakokeilujen haastatteluaineiston olen kerännyt yksin, mutta se on osin sekundääriaineisto. (vrt. Hirsjärvi ym. 2003, 175.) Se on kerätty alun perin toiseen tutkimukseeni, mutta siitä on jäänyt paljon aineistoa hyödyntämättä. Se soveltui sellaisenaan tämän tutkimuksen aineistoksi, sillä aihepiiri on sama, vaikka tieteenalat ovat eri.

Varsinaisen aineistonkeruun päätyttyä syötimme kyselylomakkeiden vastaukset Äänekoskella yhdessä sosionomiksi opiskelleen kollegani kanssa ZEF-järjestelmään. Äänekosken kaupungin atk-tuki auttoi kyselylomakkeiden luomisessa järjestelmään. Tarkempia perusteluja kysyneiden kysymysten vastausten lisäksi syötimme vastaukset avoimiin kysymyksiin järjestelmään niin, kuten ne oli kirjoitettu, sanasanaisesti. Tähän tekstiin on tehty sanojen oikeinkirjoitus, kuten kirjainten muuttaminen tarvittaessa isoista kirjaimista pieniksi sekä muita kieliopillisia korjauksia. Kun kyselylomakkeen vastaukset kvantitatiivisiin kysymyksiin oli syötetty järjestelmään, atk-tuesta tehtiin vastauksista yhteenvetotaulukot vastausprosentteineen. Kvantitatiivisiin kysymyksiin liittyneet tarkentavat kysymykset näkyivät tulosten raportissa asianomaisten kysymysten yhteydessä.

Kun vastaukset on luokiteltu ja ne järjestyvät eri luokkiin vastausprosenttien perusteella, on mahdollista tehdä näistä tulkintoja (Hirsjärvi ym. 2003, 190). Ensimmäinen kysymys kysyi sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuneiden asiakkaiden ikää. Lähtökohtaisesti sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat ovat pääsääntöisesti työikäisiä, jotka ohjautuvat sosiaaliseen kuntoutukseen erilaisia reittejä pitkin (Puromäki, Kuusio, Tuusa & Karjalainen 2017, 4). Näin myös Äänekoskella, alla oleva kuvio näyttää ikäjakauman tarkemmin.

1. Mihin ikäryhmään kuulut?

Taulukko 1 Sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuneiden ikäjakauma

Äänekosken kaupungissa kerätyssä sosiaalisen kuntoutuksen aineistossa on ikäjakauman lisäksi muuta kolme taulukkoa, jotka osoittavat kvantitatiivisen aineistonkeruun tulokset vastausprosentteina. Kvalitatiivisesti, merkityksiä hakien, tulkitaan vastauksia avoimiin kysymyksiin. Tämä auttaa tulkintojen syventämisessä, on mahdollista saada tietää, mitä vastaajalla todella on mielessään (Hirsjärvi ym. 2003, 190). Asia saadaan selville induktiivisen analyysin avulla, jonka tarkoitus on aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Tutkittavat tuovat esiin sen, mikä on tärkeää ja odottamatonta. (Hirsjärvi ym. 2003, 155.) Teemahaastattelujen aineiston analyysissä on kyseessä aineistolähtöinen analyysi, jossa haetaan tekstille merkityksiä ja laajempia merkityssisältöjä loogisen päättelyn ja tulkinnan kautta. Analyysissä tarkastelun kohteena ovat sosiaaliset käytännöt, eivät yksilöt. Analyysi tarkastelee laajempia työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajapinnan merkityssisältöjä, joita vastuhenkilöt ovat havainneet ja pohtineet nuorisotakuun kuntakokeilussa. (vrt. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 37.)

Toisin kuin kvantitatiivisessa analyysissä, kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei tehdä päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen. Hirsjärvi ym. kirjoittavat, että ajatuksena on kuitenkin aristoteelinen ajatus, että yksityisessä toistuu yleinen. Yksityisen tapauksen perusteella voidaan saada näkyviin se, mikä ilmiössä on merkittävää ja mikä toistuu usein tarkasteltaessa ilmiötä yleisemmällä tasolla. (Hirsjärvi ym. 2003, 171.) Edellä mainittu yleistettävyyys koskee siten koko tämän tutkimuksen aineiston analyysiiä.

Kokonaisuudessaan kerätyn aineiston analyysin avulla on tarkoitus pyrkiä kuvailemaan ja selittämään sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapintaa sekä asiakkaiden että työntekijöiden äänen avulla.

3.4. Eettinen pohdinta

Eettisessä ennakoarvioinnissa puolueeton taho tarkastelee tutkimussuunnitelmaa ja sen oheisasiakirjoja (Kuula 2008, 135). Tässä tutkimuksessa tutkimussuunnitelman lisäksi keskeinen oheisaineisto on ollut nuorisotakuun kuntakokeilun teemahaastattelujen kyselylomake ja saadut haastatteluvastaukset sekä Äänekosken kaupungin sosiaalisen kuntoutuksen kyselylomake ja siihen saadut vastaukset. Asianomaiset tahot ovat antaneet suostumuksensa aineiston tutkimuskäyttöön pro gradussani.

Sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapintaa voi tutkia eri näkökulmista ja tähän tutkimukseen on valittu niistä kaksi, työntekijöiden ja asiakkaiden näkökulma. Työntekijöiden näkökulma rajautuu nuorisotakuun kuntakokeilun kolmeen toteuttajakuntaan ja asiakkaan näkökulma rajautuu Äänekosken kaupunkiin. Voidaan esittää kysymys, miten paljon on mahdollista puhua yleisellä tasolla rajapinnasta tämän aineiston pohjalta. Rajapinta voi näyttää erilaiselta eri toimijoilla, esimerkiksi kuntien itsehallinnollinen asema ja yleinen toimiala mahdollistavat toiminnan sisällön erilaisuutta. Rajauksia on kuitenkin tehtävä, jotta pro gradu -tutkielma ylipäättään voidaan toteuttaa. Vaadittavan aineiston tulee täyttää pro gradu -tutkielmalle asetetut vaatimukset ja myöhemmin on mahdollista toimia laajempien aineistojen kanssa, mikäli on kiinnostunut jatkamaan tutkimustyötä.

Sosiaalialan eettisten ohjeiden alkutekstin mukaan sosiaalialan ammattietiikan merkitys korostuu vahvassa yhteiskunnallisessa muutoksessa (Talentia 2017, 3). Sosiaalitieteissä ja taloustieteissä ennakoarvioinnin tarvetta on määrällisesti varsin vähän. Olennaisimmat eettiset kysymykset ovat usein yhteisöllisiä, kulttuurisia ja poliittisia – ja tutkimustulosten esiin nostamia. (Kuula 2008, 136.) Tällöin on mielestäni huomioitava Talentian ohje, jonka mukaan ihmisarvo, ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus ovat ammattietiikan lähtökohtia (Talentia 2017, 10). Vaikka esimerkiksi tietosuojakysymykset ovat usein ennakoarvioinnin kohteena, lopulta tutkijan tosiasialliset ammattikäytännöt varmistavat sen, että aineistoja käsitellään huolellisesti ja että tutkittavien asioista ei laverrella sen enempää pahassa kuin hyvässä mielessä ulkopuolisille (Kuula 2008, 139).

Työntekijän tulee kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta (Talentia 2017, 12). Pyrittäessä keräämään tutkimusaineistoa henkilöiltä, jotka olivat olleet sosiaalisessa kuntoutuksessa vuonna 2019,

tätä piti kunnioittaa. Mikäli he eivät vastanneet yhteydenottopyyntöön tai eivät halunneet täyttää kyselylomaketta, he rajautuivat tutkimuksesta pois. Täytettäessä kyselylomake tutkittavilla oli haluttaessa mahdollisuus käyttää sosiaalialan opiskelijan /työntekijän apua vastaamisessa. Tutkimusinformaatiossa luvattiin, että tutkimusaineisto käsitellään ja raportoidaan luottamuksellisesti ja niin, ettei vastaaja tule esiin. Tutkimuslomakkeen tietoja ei tulla yhdistämään rekisteri- ja asiakirjatietoihin. Tutkimustulosten yhteydessä kirjoituksista voidaan julkaista esimerkkiotteita ja tutkimustulosten valmistuttua aineisto hävitetään. Kuten Arja Kuula kirjoittaa, eettisessä ennakoarvioinnissa painottuvat tutkittavien suojaamiseen tähtäävät normit, kuten kielto olla vahingoittamatta tutkittavia, tutkittavien yksityisyyden suojaaminen ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen (Kuula 2008, 135).

Teemahaastattelujen osalta neljän haastattelun mukaan valikoituminen jälkikäteen oli sattumanvaraista ja haastatteluvastaukset on kerätty vuonna 2016. Näihin seikkoihin on mahdollista nähdä kytkeytyvän kaksi tutkimuseettistä ongelmaa. Varsinaiset haastattelukysymykset eivät koskeneet sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapintaa. Haastatellut henkilöt kuitenkin työskentelivät rajapinnassa, joten he ajattelivat usein tästä lähtökohdasta, mikä ilmeni heidän puheestaan. Koska heiltä on kysytty lupa vastausten hyödyntämiseen myös tässä tutkimuksessa, ei tähän mielestäni lopulta liity tutkimuseettistä ongelmaa. Myös ohjaajani on hyväksynyt tämän tutkimusasetelman.

Toinen teemahaastatteluja koskeva tutkimuseettinen tosiasia on se, että tämä pro gradu -tutkimus valmistui alkuvuonna 2021, jolloin teemahaastatteluaineiston keräämisestä on kulunut reilut neljä vuotta. On mahdollista, että toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset voisivat antaa erilaisia vastauksia aivan tuoreeltaan. Näen kuitenkin, että suuret linjaukset, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistus ja työllisyydenhoidon kunta-valtio -vastuukysymys ovat hyvin samalla tavalla edelleen keskeneräisiä. Ohjaamojen toiminta on vakiintuneempaa, mutta, onko käytännön tasolla tapahtuvassa asiakastyössä voinut tapahtua niin merkittäviä muutoksia, että ne vinouttaisivat tämän tutkimuksen tuloksia? Työskentelen tällä hetkellä itse sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnassa ja koen, ettei näin ole. Koen, että tämän tutkimuksen hyödyt ovat selkeästi merkittävimpiä kuin mahdolliset riskitekijät (vrt. Kuula 2008).

4. RAJAPINNAN ASIAKASPROSESSI

4.1. Tieto ammatillisina käytänteinä ja sisältöinä ja sen käyttö asiakasprosesseissa

Siirryn seuraavaksi varsinaisen tutkimustehtävän suorittamiseen. Voisi ajatella, että kaikki lähtee tiedosta, on tiedettävä jotain ennen, kuin voi toimia. Sosiaalityössä ydinkysymys liittyykin ihmisiin tiedon subjekteina (Pohjola ym. 2010, 11). Taustalla on se tosiasia, että kunnallinen hyvinvointipalvelujärjestelmä on jatkuvassa uudistuspaineessa. Sosiaalityöntekijät ovat erikoistuneet tietotasolla käsitteeseen ”sosiaalinen”. Tällöin merkittävää sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta on, miten uudistuvissa asetelmissa taataan sosiaalityölle merkityksellisen sosiaalisen huomioiminen osana ammatillisia käytäntöjä. Kyse on samalla sen määrittämisestä, mikä on sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden substanssiosaamista, ja miten tuo osaaminen näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden työssä. (Vaininen 2011, 38.)

Toinen keskeinen kysymys koskee sosiaalityössä tarvittavan tiedon sisältöjä (Pohjola ym. 2010, 11). Omassa kuntoutustyössä työntekijän pitää rakentaa omista ja tiimissä saaduista tiedoista itselleen työsuunnitelma, joka lähtee kuntoutujan elämäntilanteesta (Grönlund 2010, 102). Tärkeä, ehkä keskeisin työtapa saada tietoa, on asiakkaan haastattelu. Sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnassa on usein alkuvaiheessa kahdenkeskisen asiakkaan ja viranomaisen kohtaamisen lisäksi eri palvelutahojen yhteinen verkostohaastattelu. Haastattelussa ei yksinomaan kerätä informaatiota asiakkaasta, vaan ennen kaikkea rakennetaan tietoa asiakkaan tilanteesta tulevan toiminnan pohjaksi (Suoninen & Jokinen 2005, 470–471).

Sosiaalityön asiakasprosessi ja tutkimusprosessi ovat toiminta-alueita, jotka analysoivat, jäsentävät ja tuottavat tietoa. Tähän liittyy myös valta sekä monet eettiset kysymykset. (Pohjola ym. 2010, 10.) Asiakkaalta lähtöisin olevaa tietoa voidaan analysoida eri tavoin ja eri näkökulmista. Otan ensin esiin terveydenhuollon edustajan, kuntoutuslääkäri Raija Kerättären (2016, 84) näkökulman. Hän kirjoittaa, että toimintakykyä tutkittaessa tieto asiakkaan elämäntilanteesta ja toimintakyvyn historiasta on jopa tärkeämpi lähtökohta kuin potilaan esittämä vaiva ja sen analysointi.

Sosiaalityön edustajan, professori Kirsi Juhilan (2018, 13) mukaan asiakkaat tuovat historiastaan esiin asioita, jotka ovat tässä hetkessä ja tulevan elämän kannalta heille merkityksellisiä. Sosiaali-

työntekijän tehtävä on kuunnella asiakasta ja houkutella esiin pieniäkin muistoja ja viittauksia menneeseen, kun niillä on merkitystä tämänhetkisten ongelmien, huolien ja vahvuuksien järjestämisessä. On kuitenkin varottava liiallista asiakaskeskeisyyttä, sillä asiakkaan oma kuvaus tilanteestaan ja pystyvyydestään ei välttämättä ole aina realistinen, toteaa Kerätär (2016, 84). Paynen (2014, 116) mukaan asiakkaan tietojenkäsittelykyvyn arviointi onkin tärkeää tehdä seuraavaksi, se tarkoittaa hänen ajattelukykyään ja kapasiteettiaan nähdä tilanteensa ja käytöksensä.

Kun asiakkaasta on saatu tämä perusinformaatio, se vedetään yhteen. Seuraavaksi on Paynen (2014, 116) mukaan mahdollista arvioida asiakkaan henkistä tilaa ja käytöstä. Voidaan arvioida, miten asiakkaan minuus ja yliminuus toimivat; osaako asiakas hallita viettejään ja impulssejaan, pystyykö hän sietämään syyllisyyttä ja turhautumista sekä olemaan joustava. Tulee myös arvioida, miten hän psyykkisesti puolustaa itseään. Payne jaottelee asiakasprosessin eri vaiheisiin ja seuraavaksi arvioidaan häntä lainaten asiakkaan kyky olla yhteydessä muihin. Tätä havainnollistaa asiakkaan yhteys perheeseen ja hänen yhteisönsä jäseniin sekä ammatinharjoittajiin. Voidaan esittää kysymys, miten pitkälle elämän ristiriitaisuudet vaikuttavat asiakkaaseen ja tuovat painetta hänen jokapäiväiseen elämään?

Lopuksi voidaan Paynen (2014, 116) mukaan vielä tarkastella, onko asiakkaalla herkkyyttä ja hyvin organisoituja tavoitteita elämässä. Toisaalta, mitä hän on saavuttanut koulussa tai työelämässä, perhe-elämän suhteissa ja vapaa-ajalla? Mitä tämä kaikki näyttää asiakkaan itseluottamuksesta ja kyvyistä käyttää vahvuuksiaan ja päästä yli vaikeuksista? Viimeiseksi tehtävä dynaamisgeneettinen muotoilu näyttää, miten asiakkaan kokemukset ja vahvuudet ovat yhdistyneet synnynnäiseen kapasiteettiin saada tuloksia aikaan suhteutettuna siihen hetkeen, jossa ammattilainen asiakkaan kanssaan työskentelee.

Työntekijän täytyisi osata vastata asiakkaan tarpeisiin innostavasti ja aktiivisesti. Hänellä on käytävissään oman ammattialansa keinot ja omat taidot. Tiimiä ajatellen työntekijän on lisäksi tehtävä oma osansa yhteiseksi hyväksi: hänen on löydettävä asiakkaan elämästä sellaisia omaan alaansa kuuluvia asioita, jotka muut tiimin jäsenet hyväksyvät yhteiseen suunnitelmaan. (vrt. Grönlund 2010, 102.) Edellä mainittua kuvailtiin osuvasti nuorisotakuun kuntakokeilun teemahaastatteluaineistossa.

” - se tiedon vaihto, koska tullaan niin eri professioista, jos ajattelee nuorisotyöntekijää, opettajaa, sosiaalityöntekijää, kaikki ovat dokumentoineet eri tavalla. Sosiaalityöntekijä sitä asiakkaan tilannetta, sosiaalista verkostoa, asiakkaan voimavaroja, opettaja

dokumentoi suoritusta, nuorisotyöntekijä ei dokumentoi perinteisesti, - - Käyntimääriä, ei itse sen asiakkaan tietoja. Sitten, kun me tästä näkökulmasta yritetään saada palvelusuunnitelmaa, niin tämä ei ole ihan helppo.” n 1

” - - osa on tottuneempia kirjaamaan asiakaskertomusta, kun toiset ja tekemään suunnitelmia kuin toiset ja sitten se kynnyks kirjata asiakkaan elämäntilannetietoja on.” n 1

Ammatilliseen sosiaalityön asiakasprosessiin liittyy tuen myötä kontrolli. Se saa oikeutuksensa muun muassa siitä, että sen pohjana on yhdessä asiakkaan kanssa neuvoteltu suunnitelma. (Jokinen 2008, 115 ja 122–123.) Tämä on laadittu asiakkaalta saatujen tietojen perusteella ja on tarkoitus, että asiakas sitoutuu suunnitelmaan ja sen toteutumista seurataan.

4.2. Eri viranomaisten välinen yhteistoiminta

Yhteistoiminta käsitteenä kytkee yhteen eri tahojen asiantuntijoiden, organisaatioiden ja asiakkaiden yhdessä tekemisen ja toiminnan. Tätä luonnehtii prosessimaisuus, joka sisältää erilaisia kehitysvaiheita ja intensiteettejä. (Väyrynen & Lindh 2013, 405–410.)

” - - niin sinne ei voi kauheasti sinne kentälle mennä, että ”alappa tekkeen” monialaisesti yhteistyötä. Sieltä tulee aika äkkiä, että, kuule, ollaan tehty kymmeniä vuosia.” n 2

Yllä oleva kommentti kuntakokeilulain yhteistyötä koskeneesta kysymyksestä 7. kertoo mielestäni oleellisen. Yhteistyö oli jo pitkään ollut luonnollinen osa sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapintatyöskentelyä. Mennäkseni tarkemmin yhteistyön alkujuurille, 1990-luvun lopulla Suomessa järjestettiin yhteistyökokeiluja parilla kymmenellä paikkakunnalla työvoimahallinnon ja kuntien kesken. Tarkoitus oli vastata etenkin pitkäaikaistyöttömien palvelutarpeeseen. (ks. tarkemmin Harjunen 1996). Yhteistyökokeiluista saatua tietoa hyödynnettiin valmisteltaessa vuonna 2001 voimaan tullutta lakia kuntouttavasta työtoiminnasta. Esimerkiksi tämän lain 8.5 § säättää, että työttömälle laadittavan aktivointisuunnitelman allekirjoittavat yhdessä työ- ja elinkeinotoimisto, kunta ja työtön henkilö.

Lain kuntouttavasta työtoiminnasta säätämisen jälkeen on havaittavissa lainsäädännöllinen jatkumo työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajapinnan viranomaisyhteistyön velvoittavuuden lisäämiseen eri

tahojen kesken (Niemi 2018, 285–292). Hyvänä toisena esimerkkinä voisi pitää vuonna 2014 voimaan tullutta lakia työllistymistä edistävistä monialaisesta yhteispalvelusta. Tämä velvoittaa 1.1 §:ssä työ- ja elinkeinotoimiston, kunnan ja Kansaneläkelaitoksen tekemään yhteistyötä työttömän palvelutarvetta arvioitaessa. Alla oleva sitaatti osoittaa vielä, miten lainsäädännöllisten velvoitteiden lisäksi sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnassa tehdään paljon yhteistyötä myös vapaaehtoisuuden pohjalta.

”Suunnittelu tapahtuu monialaisena yhteistyönä, normaali tapa, jo paljon ennen tätä [kuntakokeilulain] pykälää. Koulupuoli, sosiaalipuoli, te-puoli, etsivä ja nuorten työpajat. Tämä on ydinporukka, joka tässä on mukana.” n 3

Esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat ovat usein myös muiden sektoreiden, kuten päihde- ja mielenterveyspalvelujen, muun terveydenhuollon sekä työllisyyspalvelujen asiakkaina. Heidän tukseen kootaan usein viranomaisverkosto, kun heitä kohdataan ja heitä yritetään auttaa. Sosiaalisessa kuntoutuksessa yksilöllinen tuki yhdistyy toiminnallisuuteen. (HE 164/2014 vp., 99.) Sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnan viranomaisyhteistyössä on yleensä useita tahoja, mitä alla oleva sitaatti vielä osoittaa:

”Ei voi sanoa, että olisi esteitä viranomaisyhteistyölle. Opetusvirastosta opinto-ohjaaja, erityisopettaja, nuorisoasiainkeskuksesta nuorisotyöntekijöitä, sosiaalitoimesta terveydenhoitaja, sosiaalityöntekijöitä, asumisohjaaja, työelämävalmentajia, yrityskoordinaattoreita, TE-toimiston asiantuntijoita, ammattivalintapsykologi. Ajatus on se, että, kun nuori tapaa työntekijän, niin se yksi työntekijä on se vastuutyöntekijä, luottotyöntekijä, joka kerää ne henkilöt siihen nuoren ympärille, joita tarvitaan.” n 1

”Ohjaamo niinkun paikkana. Jossa sitten konkretisoituisi jotenkin ne yhteistyön mallit.” n 2

Jälkimmäinen kommentti viittaa varsin uuteen toimijatahoon, nuorten Ohjaamoon. Näitä alettiin perustamaan nuorisotakuun kuntakokeilun rinnalla pitkälti Euroopan sosiaalirahaston rahoittamina rahoituskaudella 2014–2020. Uuden yhteistyötahon, joka ohjasi vahvasti toimintaa, ei välttämättä ollut mutkatonta aloittaa, mitä alla oleva toinenkin kommentti osoittaa.

”Me ajatellaan niin, että, kun se nuori tulee tuosta [Ohjaamon] ovesta sisään, niin jotenkin tämänkin [kuntakokeilu] lain ja sit tän Ohjaamo -toimintamallin kautta, niin sille on jotenkin ne kaikki palvelut tästä yhdeltä ovelta laaja-alaisesti tarjolla. Ja sitten vielä, että ne eri palveluntuottajat voivat, etteivät ne ole taas sellaisia, että yks katsoo, että tässä on tämä, jne., vaan ne voivat yhdessä ehkä mieltä sitä kokonaisuutta - - minä luulen, että tämän kautta saadaan sille nuorelle kokonaisvaltaisempaa tukea siihen työllistymiseen sitten aikaisemmin. ” n 2

Arjen rakenteissa tapahtuvien kohtaamisten merkitys huono-osaisten elämänlaadulle korostuu (Saari 2015, 202).

”- - ajattelutapa täytyy olla, kun mä kohtaan sen nuoren, niin mä kohtaan sen niin, että mä teen kaikkeni, että se nuoren tilanne etenee. ” n 1

” Mä uskon nuorten kanssa edelleen siihen toiminnallisuuteen ja siihen tekemiseen, siihen kohtaamiseen. En mä usko, et se aikuistenkaan kaa nyt hirveän eri on. ” n 3

”- - et jotenkin ensisijaisesti siinä kohtaamisessa lähdetään keskustelemaan nuoren tavoitteesta, siitä, mitä se nuori tavoittelee. Pääpointti, miksi sä tulet siihen. ” n 3

” - - tämä Ohjaamo asia lähtee jotenkin niin sieltä nuoren, että, kun se tulee tosta ovesta sisälle - -. Tarjotaan kahvia ja miten se lähtee eteenpäin. ” n 2

Juhila esittää kysymyksen, miten ja mihin sosiaalityö ja sosiaalityöntekijöiden paikka asettuu monipaikkaisen palvelujärjestelmän rajatyössä? Hän vastaa, että sosiaalityö on usein kokonaisvastuun ottamista asiakkaan tilanteesta yhdessä hänen kanssaan. (Juhila, 2018, 179.) Sosiaalihuoltoa toteutettaessa asiakkaan etu on aina ensisijainen (HE 164/2014 vp., 99). Tässä kohtaa voi esittää kysymyksen, mikä on asiakkaan etu ja kuka sen määrittelee. Käytännössä asiakkaiden kirjo työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajapinnalla on suurta, mitä seuraavat haastatteluvastaukset osoittavat:

”- - meille [Ohjaamoon] tulee myös hyvin haasteellisessa työmarkkina-asemassa olevia nuoria, joille se työllistyminen on hyvin kaukainen asia. ” n 1

”Eli kaikki nuoret voivat talsia sinne ja kysyä, miten he saisivat työpaikan tai mitä reittiä pitkin. Ja siitä sitten osa ohjautuu ohjaukseen ja syventävään ohjaukseen ja työvalmennukseen. Sosiaali- ja terveystoimen palvelut ja opetusviraston palvelut on sen nuoren käytettävissä, kaikki palvelut on kaikkien käytettävissä. Työllisyyden pituus jotenkin, että opiskelijoilla se palvelu on erilainen, jos hän etsii osa-aikatyötä, kun taas sitten työttömänä olevalle.” n 1

Monenlaiset haasteet elämässä nakertavat jaksamista ja jokaisen tilanne on omanlaisensa ”case”, tapaus, kuten Mary Richmond jo 1800-luvulla esitti. Kun tietoa asiakkaasta on saatu riittävästi, viranomaisverkostossa tulisi olla mahdollista määritellä asiakkaan etu hänen tilanteensa näkökulmasta.

4.3. Tavoite ja sitä kohti kulkeminen

Toiminnan tavoite pyritään määrittelemään asiakkaan elämätilanteesta käsin, ja siitä, mihin halutaan muutosta. Tavoitteena voi olla myös vallitsevan toimijuuden ylläpitäminen etenkin vammaisten tai työkyvyttömyyseläkkeellä olevien henkilöiden osalta. Lähtökohtaisesti toimijuus tarvitsee ymmärryksen siitä, että ihmisen on omalla toiminnallaan mahdollista saavuttaa haluamiaan asioita. Tärkeää on huomioida, että ihmisen omat käsitykset kyvyistään ja mahdollisuuksistaan voivat vahvistaa tai rajoittaa toimijuutta. (Tuusa ym. 2018, 130.)

Tiedon tekemisen vastakohta on siten tiedon käyttäminen. Asiakkaasta kertynyttä faktatietoa käytetään asiakkaan tilanteeseen tarvittavan väliintulon ja siinä käytettävien menetelmien suunnittelussa. (Juhila 2006, 243.)

*” - - että eihän meitä kiinnosta muu, kuin se työllistymiseen liittyvä, että tiedetään, onko jotain esteitä... kun me laitetaan se prosessi täältä alkuun, niin meidän pitäisi varmistaa, että sitten kaikki, jotka on siinä välissä, niin kirjaa tavallaan niitä asioita sinne.”
n 2*

”Se palvelukokonaisuus tulee tässä, kun tulee se yhteinen asiakkuus ...” n 2

On lähtökohtaisesti hyvä tilanne, mikäli työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajapinnassa työskentelevät tahot pääsevät mahdollisimman suureen yksimielisyyteen siitä, mitä asiakkaalle tulisi tehdä kerätyn tiedon perusteella, koska usein tarjolla on eri mahdollisuuksia. Asiakkaalla on tähän todennäköisesti myös omia näkemyksiä, jotka on syytä ottaa huomioon. Kaikki asiakkaiden kanssa työskentelevät työntekijät, mutta erityisesti professionaaliset työntekijät, kuten sosiaalityöntekijät, ovat avainasemassa asiakkaan osallistumista edistäessään – tai toimintakäytännöillään sitä ohittaessaan (Niiranen 2002, 76).

”Suurin juttu on ollut henkilöstölle se, joka on tullut sieltä taustavirastoista, että kuinka helppoa ja nopeasti tämä on mennyt siihen, että pystyy hyödyntämään sen toisen asiantuntemusta. Kuinka paljon nopeammin saa nuorten asioita eteenpäin.” n 1

Toki on huomioitava, ettei asiakkaan kanssa välttämättä saavuteta yksimielisyyttä tavoiteltavista päämääristä ja hän voi tuottaa vastapuhetta tai olla esimerkiksi innostumatta (ks. tarkemmin Juhila 2006, 238–243). On lisäksi huomioitava, että työssä tehdyt päätökset eivät perustu vain tietoon ja kokemukseen, vaan eettinen harkinta kuuluu päättelyketjuun (Talentia 2017, 25). Eettinen harkinta korostuu silloin, kun eri ammattiryhmien näkemykset asiakkaan edusta ovat ristiriitaisia keskenään (Talentia 2017, 27). Käytettävät menetelmät tulisi kuitenkin valita ja ratkaisut tehdä siten, että voidaan torjua hyvinvointia uhkaavia riskejä sekä ehkäistä uusien ongelmien syntymistä ja jo syntyneiden ongelmien pitkittymistä ja kroonistumista (HE 164/2014 vp., 99).

”- - että niillä kaikilla toimijoilla, ja asiakkailla on tietenkin se myös, on se yhteinen tavoite, mihin päin mennään. Ettei siellä vedetä eri suuntaan sitä asiakkaan prosessia. Siinä sovitaan se. Ja sitten tehdään näkyväksi se, mitkä toimijat siinä on mukana. Siis asiakkaalle, mutta myös verkostolle. Ja sit sovitaan ne vastuutahot ja ne seuraavat stepit.” n 2

Edellä mainittu ja alla oleva sitaatti osoittavat, että tavoiteasetantaan liittyy ristiriitaisuuksia.

”Että ei pidettäisi niin tiukasti kiinni sektorirajoista, omista tavoitteista vain.” n 2

Tavoitteiden määrittelyn jälkeen suunnitelmaa lähdetään toteuttamaan (Grönlund 2010, 103). Asiakaslähtöisyys toteutuu, kun asiakas kokee osallisuutta aidosti. (Talentia 2017, 15.) Asiakaslähtöisesti

työskenneltäessä asiakassuhde eteneekin asiakkaan määrittelemien ja esiin nostamien tarpeiden kautta.

Tavoiteltaessa muutosta, suostuttelu on keskeinen keino. Tämä voi tarkoittaa suostuttelevia kysymyksiä tai vastauksia. Toisaalta vuorovaikutustilanteissa voidaan pyytää selitystä tai esittää rohkaisevia kysymyksiä. Keskeistä on muokata identiteettejä ja ongelmatulkintoja muutosta edesauttavaan suuntaan. (Suoninen & Jokinen 2005, 483–484). On huomioitava myös se, että postmodernissa ajassamme varmuuden tuovaa tietomonopolia ei ole enää tarjolla (Karvinen-Niinikoski 2009, 140). Yksi mahdollisuus voisi tulevaisuudessa olla eri viranomaisten yhteisen palvelusuunnitelman laatiminen, jota kokeiltiin nuorisotakuun kuntakokeilussa kuntakokeilulain mahdollistamana. Sen tulisi kuitenkin korvata jokin toinen suunnitelma, sillä työntekijät eivät välttämättä motivoitu yhden lisäsuunnitelman laatimiseen. (Niemi 2018, 242–243).

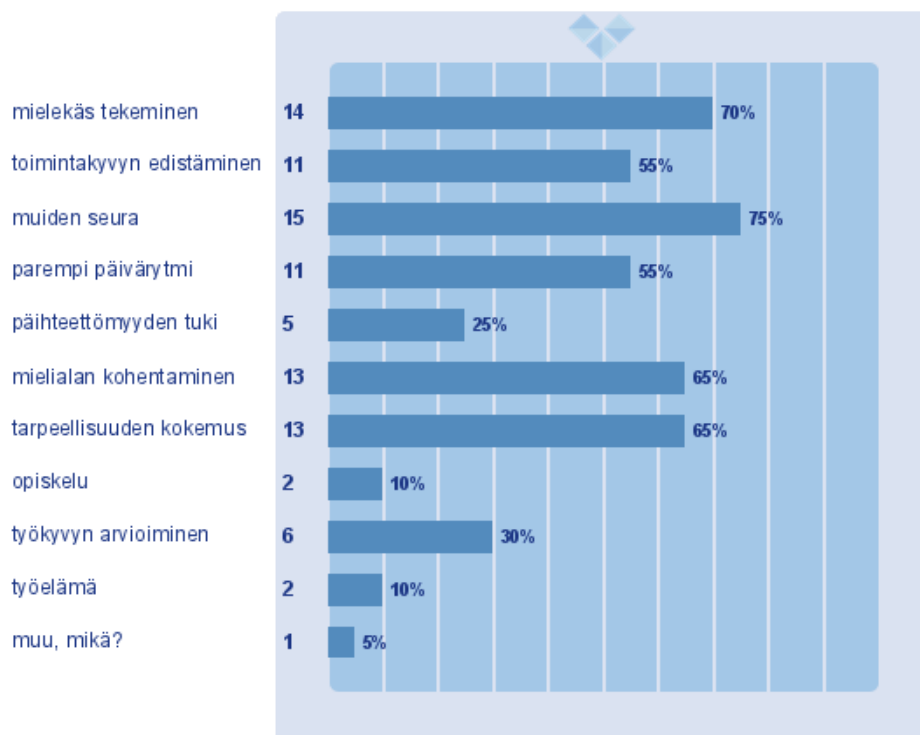
”- - tällä hetkellä tää on tuplakirjausta, et kaikki joutuu kirjaamaan ensinnäkin siihen omaansa, ja sitten tää [yhteinen palvelusuunnitelma] koetaan, et mä kirjaan, jos mä ehdin, viitsin, kykenen.” n 3

Yhteistoimijuudessa tullaan lopulta siihen, miten työskentelystä kertyvä tieto kirjataan, miten sitä voidaan siirtää eri toimijoiden kesken ja miten se arkistoidaan. (Pohjola ym. 2010, 11.)

4.3.1. Tavoitteellisuus sosiaalisessa kuntoutuksessa

Todellisuudessa esimerkiksi sosiaaliseen kuntoutukseen ohjautuvien asiakkaiden tilanteet eivät useinkaan tule paremmiksi yksittäisellä toimenpiteellä tai interventiolla. Ne ovat usein syntyneet pitkän ajan kuluessa ja myös niiden korjaaminen vaatii pitkäjänteisyyttä, todetaan hallituksen esityksessä sosiaalihuoltolaiksi. (HE 164/2014 vp., 111.) Tätä osoittaa myös sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta Äänekoskella kerätty aineisto ja erityisesti kysymys 1. Se kuului seuraavasti: ”Mikä on tavoitteesi sosiaalisessa kuntoutuksessa (ympyröi yksi tai useampi vaihtoehto).”

2. Mikä on tavoitteesi sosiaalisessa kuntoutuksessa

Taulukko 2 Asiakkaan tavoite sosiaalisessa kuntoutuksessa

Vaihtoehtoon muu, mikä, oli yksi lisäselvennys:

” - - itsetunnon parantaminen ja hyväksytyksi tuleminen ”

Kuten yllä olevasta kuviosta tulee ilmi, muiden seura koettiin kaikkein merkittävimpana tavoitteena sosiaalisessa kuntoutuksessa. Tätä tavoitteli 15 henkilöä, 75 prosenttia, kyselyyn vastanneista. Tästä voisi tulkita, että ilman osallistumista sosiaaliseen kuntoutukseen suurin osa asiakkaista kokisi yksinäisyyttä. 70 prosenttia, 14 henkilöä, mainitsi tavoitteeksi mielekkään tekemisen ja 65 prosenttia, 13 henkilöä, mielialan kohentamisen ja tarpeellisuuden kokemisen. Yli puolet, 11 vastaajaa koki tavoitteenaan paremman päivärytmin ja sama määrä toimintakyvyn edistämisen. Ainoastaan 10 prosenttia, kaksi henkilöä piti tavoitteenaan työelämää ja sama määrä opiskelua. Vaikka sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuvat saattavat olla työttömiä työnhakijoita, työllistymisen tavoite voi olla käytännössä mahdoton. Tämän tunnistaa myös Peppi Saikku (2011, 55) sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvässä artikkelissaan. Hän kirjoittaa, että kaikilla työllistyminen ei ole enää realistinen tavoite, vaan se voi olla muu, yksilön kannalta sopivan ratkaisun löytäminen.

Hallituksen esityksessä sosiaalihuoltolaiksi (HE 164/2014 vp., 99) mainitaan sosiaalisesta kuntoutuksista, että tavoite määrittelee missä, miten ja kuka sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallista osuutta toteuttaa. Tavoite voi olla arkielämän taitojen oppimista, päihteettömän arjen hallintaa, koulutukseen tai työhön tarvittavien asioiden harjoittelua tai tukea ryhmässä toimimiseen. Toisaalta kuntoutujan henkilökohtaisten tavoitteiden muotoutuminen voi kestää jonkin aikaa (Grönlund 2010, 101). Myös paikalla voi olla merkitystä tavoitteen muotoutumiseen työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajapinnalla, mitä alla oleva sitaatti osoittaa.

”- - koska jos jossain Ohjaamo on sidottu siihen työllisyydenhoidon yksikköön, niin se on ihan eri asia, jos se toisessa kunnassa on vaikka työpajan yhteydessä. Sinne tulee nuoret niinkun kuntoutumaan, ... mekin ollaan tässä aika kauan veivattu sitä näkemystä, että tämä on palvelupiste, johon tullaan ja tästä lähdettäisiin eteenpäin. Tämä ei ole paikka, johon nuoret sillä lailla tulee viettämään aikaa tai kuntoutumaan tai näin. Että, jotenkin se paikan roolikin.” n 2

Kuntoutusta toteutettaessa kuntoutustyöntekijälle avautuu monenlaisia mahdollisuuksia, kuten yksilötapaamiset kuntoutujan kanssa, kuntoutuksen ryhmän tapaamiset ja yhteinen toiminta, verkostopalaverit sekä spontaanit tilanteet itse kuntoutujan kanssa. Spontaaneja tilanteita käyttämällä voidaan rakentaa sekä luottamuksellisia suhteita, että vähentää jännitystä. (Grönlund 2010, 103.)

4.4. Yhteiskehittäjäyden ristiriitoja rajapinnassa

Lähtökohtaisesti TE-toimiston tulisi palvella työtöntä henkilöä niin, ettei työttömyys pitkittyisi. Luonnollisesti tämä ei aina ole mahdollista ja pitkittyneen työttömyyden syyt voivat olla moninaisia. Pitkittyneen työttömyyden asiakkaat ohjautuvat kuitenkin kuntaan ja kunnille on säädetty rahoitusosuus heidän työmarkkinatuestaan (ks. tarkemmin työttömyysturvalaki 1290/2002 14 luku 3 a §) Ohjatussa työttömän henkilön työllistymistä edistävään palveluun, mikä kunnan osalta tarkoittaa kuntouttavaa työtoimintaa, kunta ei joudu maksamaan tätä niin sanottua Kelan sakkomaksua.

”- - mie en niinkun ymmärrä sitä logiikkaa siinä. Mitä se kunta voi sitten, jos se te toimisto ei ole pystynyt siihen tarpeeseen vastaamaan, niin, mitkä on ne meidän työkalut sitten siinä? n 2

Yllä oleva haastatteluvastaus osoittaa, miten yhteiskehittäjyys työllisyydenhoidon ja sosiaalityön rajapinnalla ei ole saumatonta. Mukana on myös rahallinen panos.

”Kunnat katsoo palvelua ja sit meidän pitäis pystyä katsomaan sitä nuoren arkea, siitä tulee ensimmäinen ristiriita.” n 3

Toisaalta merkitystä näyttäisi olevan myös sillä, miltä sektorilta apua ensimmäisenä haetaan. Alla olevat sitaatit on lainattu nuorten Ohjaamossa työskenteleviltä.

”- - tällä hetkellä se on näyttäytynyt nuorelle, että mistä ovesta hän menee sisään, hän saa tiettyjä palveluita. Hänen pitää tietää se, että, jos hän menee ”soten” puolen palveluihin, tai hän menee opetusviraston palveluihin, tai hän sattuu tulemaan työllisyyspalveluihin, niin jokaisessa on omat palvelunsa. Ja hän on hyvin eriarvoisessa asemassa, että mihin se nuori sattuu menemään. Ja nyt ajatuksena on se, että yhdistetään kaikki työllisyydenhoidon palvelut tänne työllisyyspalveluihin ja nämä rajapinnat, et se näyttäytyy nuorelle yhtenäisenä palveluna” n 1

”- - onko tämä Ohjaamo se paikka, josta ohjataan niihin palveluihin, vaan ohjataan sieltä palveluista tavallaan tänne?” n 2

Yllä olevat vastaukset osoittavat lisäksi valtion, kunnan ja yksittäisen sosiaalityöntekijän toiminnan välistä ristiriitaa. Kirsi Juhila (2006, 235) kirjoittaa osuvasti, että kun identiteeteistä ja ongelmista neuvotellaan, siihen liittyy valta. Tällöin voidaan puhua ongelmanmäärittelyihin sisältyvästä vallasta. Merkityksellistä on, ketkä tai mitkä ryhmät voivat osallistua määrittelyistä käytäviin kamppailuihin. Kenen ääntä kuullaan? Lisäksi on voitava luottaa toisen viranomaisen toimintaan, mitä alla oleva haastatteluvastaus problematisoi.

”Kyllä me ollaan paljon keskusteltu tästä toisen ammattitaitoon luottamisesta, - - toisten on helpompi luottaa, kun toisten. Ja varmaan, mitkä kokemukset on monialaisesta yhteistyöstä. Ehkä myöskin persoonasta, että kuinka yksin tekijä on suhteessa tiimi- tai parityöskentelyyn. Jotkut enemmän haluavat pitää näpeissään ja kontrolloida, - - Yhtenäistäminen ei tule sanomalla, se tulee vain tekojen kautta. Että tehdään sitä työtä ja sä näet onnistuneita prosesseja. Että mä luotan tohon nyt, että tämä menee ihan hyvin,

eikä tässä käynytäkään niin, kun mä pelkäsin. Nämähän ne tuovat aidosti luottamusta siihen, että monialainen yhteistyö kantaa.” n 1

Toisaalta, yhteistyötahoja ollessa useita vaarana on, että työnjaot eivät ole selkeitä. Lisäksi vastuu voi hajota vetovastuun puuttuessa (ks. tarkemmin Vuorento & Terävä 2015, 30–36). Monialaisessa yhteistyössä kysymys kokonaisvastuusta ei välttämättä ole yksinkertainen, mitä myös alla oleva haastatteluvastaus osoittaa.

”- - nuori saa ne palvelut. Ja samalla voi sitä kautta tehdä näkyväksi sen tuloksen, mikä on tehty tässä prosessin myötä. Ja sitten taas yksilöllisesti työ tapahtuu siellä eri palveluissa ja eri organisaatioissa. Ja, jos siihen tarvitaan semmoinen varsinainen rinnalla kulkija, niin se voi olla sitten jostakin muualta. Niitä tahoja varmaan on sitten.” n 2

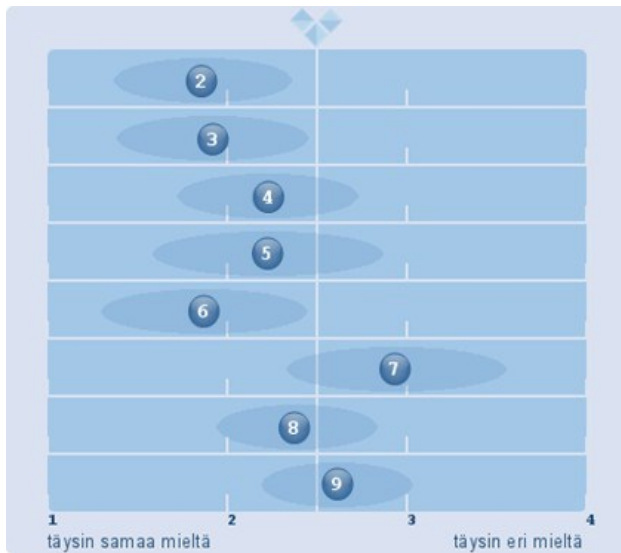
Toisaalta ammattilaistenkaan kesken ei välttämättä saavuteta yksimielisyyttä palvelujen rakenteesta ja niiden tarpeesta ylipäättään, mitä alla oleva haastatteluvastaus osoittaa:

”Mut meillä on jo nyt niin vahvoja kuntoutuspalveluja ja sosiaalipalveluja, et ei siellä ketään heitteille jätetä. Tää on todella sosiaalityöpainotteista. Kun meidän kaikki nuoret ei tarvi sosiaalityötä. Ei sekään, että ne nuoret tarvii vaikka hetken aikaa toimeentulotukea, sekään ei tarkoita sitä, että ne on huonokuntoisia, tai, että ne tarvii sosiaalityötä tai paljon tukea. Niillä on vain hetkellisesti rahat loppu, kun ei ole työtä.” n 3

Vuokko Niiranen (2002, 63) kysyy osuvasti, mitä tapahtuu, jos toiminnan tavoitteena on asiakaslähettäisyys ja asiakkaiden hyvinvoinnin edistäminen, mutta organisaation rakenteet, työyhteisön toimintakulttuuri ja työtavat eivät tunnista tai eivät anna sijaa asiakkaiden osallistumiselle tai omatoimisuudelle. Kaikkein tärkeintä onkin kuunnella asiakasta. Yhteiskehittäjyydessä, jossa on useita eri toimijoita, asiakkaan ääntä on kuunneltava erityisen tarkkaan. Työntekijä hyväksyy asiakkaan ongelmat sellaisenaan ja asiakkaalta tulee parhaat ideat toiminnan kehittämiseksi. (ks. tarkemmin Launis 1994). Tätä eri tahojen tulee kuunnella ja kunnioittaa, sillä asiakkaalla on oltava mahdollisuus vaikuttaa toimenpiteen valintaan huomioiden hyödyt ja haitat (Talentia 2017, 17).

4.5. Äänekosken kaupungin sosiaalisen kuntoutuksen kyselyn tulosten tarkastelua

Seuraavaan taulukkoon on koottu vastaukset yhteensä kahdeksaan kysymykseen (kysymykset 2.–9.). Vastaajat ovat arvioineet väittämiä asteikolla 1–4. 1 on tarkoittanut täysin samaa mieltä, 2 jokseenkin samaa mieltä, 3 osittain eri mieltä ja 4 täysin eri mieltä.

2. Osallistun mielelläni sosiaaliseen kuntoutukseen.
3. Ilmapiiri on kannustava.
4. Ohjausta on riittävästi.
5. Minulla on mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun ohjaajan kanssa.
6. Minulla on riittävästi toimintapäiviä.
7. Olen miettinyt sosiaalisen kuntoutuksen keskeyttämistä.
8. Toiminnan sisältö on monipuolinen.
9. Voin vaikuttaa toiminnan sisältöön.

Taulukko 3 Vastaukset keskiarvolukuina kysymyksiin 2.–9.

Kuten taulukosta 3 näkyy, sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuttiin Äänekoskella mielellään ja ilmapiiri koettiin kannustavaksi. Sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamiseen kuuluu usein ryhmätyöskentelyä, kuten myös Äänekoskella. Ryhmän pohdinnat voivat auttaa kuntoutujaa monin tavoin, hän voi esimerkiksi peilata ajatuksiaan muille ryhmäläisille ja ohjaajille ja saada siten vertaistukea. Kun ilmapiiri koettiin varsin hyväksi, on se otollinen lähtökohta ryhmätyöskentelylle. Mikäli asiat tuntuvat liian henkilökohtaisilta, on niistä puhumiseen mahdollista varata aika Äänekoskella esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen ohjaajalle tai muulle työntekijälle asiakkaan palveluverkostossa. Kolmas kohta, joka selkeästi erottuu positiivisena tuloksena joukosta, on vastaus siihen, että toimintapäiviä on riittävästi. Useimmiten näin oli.

Osallistujille esitettiin kyselyssä seuraava väittämä: ”Toiminnan sisältö on monipuolinen”. Vastauksen keskiarvo oli 2,39, mikä osoittaa tyytymättömyyttä sisältöön. Kysymyksen yhteydessä oli mahdollista perustella vastausta erikseen. Positiivista oli perustelujen mukaan kokemus siitä, että jokainen päivä oli erilainen ja oli paljon erilaista tekemistä. Lisäksi hyväksi koettiin mahdollisuus tehdä useita

harrasteita riippuen mielenkiinnosta sekä viikko-ohjelman säännöllinen muuttaminen. Kokemukset saattoivat olla myös eri suuntaisia. Yksi perusteli, että oli liian paljon samoja raskaita hommia. Tyytymättömyyttä osoitti lisäksi vastaus, jonka mukaan sisältö oli kohtuullisen monipuolista, mutta vaihtelua toki voisi olla enemmän. Yksi oli vastannut perusteluihin, että ei osaa perustella.

Asiakkaiden kokemukset siis vaihtelivat. Kuntoutustyöntekijän työ on moniulotteista ja monia taitoja vaativaa, kirjoittaa Grönlund (2010, 98) osuvasti. Kuntoutustilanteet ja asiakkaat vaihtuvat jatkuvasti ja tarvitaan hyvää, erilaisten työtaitojen hallintaa. Jalava ja Virtanen kirjoittivat jo vuonna 1995 (15–16), että julkisen sektorin palveluissa laadun kehittäminen on yhä tärkeämpää, ettei yhteiskuntaamme kehity A-, ja B -palveluita. Tämä tarkoittaisi parempia palveluja niille, joilla on mahdollisuuksia maksaa ja heikompia niille, joiden on pakko näitä palveluja käyttää. Laatuajattelussa on heidän mukaansa kyse asiakaslähtöisestä ammatillisten työprosessien ja persoonallisen palvelun kehittämisestä. Laatuajattelu onnistuu yhdistämään organisaation sisäisen ja ulkoisen tehokkuuden. Ensin mainittu tarkoittaa työprosessien sujuvuutta ja viimeksi mainittu tarkoittaa sopeutumista tuottamaan palveluita siten, että ne vastaavat asiakkaiden tarpeita.

Kyselyssä tiedusteltiin myös ohjauksen määrää ja mahdollisuutta henkilökohtaiseen keskusteluun ohjaajan kanssa (kysymykset 4. ja 5.). Sosiaalihuoltolain 42 § säätelee omatyöntekijän nimeämisen edellytykset myös sosiaalisessa kuntoutuksessa olevalle asiakkaalle. Lähtökohtaisesti tämä nimetään palveluverkostosta, ellei se ole tarpeetonta (ks. 42.1 §). Omatyöntekijään on jo lähtökohtaisesti valtasuhde, joskaan se ei välttämättä ole kovin voimakas. Hänen tehtävänä on tukea kuntoutujaa eri tavoin. Kun ennakkotiedoista, yhteisistä pohdintoista ja ensi tapaamisista on saatu monipuolista tietoa kuntoutujasta ja tuntumaa hoitosuhteen suunnasta, alkavat työntekijän toiminnan mahdollisuudet löytyä ja konkretisoitua (Grönlund 2010, 104). Vastauksista tulee ilmi, että ohjauksen määrään ja henkilökohtaisen keskustelun mahdollisuuteen jäi parantamisen varaa. Tuusa ym. (2018, 132) kirjoittavat, että kuntoutuspalveluissa on tärkeää tarjota riittävästi tilaa, aikaa ja tilaisuuksia kuntoutujan pysähtymiselle ja elämänsä refleктоimiselle. Tämän osoittavat myös Äänekoskelta saadut vastaukset.

Kyselylomakkeessa haluttiin selvittää vaikuttamismahdollisuuksia sosiaalisen kuntoutuksen toiminnan sisältöihin (kysymys 9.). Vastausten keskiarvoluku oli 2,61, eli se kallistui hieman suuntaan ”eri mieltä”. Väittäjä kysyi erikseen perusteluita, joihin vastasi yhteensä 11 sosiaalisen kuntoutuksen asiakasta. Näistä vastaajista yksi vastaaja koki, että mielipiteitä kysytään ja vuosittain on palaverit toiminnan kehittämisestä. Muita samankaltaisia positiivisia kokemuksia oli viidellä muulla vastaa-

jalla. Hyväksi koettiin, että voi ottaa kantaa eri asioihin, ehdottaa jotain ja vaikuttaa sitä kautta. Työntekijöiden koettiin ottavan ehdotuksia vastaan. Toiseen suuntaan taas kallistui yhden vastaus, jonka mukaan peruslukupöytä on toistuu viikoittain. Yksi mainitsi, että ei erikseen perusteluja.

Vuokko Niiranen (2002, 72) kirjoittaa osuvasti, että kokemus osallisuudesta ja mahdollisuus vaikuttaa tulevat punnittaviksi silloin, kun työntekijä ja asiakas pohtivat vaihtoehtoja. Ne punnitaan jo ennen, kun kysytään varsinaisia osallistumisen formaatteja tai oikeusturvaa. Ne punnitaan silloin, kun kuntalainen/asiakas kohtaa palvelujärjestelmän ja sen edustajan. Onkin tärkeää, että ihminen saa kokemuksen osallisuudesta. Se on perusoikeutemme, josta säädetään perustuslain (731/1999) 14.4 §:ssä. Lainkohdan mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Niiranen (2002, 71) toteaa, että osallistumista korostavilla demokraatioteorioilla on konkreettinen yhteys sosiaalityön ammatillisiin tavoitteisiin ja ihmisen elämänhallinnan lisäämiseen tai syrjäytymisen ehkäisemiseen. Osallistuminen voidaan käsittää sekä tavoitteeksi että keinoksi.

Toisaalta on huomioitava, että osallisuus on yksilön tunne, ei ulkoapäin tuotettu rakenne (Talentic 2017, 16). Yksi kyselyyn vastanneista koki yrittäneensä osallistua, mutta hänen toiveitaan ei oltu yhtään kuultu. Yhden vastaajan kokemus taas oli ollut, ettei henkilön yksittäistä tilannetta otettu riittävästi huomioon. Hänen mielestään jokainen sosiaalisen kuntoutuksen yksilö tarvitsi tukemista ihan eri asioissa. Työntekijöiden tuleekin osata ottaa huomioon, että asiakas saa kokemuksen osallisuudesta ja, että hänen henkilökohtainen tilanteensa huomioidaan. Unohtaa ei voi myöskään asiakkaan itsensä roolia.

Lähtökohtaisesti on tärkeää, että myös kuntoutuja panostaa omaan kuntoutumiseensa. Kuntoutujan voidaan katsoa olevan oman kuntoutumisensa paras asiantuntija (Grönlund 2010, 92.) Yhdennentoista kyselyn perusteluihin vastanneen mukaan hän ei toisaalta ole ollut kovin aktiivinen osallistumisasiassa, joten se ei sen takia ole edes voinut toteutua. Myös Kirsi Juhila (2008, 55) painottaa tätä; hyvä asiakas on asiassaan aktiivinen oikealla tavalla. Aktiiviseen, hyvään asiakkuuteen kuuluu suunnitelma- ja kuntoutusprosessiin sitoutumisen lisäksi tietoisuus omista oikeuksista ja velvollisuuksista, ennen kaikkea tasapaino näiden välillä. Etuuksien ja palvelujen kytkeminen aktivoivaan ja osallistuvaan toimintaan tuo kuitenkin mukanaan myös ongelmia, joiden ratkaiseminen ei ole yksioikoista. Vaikutusten vaikea ennakoiminen, ihmisen oma sitoutuminen ja se, kuinka paljon tästä ollaan valmiita maksamaan, ovat tästä esimerkkejä. (Ks. tarkemmin Saari 2015, 129–132.)

Kysymys 10. keräsi kaikista eniten asiakkaiden perusteluja, yhteensä 14 vastausta. Se kysyi sitä, mistä asiakkaat olivat erityisesti pitäneet. Ottaen jokaisen vastauksen huomioon, asiakkaat olivat pitäneet tekemisen osalta ruoanlaitosta, kädentaidoista, sählystä, retkistä, keittiöhommista sekä remonttitöistä ja ruohonleikkuusta. Toiminnallisuuden rinnalla usea vastaus viittasi sosiaaliseen ulottuvuuteen. Yksittäiset vastaukset ”*puhekaverit*”, ”*vertaistukiryhmä*”, ”*vertaistuki*”, ”*sosiaaliset kontaktit*” ja ”*ohjaajien positiivisuus*” olivat näitä. Yksi henkilö oli vielä pitänyt monipuolisuudesta ja siitä, että mielipiteet otetaan huomioon. Vastauksista voi tulkita sen, että sosiaaliseen kuntoutukseen osallistujat kokivat ryhmän vertaisekseen. Tällöin kuntoutumisen kannalta on aivan oleellista, että ryhmä tukee ja arvostaa jäseniään.

Lisäksi tutkimusaiheen tarkastelun kannalta on mielenkiintoista, että neljässä vastauksessa viitattiin työntekoon, vaikka sosiaalista kuntoutusta ei voida pitää varsinaisena työntekona. Voisiko tässä kohtaa ajatella, että se kuitenkin täyttää työssä käymisen elementtejä. Työntekoon viitanneet kolme vastausta olivat seuraavat:

”Saa sisältöä päivään, saa olla ihmisten kanssa tekemisissä ja kuuluu työyhteisöön”

”- - työskentelystä kehitysvammaisten kanssa”

”- - kuulumisesta työyhteisöön, paikka, jonne mennä”

Lisäksi sosiaalinen kuntoutus saatettiin sekoittaa kuntouttavaan työtoimintaan, mitä vielä neljäs, työntekoon viitannut vastaus osoittaa; ”*remonttityöt kuntouttavassa työtoiminnassa*”. Peter Creed ja Dee Bartrum (2006, 5) tuovat työttömien ihmisten hyvinvointia koskevassa artikkelissaan esiin ACE-luokituksen, joka viiden tekijän avulla kuvaa työssä olemisen hyötyjä. Nämä tekijät ovat ajankäytön rakenne, aktiivisuus, sosiaaliset kontaktit, kollektiivinen tarkoitus ja asema. On mahdollista, että asiakas saa kokemuksen näistä osa-alueista niin sosiaalisen kuntoutuksen kuin kuntouttavan työtoiminnan kautta.

Kysymyksessä 11. haluttiin tiedustella sitä, mistä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat eivät olleet pitäneet. Neljä yhteensä kymmenestä vastaajasta tähän kysymykseen kertoi, etteivät he pitäneet joko heikennyksistä maksujärjestelmässä (3 vastausta) tai taloudellisesta tuesta Kelasta (1 vastaus). Kaksi vastausta viittasi siihen, että he kokivat toiminnan sisällön liian fyysiseksi. Yksi ei ollut pitänyt askartelusta, yksi liiallisen vastuunoton tilanteista. Kaksi muuta vastausta olivat seuraavat:

”- - enemmän yksilön huomioimista, henkilökohtaiset tarpeet, keskusteluja.”

”Eipä ole moittimista”.

Kyselylomakkeessa haluttiin myös vastaus siihen, oliko asiakas miettinyt sosiaalisen kuntoutuksen keskeyttämistä (kysymys 7.). Suurin osa sosiaalisesta kuntoutuksesta tapahtui ryhmätoimintana, jolloin on huomioitava, että siihen liittyy myös erilaisia riskejä. Esimerkiksi ryhmän voimakas kiinteys ja jäsenten yhteenkuuluvuuden tarve saattavat johtaa tilanteeseen, jossa erilaisuus on enemmänkin riski kuin etu ryhmän sisäisen tilanteen kannalta. Tällöin pyritään välttämään tekijöitä, jotka uhkaavat tätä saumattoman yhteenkuuluvuuden mukanaan tuomaa tunnetarpeiden tyydyttymistä. (Jalava & Virtanen 1995, 88.) Vastausten keskiarvo oli lähellä kolmea, 2,94, eli tästä oltiin jokseenkin eri mieltä. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat eivät halunneet keskeyttää toimintaa. Tähän yhteensä yksitoista vastaajaa oli erikseen perustellut, miksi. Viisi vastaajaa vastasi yleisluonteisesti, ettei tähän ollut tarvetta, tai ei ollut meinannut keskeyttää. Yksi oli miettinyt lähinnä päivien vähentämistä ja yksi oli miettinyt keskeyttämistä, koska aika oli joskus käynyt pitkäksi.

Lopuista neljästä vastaajasta yksi perusteli sosiaalisessa kuntoutuksessa käymistä sillä, että olisi vaikea pärjätä yksin. Toinen halusi testata työkykyään ja toiminta oli hänelle sosiaalisesti tärkeää. Kolmannelle vastaajalle homma oli ollut liian fyysistä, vaikka hän nimenomaan sanoi, ettei voi tehdä kovin fyysistä hommaa ongelmiansa takia. Jälleen yksi vastaajista mainitsi taloudellisen tuen, joka hänellä katkesi osittain sosiaalisen kuntoutuksen päätyttyä. Lähtökohtaisesti näin ei tulisi kuitenkaan käydä. Työttömyysturva voisi katketa, mikäli työllistymissuunnitelmassa olisi sovittu sosiaalisesta kuntoutuksesta ja se keskeytyisi asiakkaan toimesta. Vastaus jää siten herättämään kysymysmerkkejä.

4.6. Asiakkaan työkyvyn tunnistaminen ja tavoitteena oleva voimaantuminen

Lähtökohtaisesti sairaudet, viat ja vammat voivat kohdata ketä tahansa ja vaikuttaa toiminta- ja työkyvyn turvaamiseen tarvittavaan kuntoutustarpeeseen. Samalla sairaustasolla kuntoutukseen hakemisen todennäköisyys voi kuitenkin vaihdella sen mukaan, millaiset mahdollisuudet ja valmiudet henkilöllä on hakea kuntoutusta itselleen. (Pensola ym. 2012, 13.) Voidaan joutua lähtemään liikkeelle hyvin perustavanlaatuisista tekijöistä, kuten itsekunnioituksesta. Sen asettaminen inhimillisen toiminnan perimmäiseksi tavoitteeksi vastaa osaltaan elämänlaadun ja hyvän elämän väliseen ongelmaan. (Saari 2015, 188.) Työttömyystilanteessa voimaantumisen voi katsoa tarkoittavan sitä, että

henkilökohtaiset tai sosiaaliset esteet poistuvat ammatillisen kehityksen tieltä tavoitteellisen toiminnan avulla. Vallan puute ja avuttomuus vähenevät. Tästä seuraa, että yksilön vaikutusmahdollisuudet elämäänsä tai elämänsä kannalta merkittäviin ihmisiin, yhteisöihin ja ympäristöihin lisääntyvät. (vrt. Järvelä & Laukkanen 2000, 37.)

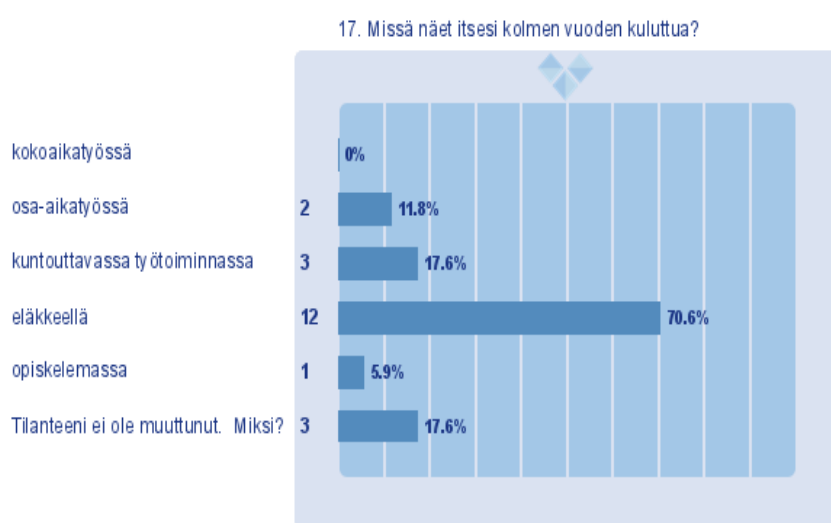
Vuonna 2016 julkaistussa väitöstutkielmassaan Raija Kerätär tutki monialaista työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointia pitkäaikaistyöttömillä. Hänen tutkimustuloksensa osoittivat, miten suurella osalla pitkäaikaistyöttömistä työkyky oli merkittävästi heikentynyt. Jopa lähes puolet Kerättären tutkimista pitkäaikaistyöttömistä oli työkyvytön avoimille työmarkkinoille tai heillä oli työkykyä kohentavan hoidon ja kuntoutuksen tarvetta. Mielenterveyden häiriöt olivat suurin sairausluokka. (emt. 7.) Vuonna 2019 Chioma Nwaru tarkasteli väitöskirjassaan, kuinka tuki- ja liikuntaelimestön suorituskyky ja kivut vaikuttavat työttömänä olevien työllistymisen todennäköisyyteen. Tutkimusaineistoinaan hän käytti suomalaisia Työuraterveydenhuolto- ja Kunta10 -tutkimushankkeita. Hänen tutkimustuloksensa vahvistivat aiempaa näyttöä, jonka mukaan heikko terveys huonontaa työttömän mahdollisuuksia työllistyä. (emt. 9–10.) Toisaalta työttömyys vaikuttaa haitallisesti terveyteen ja hyvinvointiin (Saikku 2011, 55). Sairaus ja työttömyys voivatkin muodostaa toisiaan pahentavan kaksoiskuormituksen (Nwaru 2019, 10).

Kerätär (2016, 77) osoitti väitöskirjassaan myös, miten hyvä sosiaalinen toimintakyky oli yhteydessä työkykyisyyteen (työkykyiset ja tukitoimien jälkeen työkykyiset yhteensä) 86 prosentilla tutkituista. Sosiaalisen toimintakyvyn ongelmat olivat taas yhteydessä työkyvyttömyyteen. Työttömällä henkilöllä saattaa olla taustalla haastava taloudellinen tilanne, hän voi kokea toimintakykyä heikentävää yksinäisyyttä tai hänen läheissuhteissaan tai asumisessaan voi olla ongelmia. Kun pitäisi hakea toimeentulotukea, työttömyysetuutta tai ilmoittautua uudestaan työttömäksi työnhakijaksi, eteen voi tulla kulkemisen kalleus tai osaamattomuus käyttää digitaalisia palveluja.

Luonnollisesti olisi tärkeää, että ihmiset pystyisivät hyödyntämään resurssejaan ja toimimaan tavoitteellisesti. Jotta palvelu olisi mahdollisimman vaikuttavaa, on tärkeä osata toimia oikea-aikaisesti. On tärkeää, että kuntoutujan tilannetta ja suunnitelman toteutumista tarkkaillaan jatkuvasti. Voidaan esittää kysymyksiä, mikä toimii ja mikä ei, mitä tarvitaan ja kenen tuella? (Grönlund 2010, 99). Työkykyä heikentävien sairauksien tunnistamisen lisäksi pitkään työttömänä olleiden osallisuuden koheneminen on tärkeä edellytys ammatillisten työurien ja työkykyisyyden etenemiselle (Kerätär 2016, 43). Korjausmenetelmät voivat olla myös rajuja (Grönlund 2010, 92).

Toimintakykyjen toteutumisen kannalta on merkityksellistä, kuinka hyvin ihminen pystyy muuntaamaan resurssinsa toimintakyvyiksi. Resurssien ja toimintakyvyn välistä siirtymää kutsutaan transformatioksi. (Saari 2015, 187.) Sosiaalityön ja työllisyysenhoidon funktiojärjestelmien yhteiskehittävyydessä voi tapahtua myönteisiä siirtymiä. Tämän kaltaisista siirtymistä Juho Saari puhuu tulevaisuuden tavoitteina (ks. Saari 2015, 208–209).

Viimeiseksi Äänekosken kaupungin sosiaalisen kuntoutuksen asiakaskyselyssä haluttiin tiedustella asiakkaiden tulevaisuuden suunnitelmia kolmen vuoden päähän (kysymys 12.).

Taulukko 4 Missä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat näkevät itsensä kolmen vuoden kuluttua?

Kuten taulukosta näkyy, kaksi henkilöä näki itsensä osa-aikatyössä ja yksi opiskelemassa. Kuntouttavaan työtoimintaan tavoitteli kolme henkilöä. Niiden osuus, jotka näkivät olevansa eläkkeellä kolmen vuoden kuluttua, oli kuitenkin kaikista suurin, yhteensä 12 henkilöä (70,6 %). Onkin oltava realistinen, toteaa Matti Tuusa (2005, 87). Olen hänen kanssaan samaa mieltä siitä, että julkisessa keskustelussa korostuu avoimille työmarkkinoille työllistyminen. Tämä tavoite kuitenkin koetaan varsin epärealistiseksi työskenneltäessä pitkään työelämän ulkopuolella olleiden moniongelmaisten asiakkaiden kanssa. (Tuusa 2005, 87.) Lokakuussa 2020 OECD julkisti raportin Suomen työttömyyden syistä. Raportin mukaan suuri osa Suomen työttömistä ei enää edes yritä työllistyä. Suurimmat esteet ovat OECD:n mukaan terveysongelmat ja sopivien työmahdollisuuksien puute. (OECD 2020.) Koko-aikatyö ei ollut Äänekoskella yhdenkään sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaan tavoitteena, joten kyselytutkimus vahvistaa edellä mainittua.

Kysyttäessä tarkemmin perusteluja kysymykseen 12., yksi vastasi, että ei osaa perustella. Kaksi muuta vastausta olivat seuraavat:

”Vaikea ajatella 3 vuoden päähän, kun tilanteet elää.”

”Haluan jatkaa töitä 9 €”.

Toisen kerran tulee esiin se, että jo sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuminen voi tuntua työnteolta. Se, että saa kokemuksen osallisuudesta työelämässä on yksilön itsensä lisäksi etu yhteiskunnalle. (vrt. Vuorento & Terävä 2015, 33.) Jälkimmäisessä vastauksessa mainitaan lisäksi 9 €, joka tarkoittaa päiväkohtaista kulukorvausta. Osalle sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaista maksettiin Äänekoskella tämä päiväkohtainen kulukorvaus, kuten kaikille osallistumisesta kuntouttavaan työtoimintaan perustuen lakisääteisyteen (ks. laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2 § 6 ja 7 kohdat). Vuoden 2020 alusta lähtien korvaus poistettiin Äänekoskella asiakkaiden yhdenvertaisen kohtelun ja palvelun sisällön kehittämisen takia. On silti huomioitava, että pienikin taloudellinen kannuste voi motivoida ihmisiä kohti myönteisiä siirtymiä. Tämä tulisi osata ottaa mahdollisimman hyvin huomioon valmisteltaessa sosiaaliturvan kokonaisuudistusta.

Molempien edellä mainittujen sosiaalipalvelujen, kuntouttavan työtoiminnan ja sosiaalisen kuntoutuksen kautta konkretisoituu myös se, että yhä useammin etuuden tai palvelun saamisen ehtona on niiden kesto, tasoon ja laatuun tai taloudelliseen arvoon nähden suhteellisen vähäinen maksu tai sidos työmarkkinoihin (Saari 2015, 117). Sosiaalihuoltolain mukaisessa tulkinnassa sosiaalinen kuntoutus nähdään laajana, erilaisia toimintoja sisältävänä kokonaisuutena, eikä sidos kuntouttavaan työtoimintaan tai työllistymisen edistämiseen ole niin kiinteä. (ks. Saikku 2016, 86 ja 92.) Voisiko ajatella, että sosiaalinen kuntoutus osallistaa yhteiskuntaan ja kuntouttava työtoiminta työelämään?

5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena oli tarkastella sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapintaa. Sosiaalityö ja työllisyydenhoito määritettiin omiksi funktiojärjestelmikseen systeemiteoreettisen ajattelun pohjalta. Systeemiteoreettisina alajärjestelminä toimivat keskeisesti kuntouttava työtoiminta, nuorten Ohjaamot ja sosiaalinen kuntoutus. Pääkysymyksenä oli rajapinnassa tapahtuvan eri viranomaisten välisen yhteiskehittäjyyden tarkastelu tavoiteltaessa pidempään työttöminä olleiden työttömien voimaantumista. Tutkimuksen pääkysymys jakautui kolmeen osakysymykseen, joista ensimmäisessä oli tarkoitus tarkastella työntekijätahon toimijuutta rajapinnassa. Toisen osakysymyksen tarkoitus oli tuoda esiin asiakkaan näkökulmaa sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnasta. Kolmannen osakysymyksen tehtävänä oli tarkastella, millaisen toimintaympäristön yhteiskuntamme luo asiakkaan voimaantumiseen.

Tutkimuksessa käytettiin kahta aineistoa. Ensimmäinen aineisto oli kerätty vuonna 2015–2016 toteutetuista nuorisotakuun kuntakokeiluista osana väitöskirjatutkimustani. Kyse oli työntekijätahon teemahaastatteluista, jotka analysoitiin aineistolähtöisen analyysimenetelmän avulla hakien tekstillä merkityksiä ja laajempia merkitysisältöjä. Toinen tässä tutkimuksessa käytetty aineisto oli Äänekosken kaupungin sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta kerätty kyselylomakeaineisto. Vastauksista muodostettiin kvantitatiivista menetelmää käyttäen kolme taulukkoa vastausprosentteineen. Vastaukset kysymysten ohessa olleisiin perusteluihin analysoitiin induktiivisen sisällönanalyysin avulla. Molempien aineistojen tarkoitus oli kuvata pidempään työttömänä olleen henkilön kulkemista eri näkökulmista kohti voimaantumista, tämän tutkimuksen pääkysymystä.

Kuten tämäkin tutkimus on osoittanut, osatyökykyisen työnteon jatkamisen ja työhön palaamisen prosessit ovat usein monimutkaisia ja niihin vaikuttavat monet asiat (Vuorento & Terävä 2015, 44). Tutkimuksen päätuloksena on se, että sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnassa tapahtuvaa yhteiskehittäjyyttä luonnehtii holismi. Holistisen näkemyksen mukaan kokonaisuudella on määräävä vaikutus osiinsa nähden. Systeemin osien ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman kokonaisuuden hahmottamista. (Jalava & Virtanen 1995, 23.) Työttömän henkilön voimaannuttamiseen pyrkivien eri viranomaistahojen tulee tiedostaa oma toiminnallinen viitekehyksensä sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmissä ja heillä tulee olla tarvittava ammatillinen tieto. Heidän tulee tämän pohjalta osata antaa oma ammatillinen työpanos viranomaisverkostossa, tehdä yhteistyötä ristiriitoja välttämällä ja saavuttaa yhteinen ymmärrys toiminnan tavoitteesta.

Asiakas on toiminnan keskiössä ja casework, tapauskohtainen sosiaalityö, tarkoittaa asiakkaan kokonaistilanteen hahmottamista. Tällöin tulee keskittyä laajasti sekä asiakkaan sisäisten että ulkoisten tekijöiden hahmottamiseen. (Toikko 2005, 167.) Työskenneltäessä viranomaisten yhteiskehittäjyydessä tulee osata huomioida, ettei motivaatio voimaantumiseen ole pelkästään yksilön ominaisuus. Sen lisäksi, mihin ihminen kokee pystyvänsä, motivaation voi nähdä sitoutuvan siihen, mitkä ovat olosuhteet ja mitä mahdollisuuksia hänellä on, Tuusa ym. (ks. 2018, 130) kirjoittavat. Ihmiselle aiemmin tapahtuneet kokemukset, tekijät, jotka liittyvät hänen elämäntilanteeseen, sekä näkemys tulevaisuudesta ovat yhteydessä ihmisen motivaatioon kulkea kohti voimaantumista.

Kuntoutujan toimintaan ja muutosvalmiuteen sekä hänen omaan valtaansa tehdä päätöksiä kytkeytyy vielä oikea-aikaisuus. Kuntoutujan ja palvelujärjestelmän ajallisen jänteen yhteneväisyys on palveluiden kulmakivi. Palvelujärjestelmän kriittinen piste on se, kohtaako palvelujen institutionaalinen aika ihmisten kokemuksellisen ajan. (Romakkaniemi & Kilpeläinen 2013, 37–39.) Muutoksen on lopulta kuitenkin lähdettävä ihmisestä itsestään ja hänellä on oltava riittävät voimavarat muutokseen. Asiakkaan ja sosiaalityön välinen suhde on parhaimmillaan kahden omaa toimintaansa ohjaavan subjektin suhde (Jalava & Virtanen 1995, 23). Olisi mielenkiintoista saada lisää tutkimustuloksia ihmisten onnistuneista siirtymistä siitä, mistä tilanteesta he ovat lähteneet, millainen matka heillä on ollut ja miten he ovat lopulta päätyneet työelämään. Analysoitaessa tarkemmin työllistymisen polkuja saadaan lisää tietoa kriittisistä kohdista.

5.1. Rakenteellisen keskeneräisyyden pitkäkestoisuus

Vuonna 2016 Raija Kerätär kirjoitti, että sosiaali-, terveys- ja työvoimapalveluissa ei nykyisellään pystytä vastaamaan heikoimmassa asemassa olevan väestönosan tarpeisiin (emt. 82). Vuonna 2021, tämän pro gradu -tutkielman valmistumisen aikaan, olen hänen kanssaan edelleen samaa mieltä. Tämän osoittavat myös kaksi tutkimuksessa käytettyä aineistoa. Olennaista on ymmärtää ihminen toimivana olentona yhteisölliseksi ja yhteiskunnalliseksi ilmiöksi. Ihmisen toiminnallisuuden analyysi on ihmisen ja yhteiskunnan välisen suhteen analyysi. Erityisesti tekemisen (doing) ja omistamisen (having) tasoilla on kyse ihmisen vahvoista kytkennöistä yhteiskuntaan. (Niemelä 2009, 231.) Johtopäätöksenä voisi Tuusaa, ym. (2018, 125) lainaten todeta, että monialainen, suunnitelmallinen, tavoitteellinen ja yksilöllisesti räätälöity yhteistoiminta on keskeinen kuntoutumista edistävä tekijä. Toinen on oma toimijuus ja kolmas vertaistuki sekä kuntoutujan oma elämäntilanne.

Mennäkseni tarkemmin kolmanteen osakysymykseen, hyvinvointiyhteiskuntamme luomaan toimintaympäristöön, käytän tulosten tulkinnassa apuna sosiaalityön tulevaisuutta pohtinutta selvitysryhmää. Tämän julkaisussa todetaan, että uudistuvat sosiaalityön palvelut toteuttavat samanaikaisesti osallisuuden, toimintakyvyn, osaamisen ja työllisyyden tavoitteita. Sosiaalityöllä on avainrooli työikäisten ja työelämän ulkopuolella olevien ihmisten osallisuuden edistäjänä sekä arkipäivän sujuvuuden ja yhteiskunnan sosiaalisen eheyden turvaamisessa. (Karjalainen ym. 2019, 3.) Etenkin Äänekoskelta saadut kyselytutkimuksen tulokset osoittavat, että toimintaympäristössä on vielä kehittämisen varaa. Jotta sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnan palvelut voisivat vastata vielä paremmin asiakkaan tarpeisiin, tulisi ottaa enemmän yksilölliset tarpeet huomioon, kuunnella ja ohjata asiakkaita ja antaa heidän vaikuttaa toiminnan sisältöihin. Myös nuorisotakuun kuntakokeilun tulokset tukevat tätä, ylipäättään asiakas tulisi osata ohjata oikein esimerkiksi valittaessa työllisyys-, tai sosiaalipalveluista. Lisäksi sosiaaliturvajärjestelmän tulisi tukea tarkoituksenmukaisiin palveluihin ja myöhemmin työelämään osallistumista.

Sosiaalityön tulevaisuutta pohtinut työryhmä toteaa, että sosiaalityön palveluissa on lisättävä asiakkaiden asiantuntemuksen hyödyntämistä (Karjalainen ym. 2019, 3). Olen asiassa samaa mieltä, asiakkaalle on tultava kokemus, että hän tulee kuulluksi ja voi vaikuttaa omiin asioihin. Tammikuussa 2011 sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän selvittämään uudistamistarpeita työelämäosallisuutta tukevaan lainsäädäntöön ja palvelujärjestelmään. Työryhmä ehdotti erityislakia työikäisten sosiaalisesta kuntoutuksesta, jolloin työelämäosallisuuteen liittyvä sosiaalinen kuntoutus olisi jakaantunut seuraavasti:

- Työelämävalmiuksia edistävä sosiaalinen kuntoutus: sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen, jotta asiakas voi osallistua julkisiin työvoimapalveluihin, ammatilliseen kuntoutukseen, koulutukseen tai työhön.
- Osallisuutta edistävä sosiaalinen kuntoutus: sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen, jotta asiakkaan mahdollisuudet elämänhallintaan, yhteisöissä toimimiseen ja sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin toteutuvat. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 1 ja 13.)

Näen edellä mainitun uudistushankkeen tärkeänä mietittäessä sosiaalihuoltolain 17 §:n mukaista sosiaalisen kuntoutuksen edelleen kehittämistä. Ajatuksen mahdollisesti toteutuessa ja sen myötä siirryttäessä osallisuutta edistävästä sosiaalisesta kuntoutuksesta työelämävalmiuksia edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen, voisi kokonaisuuteen liittää esimerkiksi taloudellisen kannusteen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen kokonaisuudistuksen viivästyminen ja valmistelun työläys ovat varmasti osaltaan vaikuttaneet myös sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseen. Yli neljä vuotta sitten uudistuksen keskeneräisyyteen liittyvät haasteet ilmenivät nuorisotakuun kuntakokeilun tutkimushaastatteluissa ja reilut kaksi vuotta sitten nostin ne esiin väitöskirjani tutkimustuloksissa (Niemi 2018, 289). Tilanne on käytännössä alkuvuonna 2021 edellä kuvatun kaltainen. Rakenteelliset keskeneräisyydet eivät kuitenkaan saisi häiritä asiakkaan kohtaamista, eivätkä vaikuttaa hänen saamaansa palveluun. Suurten rakenteellisten keskeneräisyyksien pitkittyessä on vaarana, että alemman tasoinen kehittäminen joko lykkääntyy tai jää jopa odottamaan ylemmän tason ratkaisuja. Näin on mielestäni käynyt osittain koskien sosiaalityön ja työllisyydenhoidon rajapinnan kehittämistyötä. Eri-tyisesti monialaisten erilaisten sekä työllistymisen ja kuntoutuksen että sosiaalisen ja terveyden näkökulmia yhdistävien työotteiden, yhteistyökäytäntöjen sekä digitaalisen osaamisen merkitys tulee lisääntymään sosiaalityössä (Lindh, Pohjola, Juvonen & Romakkaniemi 2018, 10). Tämänkaltaisten palvelukokonaisuuksien kehittämiseen tulisi päästä jo nyt, ennakoiden ja täysipainoisesti.

Selkeä haaste on, että kunnallisessa sosiaalityössä ja sosiaalisessa kuntoutuksessa tavoitteet ovat erityyppisiä, kuin valtiollisen työllisyyspolitiikan tavoitteet (Karjalainen 2017, 256). Asiakas on kuitenkin sama. Työllisyyspolitiikka tähtää osallistumiseen avoimille työmarkkinoille. Sosiaalityössä tarkoitus on suojella ja voimaannuttaa heikompia sekä turvata heidän inhimillisen elämisen ja kasvun edellytykset. (Niemelä 2009, 225.) Tässä tullaan sosiaalityön ja työllisyydenhoidon funktiojärjestelmien kohtaamisen ytimeen. Miten edistää molempien tavoitteita?

Oma ajatukseni on, että pienenkin asiakkaan voimaantumisen tulisi nähdä edistävän molempien tavoitteita. Jos esimerkiksi pitkäaikaistyötön asiakas pystyy korjaamaan rytminsä päivärytmiksi osallistuessaan sosiaaliseen kuntoutukseen, on hänen sen myötä mahdollista päästä paremmin osalliseksi yhteiskunnan toiminnasta. Kuten molemmat tässä tutkimuksessa käytetyt aineistot osoittavat, palvelujärjestelmässä kohtaamisen merkitys korostuu. Juho Saari (2015, 198) kirjoittaa osuvasti, että sosiaaliset kohtaamiset ovat läsnä jo elämän alkumetreistä lähtien. Ne rakentuvat arvostuksesta, yhteisöllisyydestä, luottamuksesta, lapsuuden kokemuksista ja sosiaalisista suhteista. Ne kytkeytyvät voimakkaasti toisiinsa ja kokemus yhteisön jäsenyydestä tuo arvostusta ja luottamusta. Olennaista on pitkälti se, kannattelevatko ihmiset toisiaan ja minkälaista ihmisten välinen kohtaaminen on tilanteissa, joissa valtasuhteet ovat ilmeisiä.

5.2. Asiakkaan tilanne, tavoitteet ja yhteiskunnalliset haasteet

Sairaudet ovat johtaneet eriasteisiin työkyvyn heikentymisiin siten, että osa pitkäaikaistyöttömistä on pysyvästi työkyvyttömiä, mutta osan työkykyä olisi mahdollista parantaa hoidoilla ja kuntoutuksella (Kerätär 2016, 93). Myös Kirsi Juhila (2018, 63–64) tunnistaa sen tosiseikan, ettei asiakkaan eteneminen kohti tavoitteita ole välttämättä aina mahdollista. Heidän sen hetkinen aikaorientaationsa voi painottua enemmän tässä hetkessä elämiseen ja energia mennä päivästä toiseen selviytymiseen. Myös tämä pitää olla mahdollista ottaa sosiaalityön lähtökohdaksi. Sosiaalisella ulottuvuudella olemisen kysymys koskee yhdessä olemista ja lisäksi olemisen seuraava ulottuvuus merkitsee inhimillistä kasvua (Niemelä 2009, 216–217). Voidakseen työllistyä tulisi siirtyä näiden molempien sosiaalisten ulottuvuuksien puolelle.

Yhteiskunnan tavoitteet, kuten työllistyminen, voivat siten olennaisesti erota henkilön itsensä tavoitteista ja realistisista mahdollisuuksista. Tämän osoittaa myös Äänekosken sosiaalisen kuntoutuksen asiakaskyselyn vastaukset kysymykseen 12. ”*Missä näet itsesi kolmen vuoden kuluttua?*”. Siirtymää kohti työelämää (kuntouttava työtoiminta, opiskelu, osa-aikatyö, kokoaikatyö) tavoitteli ainoastaan 35 prosenttia vastanneista. Juho Saari (2015, 199–200) kirjoittaa, että suomalaisten suuri enemmistö ajattelee objektiivisesti huono-osaisten olevan myös subjektiivisesti huono-osaisia. Hän osoittaa heitä koskeneessa tutkimuksessaan, että pääpiirteissään huono-osaiset näyttävät olevan omasta mielestään suhteellisen hyvin voivia ja terveitä. Ihmiset voivat siten olla elintason eriarvoisuudesta huolimatta varsin tyytyväisiä elämänlaatuunsa. Toisaalta ihmisillä on myös taipumus sopeutua eri olosuhteisiin.

Mielestäni asiassa tullaan aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan ydinkysymysten äärelle, pitkäaikaistyöttömän tilanne ja tavoitteet suhteutettuna yhteiskunnallisiin tavoitteisiin voivat olla monenlaisia, jopa täysin vastakkaisia. Lisäksi työtön henkilö ei välttämättä tarvitse juurikaan voimaantumista tai rakenteellisia uudistuksia edetäkseen kohti työelämää. Tätä osoittavat esimerkiksi Van Berkelin ja Honemann Möllerin (2004, 225–228) tutkimushavainnot Tanskasta. Niiden mukaan moni työtön teki vapaaehtoistyötä tai auttoi esimerkiksi ystävänsä, mikä ylläpiti hyvinvointia. Varsinainen aktivointi auttoi säilyttämään itsekunnioitusta ja esti sosiaalista eristäytymistä. Toisaalta se ei ollut niin hyödyllistä, mikäli töitä tehtiin vain rahan takia. Erot aktivoitujen ja muiden työttömien välillä Tanskassa eivät välttämättä olleet kovin suuria, koska taustalla vaikutti niin moni muukin asia.

On myös tosiasia, että yhteiskunnan perusarvot ja käsitykset hyvinvointivaltiosta muuttuvat, ne eivät ole pysyviä (Juhila 2006, 255). Myös asiakkaan itsensä tilanne ja tavoitteet voivat ajan kuluessa muuttua. On keskeistä, että palvelun tuottajat sitoutuvat asiakkaan palveluun asiakasta kuunnellen. Monialainen verkostotyö, monitoimijainen työskentelytapa ja niitä tukevien rakenteiden systemaattinen kehittäminen varmistavat resurssien tehokasta käyttöä, mikä puolestaan liittyy tavoitteelliseen työtapaan ja vaikuttavuuden arviointiin (Karjalainen ym. 2019, 12). Laatuajattelussa polttopisteessä on vaakatasoinen hyvinvointisektorin eri ammattilaisten ja heidän muodostamiensa yksiköiden välisen toiminnan sujuvuus (Jalava & Virtanen 1995, 16). Yhteiskehittäjyydessä systeemien eri osien tulee toimia saumattomasti yhteen. Lopulta kyse on paikan päällä luoduista kohtauksista, joiden läpi työstämisessä työntekijöiden saamat ohjeistukset, ammatillisten menetelmien ja teorioiden tuntemus sekä työkokemus ovat olennaisessa roolissa, mutta ne tulevat kerta toisensa jälkeen tilanteittain uudelleen tulkituksi. (Juhila 2006, 245.)

5.3. Loppusanat

Tässä kohtaa on hyvä esittää kysymys oman vastuun ja yhteiskunnan toimenpiteiden välisestä suhteesta. Jos, ja kun yksilön valinnat ovat keskeisessä asemassa, missä määrin yhteiskunnan oikeudenmukaisuus edellyttää kaikkein huono-osaisimpien aseman parantamista yhteiskuntapolitiikan avulla? (Saari 2015, 208.) Tullaan liittämisyrittämisen ytimeen, josta Juhila (2006, 65) kirjoittaa osuvasti. Hänen mukaansa liittämisyrittämiset kohdistuvat syrjäytyneiksi määriteltyihin tai syrjäytymisen riskiryhmiin luettavissa oleviin kansalaisiin, jotka eivät syystä tai toisesta täytä normaalina pidetyn elämän kriteereitä. Kun sosiaalityöntekijä yrittää poluttaa asiakasta takaisin yhteiskuntaan, asettuu hän katsomaan reunalla olevaa asiakasta valtavirtakeskuksesta ja sen arvoista käsin.

Markku Lehto (2002, 65–71) on todennut, että lyhyellä aikavälillä taloudellinen hallitsee sosiaalista, mutta ajan oloon sosiaalinen hallitsee taloudellista. Sosiaalityössä on syytä uskoa ihmisten elämäntarinoiden muutoksiin ja olla mahdollistamassa niitä (Juhila 2018, 39). Kun työelämästä syrjäytymässä oleva työkäinen tarvitsee hoitavia, kuntouttavia ja rohkaisevia palveluja selviytyäkseen tilanteestaan, tulisi niitä olla saatavilla. Lisäksi jokin yhteisö, jonka toimintaan voi osallistua, voi olla ratkaisevan tärkeä toimintakyvyn ja sosiaalisen selviytymisen kannalta. (Karjalainen 2011, 245.)

Sosiaalisen osallisuuden kokemukset ovat ihmiselle merkityksellisiä. Uudet avaukset tällä suunnalla haastavat sosiaalipolitiikkaa profiloitumaan ja tulemaan esiin talous- ja työllisyyspolitiikan takaa.

(Karjalainen 2011, 245.) Hyvinvointivaltioon liittyvää kansalaisuuden muotoa onkin perinteisesti kutsuttu sosiaalseksi kansalaisuudeksi (Saari 2017, 49). Koronaviruksen aiheuttamat poikkeusolot osoittavat, että sosiaalinen kestävyys voi nousta taloudellisen kestävyuden yläpuolelle. Siinä on kysymys aivan perustavanlaatuisista asioista, kuten oikeudesta terveyteen ja elämään.

LÄHTEET

- Creed, Peter & Bartrum, Dee (2006) Explanations for deteriorating well-being in unemployed people: Specific unemployment theories and beyond. Teoksessa Kieselbach, Thomas & Winefield, Anthony & Boyd, Carolyn & Anderson, Sarah Unemployment and health: International and interdisciplinary perspectives. Brisbane: Australian Academic Press.
- Fassier Jean-Baptiste & Durand, Marie-José & Loisel, Patrick (2011) Implementing return-to-work interventions for workers with low-back pain – A conceptual framework to identify barriers and facilitators. *Scand J Work Environ Health* 37(2), 99–108.
- Goldstein, Howard (1973) *Social Work Practice. A Unitary Approach*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Grönlund, Rainer (2010) Pitkään kotona -kuntoutuksen avullako? Tutkimus ryhmämuotoisesta vanhuskuntoutuksesta. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 111. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hall, Cristopher & Slembrough, Stef (2014) Advice giving. Teoksessa Hall, Cristopher & Juhila, Kirsi & Matarese, Maureen & van Nijnatten, Carolus *Analysing social work communication: discourse in practice*. London: Routledge, 98–116.
- Harjunen, Raimo (1996) Paikallisen aloitteellisuuden ja kumppanuuden Suomen malli. Helsinki: Like.
- HE 13/2020 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain muuttamisesta.
- HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2003) Tutki ja kirjoita. Jyväskylä: Gummerus.
- Hokkanen, Liisa (2009) Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Juva: WS Bookwell Oy, 315–334.
- Jalava, Urpo & Virtanen, Petri (1995) Moniammatillinen projektitoiminta. Avain hyvinvointipalvelujen tulevaisuuteen. Tampere: Kirjayhtymä.
- Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino, 110–144.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat, 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 14–47.

- Juhila, Kirsi (2008b). Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Juhila, Kirsi (2018) *Aika, paikka ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2003) *Työ – elämää ja politiikkaa*. Teoksessa Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi (toim.): *Sosiaalinen politiikka*. Helsinki: WSOY, 413–432.
- Järvelä Sampo & Laukkanen, Maija (2000) *Näkökulmia voimavaraistamiseen. Employment Integra -projektien empowerment -teematyöraportti*. Employment-julkaisut nro 19. Helsinki: Työministeriö.
- Järvikoski, Aila (2013) *Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:43. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kantola, Anu (2006) *Suomea trimmaamassa. Suomalaisen kilpailuvaltion sanastot*. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 156–178.
- Karjalainen, Pekka (2017) *Aikuissosiaalityö*. Teoksessa Kanaoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) *Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu laitos*. Tallinna: Tietosanoma, 247–254.
- Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna (2019) *Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Karjalainen, Vappu (2011) *Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä*. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.) *Sosiaalipolitiikka, Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 227–248.
- Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa (toim.) (2013) *Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka? Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) *Postmoderni sosiaalityö*. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 131–160.
- Karvinen Synnöve & Pösö Tarja & Satka Mirja (toim.) (2000) *Sosiaalityön tutkimus: Metodologisia suuntauksia*. SoPhi 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kerätär, Raija (2016) *Kun katsoo kauempaa, näkee enemmän. Monialainen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä*. Acta Universitatis Ouluensis D Medica 1340. Oulu: Oulun yliopisto.
- Backhouse, Roger & Bateman, Bradley (2011) *Capitalist Revolutionary. John Maynard Keynes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kilpeläinen, Arja (2009) *Luhmanin ekologinen kommunikaatio teoreettisena lähestymistapana sosiaalityössä*. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 67–84.
- Kuula, Arja (2008) *Tarvitaanko tutkimusetiikan tarkistusta? Avauksia*. Sosiologia 2/2008, 135–142.
- Kuusisto-Niemi Sirpa & Lehmuskoski, Antero (2010) *Asiakastiedon kuvausmenetelmät sosiaalityössä*. Teoksessa Pohjola Anneli & Kääriäinen Aino & Kuusisto-Niemi Sirpa (toim.) *Sosiaalityö, tieto ja teknologia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–77.

- Launis, Kirsti (1994) Asiantuntijoiden yhteistyö perusterveydenhuollossa. STAKESin tutkimuksia:50. Helsinki: Stakes.
- Lehto, Markku (2002) Johtaako sosiaalinen taloudellista vai taloudellinen sosiaalista? Teoksessa Jokinen-Virta, Arja (toim.) Kuka johtaa sosiaalihuoltoa 2000-luvulla? Helsinki: Huoltajasäätiö.
- Lindh, Jari (2019) Kohti sosiaalityön relationaalista asiantuntijuutta. Teoksessa Piirainen, Keijo & Kivirinta Mervi Turvaverkkoa paikkaamassa. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 4. DIAK Työelämä 16. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 20–37. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/169734/DIAK_Tyoelama_16_verkkoversio.pdf?sequence=5&isAllowed=y Viitattu 5.11.2020.
- Lindh, Jari & Pohjola, Anneli & Juvonen Tarja & Romakkaniemi, Marjo (2018) Johdatus sosiaalityön asiantuntijuuden muutokseen. Teoksessa Juvonen, Tarja & Lindh, Jari & Pohjola, Anneli & Romakkaniemi, Marjo (toim.). Sosiaalityön muuttuva asiantuntijuus. Helsinki: Unipress, 9–15.
- Lodemel Ivar (2004) The development of workfare policies within social activation policies. Teoksessa Gallie, Duncan (toim.) Resisting marginalization. Unemployment experience and social policy in the European Union. Oxford: Oxford University Press, 195–222.
- Niemelä, Pauli (2009) Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 209–236.
- Niemi, Heidi (2018) Kunta työllisyydenhoitajana. Työpakosta kokeiluihin. Acta Universitatis Tamperensis 2406. Tampere: Tampere University Press.
- Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 63–82.
- Nwaru, Chioma Adanma (2019) Health as a Determinant of Labor Market Attachment among Unemployed Job-seekers Participating in Active Labor Market Policy Measures in Finland. Tampere University Dissertations 156. Tampere: Tampereen yliopisto.
- OECD (2020) A People-centred Perspective on Employment Barriers and Policies. FACES OF JOBLESSNESS IN FINLAND. https://stm.fi/documents/1271139/2013549/Finland+FOJ_FINAL+updated+9+October+2020.pdf/1b0913b3-5222-3e97-dd61-de4e33333e11/Finland+FOJ_FINAL+updated+9+October+2020.pdf?t=1602238273788 Viitattu 9.10.2020.
- Payne, Malcolm (2014) Modern Social Work Theory. 4 th edition. UK: Palgrave Macmillan.
- Pensola, Tiina & Kesseli, Katja & Shemeikka, Riikka & Rinne, Hanna & Notkola, Veijo (2012) Kuntoutukseen? Sosioekonomiset tekijät Kelan kuntoutukseen hakemisessa ja myönnöissä. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 86/2012. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Piirainen, Keijo & Kivirinta Mervi (2019) Turvaverkkoa paikkaamassa. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 4. DIAK Työelämä 16. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/169734/DIAK_Tyoelama_16_verkkoversio.pdf?sequence=5&isAllowed=y Viitattu 5.11.2020.

Pohjola Anneli & Kääriäinen Aino & Kuusisto-Niemi Sirpa (toim.) (2010) Sosiaalityö, tieto ja teknologia. Jyväskylä: PS-kustannus.

Puromäki, Henna & Kuusio, Hannamaria & Tuusa, Matti & Karjalainen, Jarno (2017) Sosiaalihuoltolaki ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntakyselyn tulokset, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, työpäperi 47/2016. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.

Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Romakkaniemi, Marjo & Kilpeläinen, Arja (2013) Masennuksesta kuntoutuva ihminen pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. Kuntoutus 2/2013, 29–40.

Saari, Juho (toim.) (2017) Tilannekuva, taloudellinen kestävyys ja sosiaalinen perusta. Teoksessa Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 37–68.

Saari, Juho (2015) Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho & Behm, Minna (2017) Aktivoitu yhteiskunta – Viimesijainen sosiaaliturva 2000-luvun yhteiskuntapolitiikassa. Teoksessa Saari, Juho (toim.) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 117–154.

Saikkku, Peppi (2016) Vaikeasti työllistyvien palvelurakenteet kunnissa: aktivoinnin ja sosiaalityön yhteydet muuttuvassa tilanteessa. Teoksessa Blomgren, Sanna & Karjalainen, Jouko & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula & Saikkku, Peppi Sosiaalityö, palvelut ja etuudet murroksessa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos raportti 4/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 74–97.

Saikkku, Peppi (2011) Pitkäaikaistyöttömien terveyspalvelut ja kuntoutus: tarkastelua siirtymätyömarkkinoiden kehikossa. Yhteiskuntapolitiikka 76 (11). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 55–64.

Smalley, Ruth, Elisabeth (1967) Theory for Social Work Practice. New York: Columbia University Press.

STM (2018) STM090:00/2018 STM/3291/2018 SOSTEn lausunto. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain muuttamisesta.

STM (2014) Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:32. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Suoninen, Eero & Jokinen, Arja (2005) Persuasion in Social Work Interviewing. Qualitative Social Work 4(4), 469–487.

Talentia (2017) Arki, arvot ja etiikka, sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. <https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/> Viitattu 5.9.2020.

Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Tuusa, Matti (2005) Sosiaalityö ja työllistäminen. Kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytännöt kuntien aktivointi- ja työllistämispalveluissa. Helsinki: Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Tuusa, Matti & Seppänen-Järvelä, Riitta & Henriksson, Mikko & Juvonen-Posti, Pirjo & Pesonen, Sanna, Syrjä, Vesa & Savinainen, Minna (2018) Yhteistoiminta ja toimijuus kuntoutumista edistävänä

vaikutusmekanismeina. Teoksessa Lindh Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Rovaniemi: Lapland University Press, 98–124.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2021) *Työllisyyskatsaus*. Tammikuu 2021. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162896/TKAT_Tammi_2021.pdf Viitattu 4.3.2021.

Richmond, Mary (1917) *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation.

Vaininen, Satu (2011) *Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa*. Acta Universitatis Tamperensis 1664. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Valtioneuvosto (2013) *Hallituksen päätös rakennepoliittisen ohjelman toimeenpanosta* 29.11.2013.

Valtioneuvosto (2019) *Ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä talouskasvu, korkea työllisyys ja kestävä julkista taloutta*. Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelma 10.12.2019 <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma/kestavan-talouden-suomi> Viitattu 19.12.2020.

Valtioneuvosto (2019) *Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019, Osallistava ja osaava Suomi - sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*, Valtioneuvoston julkaisuja 2019:23, Helsinki: Valtioneuvosto.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2011) *Pitkäaikaistyöttömien työllistyminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Tuloksellisuustarkastuskertomus 229/2011. Valtiontalouden tarkastuskertomus 7/2011*. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto.

Van Berkel, Rik & Honemann Möller, Iver (2004) *The Experience of Activation Policies*. Teoksessa Gallie, Duncan *Resisting Marginalization, Unemployment Experience and Social Policy in the European Union*. Oxford University Press, 223–242.

Vuorento, Mirkka & Terävä, Kimmo (2014) *Osatyökykyisen työssä jatkamisen ja työllistymisen tukeminen. Kirjallisuuskatsaus ja haastattelututkimus. Kuntoutussäätiön työselosteita 48/2014*. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Väyrynen, Sanna & Lindh, Jari (2013) *Yhteistoimijuuden rajakohteet päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa*. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 405–426.

Wynne, Richard & McAnaney, Donal (2004) *Employment and Disability: Back to Work Strategies*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1162&context=gladnetcollect> Viitattu 1.10.2020.

Ylilahti, Minna (2014) *Työkykyä ylläpitävän kuntoutuksen monenkirjava anti*. *Kuntoutus* 1/2014, 23–34.

Lait ja asetukset

Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalveluista (916/2012)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120916?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20julkisista%20ty%C3%B6voima-%20ja%20yrityspalvelusta> Viitattu 3.5.2020.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20kuntouttavasta%20ty%C3%B6toiminnasta> Viitattu 27.2.2021.

Perustuslaki (371/1999)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki> Viitattu 20.3.2020.

Laki työllisyyden edistämisen kuntakokeilusta (1269/2020)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2020/20201269?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20ty%C3%B6llisyyden%20edist%C3%A4misen%20kuntakokeilusta> Viitattu 2.2.2021.

Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta (1369/2014)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141369?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20ty%C3%B6llistymist%C3%A4%20edist%C3%A4v%C3%A4st%C3%A4%20monialaisesta%20yhteispalvelusta> Viitattu 13.9.2020.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki> Viitattu 5.1.2021.

Työttömyysturvalaki (1290/2002)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=ty%C3%B6tt%C3%B6myysturvalaki> Viitattu 15.10.2020.

LIITTEET

LIITE 1. Nuorisotakuun kuntakokeilun haastattelukysymykset

Kuntakokeilukuntien haastattelukysymykset/ Kunnat/ kuntaryhmät, jotka toteuttavat pelkästään nuorisotakuun kuntakokeilua

Kysymys 1. Miltä kuntatoimijan näkökulmasta näyttää valtion kuntiin kohdistama kokeilukulttuuri meneillään olevan kokeilun pohjalta?

Kuntakokeilulain tavoite ilmaistaan lain 1 §:ssä seuraavasti; ”Tämän lain tarkoituksena on lisätä kokeilukuntien toimintamahdollisuuksia vähentämällä niille laissa tai sen nojalla annetuissa säännöksissä asetettuja velvoitteita sekä niiden toteuttamisen ohjausta. Lain tarkoituksena on edistää kokeilukunnissa sellaisten asiakaslähtöisten ja monialaisten toimintatapojen ja palvelurakenteiden kehittämistä ja käyttöä, joiden avulla laissa säädetyt tehtäviä voidaan kunnissa hoitaa taloudellisesti ja tuottavasti kuitenkin lainsäädännössä asetetut palvelujen sisältöä koskevat vaatimukset toteuttaen.”

Kysymys 2. Ovatko edellä mainitut kuntakokeilulain 1 §:n yleiset tavoitteet toteutuneet? Miltä osin?

Kysymykset 3. – 5. liittyvät mahdollisesti laatimiinne monialaisiin palvelusuunnitelmiin.

Kysymys 3. Oletteko laatineet yhteisiä monialaisia palvelusuunnitelmia?

Kuntakokeilulain 4 §:ssä luetellaan tarkemmin niitä palvelusuunnitelmia, joita voidaan osittain tai kokonaan yhdistää yhteiseen palvelusuunnitelmaan.

Kysymys 4. Minkä 4 §:ssä mainittujen eri viranomaistahojen suunnitelmien tietoja olette yhdistäneet moniammatilliseen palvelusuunnitelmaan?

Kuntakokeilulain nuorisotakuuta koskeva 26.2 § antaa mahdollisuuden myös muiden suunnitelmien yhdistämiseen moniammatilliseen palvelusuunnitelmaan: ”Asiakkaan yhteiseen

palvelusuunnitelmaan voidaan 4 §:n 2 momentissa tarkoitettujen suunnitelmien lisäksi yhdistää muita palvelusuunnitelmia tai monialaisessa yhteistyössä saatuja tietoja, jotka ovat tarpeen nuorisotakuukokeilun monialaisen yhteistyön ja asiakkaan palvelutarpeen kannalta.”

Kysymys 5. Oletteko soveltaneet edellä mainittua lainkohtaa? Miten? Mikäli ette ole soveltaneet, miksi?

Kysymykset 6. ja 7. liittyvät viranomaisyhteistyöhön yhteisiä palvelusuunnitelmia hallinnoitaessa.

Kuntakokeilulain 5 § koskee yhteisten palvelusuunnitelmien hallinnointia. Pykälän 2 momentin mukaan: ”*Suunnitelmien yhdistämisen suunnittelu ja toteuttaminen voi tapahtua monialaisena yhteistyönä, jos yhdistettävät suunnitelmat kuuluvat eri viranomaisten tai saman viranomaisen eri toimintoihin kuuluviin tehtäviin tai jos monialainen yhteistyö muutoin on tarpeen kokeilun ja sen tarkoituksen toteuttamiseksi.*”

Kysymys 6. Mitkä viranomaiset tekevät yhteistyötä suunnitelmien yhdistämisen suunnittelussa ja toteuttamisessa?

Kysymys 7. Onko joitain esteitä edellä mainitun kuntakokeilulain 5 §:n soveltamiseen?

Kysymykset 8. ja 9. koskevat asiakasvastaavia

Kysymys 8. Onko teillä asiakasvastaavat?

Kysymys 9. Mahdollistaako kuntakokeilulaki asiakasvastaavan tarkoituksenmukaisen toiminnan?

Seuraava kysymyssarja (kysymykset 10. – 16.) koskee henkilötietojen luovuttamista ja tallentamista monialaiseen yhteiseen palvelusuunnitelmaan.

Kuntakokeilulain 4.1 §:ssä säädetään tarpeellisten tietojen yhdistämisestä monialaiseen palvelusuunnitelmaan. ”... *Yhteisessä palvelusuunnitelmassa voi kuitenkin olla vain asiakkaan palvelukokonaisuuden kannalta tarpeellisia tietoja.*”

Kysymys 10. Asiakkaan tarpeellisten tietojen arviointi viranomaisen näkökulmasta?

Kuntakokeilulain 6.1 §:n mukaan ”Salassa pidettäviä tietoja saa suunnitelmien yhdistämistä ja toteuttamista varten luovuttaa asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai jos laissa niin erikseen säädetään.”

Kysymys 11. Onko edellä mainittu kuntakokeilulain 6.1 § tarkoituksenmukainen nuorisotakuuta koskevien tietojen luovuttamisen osalta? (Kuntakokeilulain 26.1 § säättää menettelystä nuorisotakuun monialaisessa yhteistyössä)

Kysymys 12. Säädetäänkö jossain laissa erikseen tietojen luovuttamisesta muuten kuin suostumuksella nuorisotakuun kuntakokeilua toteutettaessa?

Kysymys 13. Onko suostumuksen antamisesta kieltäydytty ja onko tämä merkittävä ongelma nuorisotakuun piirissä?

Kuntakokeilulain 7.1 §:n mukaan ”Yhteiseen palvelusuunnitelmaan saa sisällyttää salassa pidettäviä henkilötietoja vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä suunnitelmien yhdistämisen tarkoituksen kannalta.”

Kysymys 14. Onko käytännössä ongelmia arvioida henkilötietojen välttämättömyyttä?

Kysymys 15. Onko kuntakokeilulain mukaisessa henkilötietojen luovuttamisessa ja henkilötietojen tallentamisessa juridisia tai muunlaisia ongelmakohtia?

Kysymys 16. Onko viranomaisella lopulta käytettävissään tavoitteena oleva laaja-alainen asiakkaan olosuhteita ja tarpeita koskeva tieto?

Kysymykset 17. ja 18. koskevat kuntakokeilulain 8 §:ää tietojen käsittelystä toiminnallista suunnittelua varten.

Kuntakokeilulain 8 §:n 1 momentin mukaisesti: ”Kunnan viranomaisten henkilörekistereihin sisältyviä tietoja saa yhdistää toiminnan suunnittelua ja arviointia varten noudattaen, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (621/1999) ja henkilötietolaissa (523/1999) säädetään. Yhdistämiseen käytetyt henkilötunnukset ja muut henkilön tunnistamista koskevat tiedot tulee poistaa välittömästi yhdistämisen jälkeen. Yhdistämisen avulla saatuja tietoja ei saa luovuttaa

edelleen, ja ne tulee hävittää välittömästi tilastojen ja muiden selvitysten valmistuttua, viimeistään kuitenkin kuuden kuukauden kuluttua yhdistämisestä.”

Kysymys 17. Onko tätä kuntakokeilulain pykälää sovellettu käytännössä?

Kysymys 18. Onko edellä mainittu, kuntakokeilulain 8 § tarkoituksenmukainen?

Varsinaisesti nuorisotakuun kuntakokeilua koskeva kuntakokeilulain 24.2 § säättää tavoitteeksi: *”Nuorisotakuuta koskevan kokeilun tarkoituksena on edistää toimivien asiakaslähtöisten prosessien sekä kunnallisten ja työ- ja elinkeinohallinnon viranomaisten yhteistoiminnan ja tiedonkulun toteuttamista tavoitteena tehokkaat ja vaikuttavat palvelut ja palvelukokonaisuudet nuorisotakuun piiriin kuuluville nuorille.”*

Kysymys 19. Ovatko edellä mainitut kuntakokeilulain 24.2 §:n yleiset tavoitteet nuorisotakuulle toteutuneet? Miltä osin?

Kysymykset 20. ja 21. liittyvät kuntakokeilusopimuksiin

Kuntakokeilulain 25.1 § säättää sopimuksista kuntien ja työ- ja elinkeinotoimistojen yhteistyössä seuraavasti: *”Nuorisotakuuta koskevien yhteistyöprosessien helpottamiseksi valtion ja kuntien välisissä kokeilusopimuksissa sovitaan nuorisotakuukokeilua varten nimettävistä työ- ja elinkeinotoimistojen yhdyshenkilöistä, työkokeilusopimusten ja palkkatukihakemusten käsittelyajoista, yhteistyöstä vastavalmistuneiden nuorten työllistymisen edistämisessä sekä aktivointisuunnitelman tekemistä koskevasta yhteistyöstä.”*

Kysymys 20. Ovatko edellä mainitut, sovitut asiat toteutuneet käytännössä?

Kuntakokeilulain 25.2 §:n mukaan: *”Paikallisesti voidaan lisäksi sopia muista tarvittavista yhteistyömenettelyn muodoista nuorisotakuun toteuttamisessa kuntien ja työ- ja elinkeinotoimistojen keskinäisellä sopimuksella.”*

Kysymys 21. Onko kunnalla ollut mahdollisuus sopia kuntalähtöisesti?

Viimeiset kysymykset 24. – 30. liittyvät yleisesti kuntakokeilulain soveltamiseen ja kunta – valtio -suhteen arviointiin.

Kysymys 22. a) Onko kuntakokeiluissa ollut mahdollisuus toimia kuntakohtaisesti valtion lainsäädännön lisäksi antama ohjaus huomioiden?

b) Mikä on tilanne muidenkin kokeiluun osallistuvien kuntien osalta?

Kysymys 23. Tulisiko kuntakokeilulain voimassaoloaika jatkaa, miltä osin?

Kysymys 24. Onko kuntakokeilulain toteuttamisen myötä ilmennyt työllisyydenhoitoon liittyviä lainsäädännön kehittämistarpeita, mitä?

Kysymys 25. Entä suositusten tai muun valtion ohjauksen vähentämistarpeita, mitä?

Kysymys 26. Onko kuntakokeilulainsäädännön toteuttaminen tuonut kustannussäästöjä?

Kysymys 27. Työllisyydenhoidon velvoitteita ja vastuuta on koko 2000 -luvun siirretty valtiolta kunnille. Miten arvioit tätä toimintaympäristösi vasten?

Kysymys 28. Arvioi vielä viimeisenä Sote -uudistusta kuntakokeilulain toteuttamisen näkökulmasta.

KIITOS PALJON VASTAUKSISTANNE!

LIITE 2.

Sosiaalisen kuntoutuksen palautekysely

Äänekosken perusturvan sosiaalityö kartoittaa sosiaalisen kuntoutuksen tilaa kaupungissa. Tarkoituksena on kehittää palvelua. Näin voimme suunnata toimintaa yhä paremmin vastaamaan asiakkaiden tarpeita.

Sosiaalisen kuntoutuksen asiakaspalautekysely on tarkoitettu sosiaaliseen kuntoutukseen vuoden 2019 aikana osallistuneille. Kysely toteutetaan 11.11.-29.11.2019 välisenä aikana. Kysely perustuu paperilomakkeeseen vastaamiseen ja perusturvassa työskentelevät henkilöt voivat auttaa vastaamisessa. Kyselyyn vastataan nimettömänä.

Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalihuoltolain (1301/2014) 17.1 §:n mukaisesti *sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi.*

Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näiden keskeyttämistä. (17.2 §)

Pyydämme suostumusta kyselylomakkeen vastausten vapaaehtoiseen tutkimusaineistokäyttöön, katso informointi tutkimuksesta liitteessä erikseen.

_____Annan tutkimusluvan. _____En anna tutkimuslupaa.

Kysymykset 1-12

Mihin ikäryhmään kuulut? (ympyröi oikea vaihtoehto)

16-25 26-30 31-40 41-50 51-60 yli 60 vuotta

1. Mikä on tavoitteesi sosiaalisessa kuntoutuksessa (ympyröi yksi tai useampi vaihtoehto)

-mielekäs tekeminen, -toimintakyvyn edistäminen, –muiden seura, –parempi päivärhythmi –
päihitteettömyyden tuki, -mielialan kohentaminen, -tarpeellisuuden kokemus, -opiskelu, -työkyvyn
arvioiminen, -työelämä

muu, mikä? _____

Vastaa asteikolla 1-4.

1=täysin samaa mieltä 2= joksikin samaa mieltä 3= osittain eri mieltä 4= täysin eri mieltä

2. Osallistun mielelläni sosiaaliseen kuntoutukseen. 1 2 3 4

3. Ilmapiiri on kannustava. 1 2 3 4

4. Ohjausta on riittävästi. 1 2 3 4

5. Minulla on mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun ohjaajan kanssa. 1 2 3 4

6. Minulla on riittävästi toimintapäiviä. 1 2 3 4

7. Olen miettinyt sosiaalisen kuntoutuksen keskeyttämistä. 1 2 3 4

- perustele _____

8. Toiminnan sisältö on monipuolinen. 1 2 3 4

- perustele _____

9. Voin vaikuttaa toiminnan sisältöön. 1 2 3 4

- perustele _____

- Kehittämisideoita toiminnan sisältöön

10. Mistä olet pitänyt erityisesti?

11. Mistä et ole pitänyt?

12. Missä näet itsesi kolmen vuoden kuluttua?

-kokoaikatyössä, -osa-aikatyössä, -kuntouttavassa työtoiminnassa, -eläkkeellä, -
opiskelemassa

Tilanteeni ei ole muuttunut. Miksi?

KIITOS SINULLE VASTAAMISESTA!

Tutkimusinformaatio:

Kyselylomakkeen vastauksia voidaan vastaajan suostumuksen perusteella käyttää tutkimusaineistona Tampereen yliopiston sosiaalityön tutkinto-ohjelmassa ja Jyväskylän ammattikorkeakoulun sosionomin tutkinto-ohjelmassa.

Vastuullisina tutkijoina toimivat Äänekosken kaupungin työntekijät vs. sosiaalityöntekijä Heidi Niemi (puh. 040 6248 496, heidi.niemi(at)aanekoski.fi) ja etuussihteeri Arja Hintikka (0400 115 171, arja.hintikka(at)aanekoski.fi) He opiskelevat sosiaaliajaa ja tutkivat sosiaalisen kuntoutuksen tematiikkaa.

Tutkimusten aineistonkeruu toteutetaan kyselyn aikana, 11.11.-29.11.2019. Tutkimusaineisto käsitellään luottamuksellisesti. Tutkimukseen on tarkoitus vastata anonymisti, eikä tutkimuslomakkeen tietoja yhdistetä rekisteri- ja asiakirjatietoihin. Tutkimustulosten yhteydessä kirjoituksista voidaan julkaista esimerkkiotteita. Tutkimuksen eettisten periaatteiden mukaisesti tutkimus raportoidaan niin, ettei yksittäisiä henkilöitä voida tunnistaa. Tutkimusten valmistuttua aineisto hävitetään.